

" Alle Vrouwen namen, staten, plichten, ampten ende diensten:

Alle Vrouwen namen ende officien oft dienoten, als Dame, Vrouwe, nourrice, voesterre, filleresse, spinster, etc.

Namen van Heydensche Goddinnen:

van wyse Consten ende van Deuchden:

van Wijfken onder de Dieren: van boom vrucht en van Landtschappen

Ende onder de diere alle wijfken, als vache, coe, kuye, soeche, chonne, teve.

ende Steden sijn Feminins, ende in

St. sijn Feminins. Hem alle vruchten

gemen alle Namen daer het Artycke la voor ghelutt wordt.

van boommen, wt gkenomen

Wtsteckst. Exception,

Onder de vruchten worden nyt godelen

le raisin, de beste oft druye: le

limon, de lymoene: le citron, de

citroene: L'abricot, de vrucht-perse:

Abricoc, voor-pesse. limon, lymoene

le gland, de eckele oft akre, ende

citron, citroene, ende gland, eckele,

alle hare Dimmutijs eydende in t,

die masculins sijn. Ende generalij-

die masculin sijn.

cken alle namen daermen den artyckel

la voorstelt, sijn Feminins.

Garnier 1558: 17-18 "fructuum [nomina] vero foemina"

Bosquet 1586: 48 nourrice

Sylvius 1581: 94 Fructuum vero nomina ferè foemina facimus

15. Is ooc te merken dat de Fran-
soysen (willende in desen de natura
volghen, die de substantie altijd
voor d' accidenten gheeft) gemeynlyck
hare Substantijs, voor de Adjectijs
stellen. Welcke by ons anders gedaem
wort, als vin rouge, rooden wijn;
drap noir, swart lakm; Sc. uytghe-
nomen nochtans, bon, mauvais, grand,
gros, petit, bonne ende gentil, edel,
die alsoo wel voor als na mogen
gestelt worden. Exempel: C'est un
bon homme. 'Tis een goet man:
une mauvaise femme, een quaet wijf:
bonne intention, oft intention bonne,
een goede meyninghe: Mauvais art,
oft art mauvais, een quade conste, Sc.

Garr. 1553: 21

In constructione Galli semper praeponunt
substantiva adiectivis, & casus rectos
obliquis: dicimus enim le pain blanc &
le vin rouge.... Alque in parte hac Galli
imitantur ipsam naturam, quae prius
vult substantiam esse quam accidentem,
cuius esse est in esse.... Incipit
bonus et malus, quae in differentibus
praeponuntur & postponuntur. dicimus
enim bon pays, et mauvaise gent:
intention bonne, & oeuvre mauvais.
item bon conseil, & mauvais conseil.

Hyperphragne 1576: J II^v

Pellot 1550: 13^v: Bona pars adiectivorum
substantivis, ut praestantioribus in structura
ordinis, priorum locum cedit, ut pain blanc,
vin rouge... Ridetur Picardi & Lotharingi
quod dicebant blanc pain, rouge vin. Komulla
tamen usceperunt priorum locum, ut bon
pain, bon vin. Quaedam sine discrimine
in priora, nunc in posteriora collocantur....

PEETER HEYNS' CORT ONDERWYS

een schoolboek voor het onderwijs in de Franse taal
uit de tweede helft van de zestiende eeuw

0. Inleiding

Het boekje dat in dit artikel centraal staat, is niet slechts interessant voor wie belangstelling heeft voor de geschiedenis van het vreemde-talenonderwijs in de Nederlanden, maar ook voor wie studie maakt van de bronnen van Nederlandse spraakkunsten uit de triviumperiode: het staat immers vast dat ons boekje bekend moet zijn geweest aan de auteur(s) van de oudste Nederlandse spraakkunst (zie § 3), terwijl in dit artikel ook latere invloed zal worden aangetoond (zie § 4). Op deze wijze heeft het werkje gefungeerd als doorgever van de zestiende-eeuwse Franse grammatica, die er duidelijk van invloed op is geweest (zie § 2). Allereerst staan we echter stil bij de edities van ons boek die ons (gedeeltelijk) ter beschikking staan (zie § 1).

1. Beschikbare teksten

a. Cort onderwijs. Zwolle 1605

In 1605 verhuisde Zacharias Heyns van Amsterdam naar Zwolle, waar hij zich als "drucker des Landtschaps van Overysseel" in de Voorstraat vestigde "inde dry Hooft-deuchden" (Briels 1974: 317-318). Daar drukte hij Cort onderwijs, van de acht deelen der Fransoischer talen (niet vermeld in Briels 1974), dat geschreven was door zijn vader Peeter Heyns, die een Franse school "inden Lauwerboom" had gehouden in Antwerpen en, na zijn vlucht uit die plaats in 1585, te Haarlem. Cort onderwijs (verder aangeduid als CO 1605) is een schoolboekje, dat geschreven werd ten dienste van het onderricht van de Nederlandse jeugd in het Frans ("tot nut ende voorderinghe der Nederlandscher Jonckheyt"; titelblad), en bevat de leer van de woordsoorten, de zgn. 'etymologie', voor het Frans. Van het boekje is slechts één exemplaar bekend; het werd ontdekt door Burger in de universiteitsbibliotheek van Rostock en telt 104 bladzijdes (A-G⁴) in octavo (zie voor een uitvoerige beschrijving Burger 1915: 187-192, en voor een reproductie

1598 overleden

g1. voor het onder-
s in de Franse taal
het onderdeel van de
Nederlandsers in
t onderwijs in Noord-
land in de perio-
1570-1620: Briels
72: 89-137)

van het titelblad Sabbe z.j.: 66).

Het voorwerk van CO 1605 (A2^r-A3^v) bevat: 1. een veertienregelig gedicht van Peeter Heyns aan de "Borghermeesteren, Schepenen ende Raden der loflijcker stadt Haerlem", waarin hij de belangstelling bij jong en oud voor het Frans aanvoert als voornaamste reden waarom het boek geschreven werd; tevens lezen we er dat het werk "T' Antwerpen eerst gedruet, end aldaer uytgegeven" werd. 2. een introductie van het boek "Tot den Fransoischen School-meesteren ende liefhebberen der Franscher talen", waarin sprake is van "menichvuldighe herdruckinghe onser Acht deelen der Franscher spraken", waardoor fouten in de tekst ontstaan zijn; om deze te herstellen heeft Heyns "wel willen noch een mael de penne in de handt nemen, om daer inne te beteren 'tghene datter door lanckheydt van tijdt inne misdruet was. Midsgaders om de Const-woorden wat duydelijker te verduytschen [de technische termen wat scherper in het Nederlands weer te geven], ende hier ende daer eenighe exempelen by de voeghen, die my dochten u.l. noch den leeringhen niet ondienstelijck te zijne". Blijkbaar beschouwde Heyns de editie waar hij deze voorrede, gedateerd 20 oktober 1597, voor schreef als een belangrijk gewijzigde: "Ist dat u.l. desen onsen tweeden-arbeydt bevalt als den eersten (...)": ik concludeer hieruit dat eventuele eerdere edities onderling minder hebben verschild dan de editie met deze voorrede van alle uitgaven van vóór 1597. 3. een veertienregelig gedicht van Antony Smyters "Aen de Nederlandsche liefhebbers der Franscher talen", waarin Heyns' boek wordt aangeprezen. 4. een tienregelig gedicht van H.L. "Tot synen vriend P. Heyns", dat voorzien is van de spreuk Deucht verheucht van H.L. Spiegel, door velen beschouwd als de auteur van de Twe-spraack (zie { 3); het gedicht dateert echter zeker van na het verschijnen van de Twe-spraack in 1584: Heyns nam na de val van Antwerpen in 1585 de wijk naar Frankfurt, ging vervolgens naar Stade aan de Elbe en vandaar naar Haarlem, en Spiegel verwijst in zijn gedicht naar deze verschillende woonplaatsen van Heyns. 5. een Sonnet à la jeunesse, en faveur de l'Auteur van Jan Borrekens (zie { 3). 6. een gedicht van Plantin, dat ongetwijfeld gestaan heeft in een door deze drukker verzorgde uitgave.

Op p. A4^r-G4^v volgt hierna de woordsortenleer.

b. Cort onderwys. Antwerpen 1571

Sabbe z.j.: 65 vermeldt dat de Antwerpse drukker Christoffel Plantin op 9 maart 1570 het privilege ontving om o.a. "in prente te stellen ende wyt te geven: Cort Onderwijs van de acht deelen der fransoische tale door Peeter Heyns schoolmeester in den Lauwerboom". Bovendien blijkt uit het Livre des ouvriers van 1563-1574 dat zetter Georges Sprang in juni 1571 werkte aan Cort onderwys. Sabbe kende, rond 1930, van zo'n vroege druk alleen een titelblad, afgedrukt in Sabbe z.j.: 64, waaruit blijkt dat Cort onderwys van de acht deelen der Françoischer talen "tot voordering ende profijt der Duytscher ioncheyt" in 1571 bij Plantin is verschenen. Voet 1984: 1124 wijst echter op de aanwezigheid van de katernen A en B van Cort onderwys uit 1571 (verder hier aangeduid als CO 1571) in het archief van het museum Plantin-Moretus te Antwerpen.

De genoemde katernen A en B (p. 1-32) van dit octavo-boekje bevatten, naast het titelblad en de samenvatting van het drukkersprivilege voor Plantin van 9 maart 1570, 30 pagina's met grammatica-tekst. Er is dus geen uitgebreid voorwerk, en de veronderstelling van Sabbe z.j.: 67 dat het gedicht van Plantin in CO 1605 reeds in de editie van 1571 zou voorkomen, wordt dus niet bewaarheid, tenzij dit gedicht achterin zou zijn geplaatst, wat ongebruikelijk en derhalve onwaarschijnlijk is. De stof van de genoemde 30 pagina's uit CO 1571 komt in CO 1605 aan de orde op p. A4^r-D6^v (54 pp.), terwijl de complete grammatica-tekst hier is afgedrukt op p. A4^r-G4^r (98 pp.). Bij een nagenoeg gelijk lettertype en een nauwelijks verschillende bladspiegel van CO 1571 en CO 1605 zou dat erop neerkomen dat de complete grammaticatekst van CO 1571 ongeveer 55 pagina's zou hebben omvat, zodat het boekje bestaan zou kunnen hebben uit 3½ katern (A-D⁴).

c. andere edities: 1581, 1597

Hierboven () 1a) is erop gewezen dat Heyns in CO 1605

spreekt van "de menichvuldighe herdruckinghe onser acht deelen der Franscher spraken". Van dergelijke edities tussen 1571 en 1605 zijn ons geen exemplaren bekend. Sabbe z.j.: 67 heeft er echter op geattendeerd dat archiefstukken van de Plantijnse drukkerij wijzen op een Antwerpse druk uit 1581 (zie ook Voet 1982: 1124). Deze uitgave zou uit 4½ katern hebben bestaan (72 pp.), en zou dus met 25% vermeerderd zijn ten opzichte van CO 1571, indien we ervan uitgaan dat onze berekening hierboven (zie § 1b) juist is, waardoor dus een flinke vergroting en wijziging van de tekst kan zijn opgetreden.

Daarnaast is het zeer waarschijnlijk dat er een uitgave moet (hebben) bestaan uit 1597/1598: Heyns' woorden "Tot den Fransoischen School-meesteren" in CO 1605 zijn, zoals al is vermeld, gedateerd 20 oktober 1597. Realiseren we ons dat zo'n voorwoord meestal na voltooiing van het eigenlijke werk werd geschreven, dan wil dat zeggen dat Heyns op vermelde datum het karwei van de herschrijving geklaard had, ongetwijfeld niet met het oog op een uitgave vele jaren later, maar denkend aan een editie op korte termijn, mogelijk bij zoon Zacharias, die als drukker in Amsterdam werkzaam was. Waarschijnlijk hebben naast deze ook nog andere uitgaves bestaan, mogen we tenminste geloof hechten aan Heyns' "menichvuldighe herdruckinghe". Bij de vermoedelijke editie van 1605 ligt een cesuur in de reeks: Heyns herschreef zijn werk; dat hijzelf sprak van "onsen tweeden-arbeydt" (vgl. § 1a).

2. Verschillen CO 1571 en CO 1605, en invloed van bronn

Beide ons (gedeeltelijk) bekende edities bevatten de lezende woordsoorten. Als gevolg van het gedeeltelijk ontbreken van de tekst van CO 1571 is het ons slechts mogelijk de drukken te vergelijken voor wat de behandeling van (lid)naamwoord, voornaamwoord en een deel van het werkwoord betreft. Daarbij zal aandacht worden geschonken aan enkele werken als bron voor Cort onderwijs hebben gediend en waaruit verschillen tussen de beide edities kunnen worden verklaard.

a. indeling in woordsoorten

CO 1571: 3 deelt de Franse woorden in in 8 woordsoort

het titelblad van CO 1605 dienaangaande dezelfde informatie levert als dat van CO 1571, is CO 1605: A4^r heel wat genuanceerder:

CO 1571: 3

CO 1605: A4^r

De Francoische tale wordt ghedeylt in acht deelen.

De Fransoische Tale wordt van eenighe, dier d'Articulen (d'welc Ledekens zijn) voor een deel by stellen, in negen deelen ghedeylt. Dan te wijle d'Articulen in Fransois heel weynich zijn, ende dat de twee voornaemste, als le ende la met haer Meervout les, eygentlijk maer Articulen en behoorden ghe-noemt te worden, so en deylen wyse hier (ghelijck meer andere doen) maer in acht deelen.

De formulering in CO 1605 gewaagt allereerst van het bestaan van ook een andere opvatting met betrekking tot het aantal woordsoorten, en motiveert de keuze die gedaan wordt voor de achtdeling. De negendeling vinden we o.a. in Estienne 1557: 13 ("Or il y a neuf sortes de mots"), de achtdeling in Meigret 1550: 19^r: "il y peut entrevenir huit parties outre les articles". Aan laatstgenoemd werk, waarin het lidwoord vóór de (overige?) acht woordsoorten wordt besproken ("Més avant qe de vuyder rien de' huit parties, nou' deppçhe-rons les articles"; 19^v), kan ook Heyns' motivering om het lidwoord niet als afzonderlijk woordsoort op te nemen, zijn ontleend: ook in Meigret 1550: 19^v vinden we de opmerking dat het Frans slechts weinig lidwoorden kent: "La langue Franoëze n'a veritablement qe deus articles du singulier: qi sont le, pour le masculin: & la, pour le feminin, qi ont &n comun les, pour leur plurier".

Een ander verschil tussen CO 1571 en CO 1605 bij de algemene indeling van de woordsoorten is het feit dat in CO 1605 conjunctions en praepositions van plaats hebben gewisseld in de opsomming van de woordsoorten (invloed van de volgorde van behandeling in Hyperphragme 1576?) en dat de Nederlandse benamingen van de woordsoorten zijn toegevoegd.

n Garnier 1558: 8: "Par- les orationis Gallis cto sunt", en

b. naamwoord

Zoals in de klassieke grammatica gebruikelijk was en tot in de negentiende eeuw gebruikelijk bleef, behandelen CO 1571 en CO 1605 onder naamwoord, aangeduid met naam, zowel het zelfstandig als het bijvoeglijk naamwoord. Dat gebeurt op 9 (p. 3-11), resp. 21 (A4^r-B6^r) bladzijdes; de tekst is dus met 133% in omvang toegenomen.

De definitie van het naamwoord is in CO 1605 uitvoeri-
ger dan in CO 1571:

CO 1571: 3

CO 1605: A4^r

Noms syn woorden daermen eenighe sichtbare oft on-
sichtbare dinghen mede
noemt, voor de welcke men
un oft une, een oft eene
stellen mach.

Noms zijn luysels, daer-
men mede noemt alle lijf-
lijke, sichtbaere ende
tastelijke, ooc onlijf-
lijke, onzichtbare ende
ontastelijke dingen, die-
men met sekere Articulen
buyghen oft vervallen
mach, ende daer men tot
een merck-teeken eens
Naems, als Artijckel voor
mach stellen un, een, oft
une, eene.

Zowel in CO 1571 als in CO 1605 komt in de geciteerde defi-
nities een semantisch en een (morfologisch-)syntactisch kri-
terium voor; beide criteria zijn in CO 1605 het uitvoerigst
geformuleerd. Het semantisch criterium uit CO 1571 is een
niet ongebruikelijke variant (vgl. bv. Livet 1967: 388 n. 1)
op Diomedes' definitie van het naamwoord ("pars orationis
cum casu, sine tempore, significans rem corporalem, vel
incorporalem, proprie, communiterve"). De uitbreiding van
dit criterium in CO 1605 met lijflijke en onlijflijke sluit
zelfs letterlijk op de gegeven klassieke definitie aan, ter-
wijl tastelijke en ontastelijke uit invloed van Estienne
1557: 13 kunnen worden verklaard, waar naamwoorden "sont
les mots qui signifient ung corps ou chose qu'on peut tou-
cher & veoir, (...) ou chose qui ne peult estre touchee ne
veue".

De definitie in CO 1571 bevat ook een syntactisch ele-
ment: voor het naamwoord kan een (onbepaald) lidwoord worde

geplaatst. We vinden dit criterium al veel eerder. Ik noemde het uit Turmaiers Grammatica omnium utilissima van 1512 ("Illa dictio est nomen, cui in nostra lingua potest addi, ein"; vgl. Ising 1970: 59), Palsgrave 1530: F1^r, die er het zelfstandig naamwoord mee onderscheidt ("Nownes substantives be such as wyl have one of the .ii. articles before them"). Clajus 1578: 18 doet hetzelfde, en in Twe-spraack 1584: 64 lezen we: "Naam bevat onder zich alle namen enigher lichamelycker dinghen, te weten alle wóórden daarmen een Lid voorzetten magh". Meigret 1550 noch Estienne 1557 hanteren dit criterium, dat in CO 1605 een morfologische dimensie toegevoegd heeft gekregen, in die zin dat het lidwoord nu tevens uitdrukkingmiddel van de naamval van het naamwoord is geworden. Ik verwijs in dit verband naar Estienne 1557: 18 ("Articles sont petits mots d'une syllabe, faisans ung mot, desquels on se sert pour donner a cognoistre les cas des Latins qu'ils appellent nominatif, genitif, datif, accusatif, ablatif") en naar Twe-spraack 1584: 64 ("De Leden zyn dies mercktekenen, der namen gheslacht ende buighing"). Het naamwoord wordt vervolgens op een aantal aspecten nader bezien. Ik geef hier een overzicht.

CO 1571

CO 1605

1. Deylinghe der Namen	1 Deylinghe der Namen
2 Van de toe-vallinghen	2 Van de Toe-vallinghen
a Van de Specien	a1 Van den Aerd
	a2 Van de Naemkens oft vercleynde Namen
b1 Vande verghejckenissen	b Van de verghejckenissen
b2 Vande vercleynde namen	c Van de gheslachten
c Vande gheslachten	c1 Van t'manlyck gheslachte oft aert
c1 Van het manlyck gheslachte oft aert	c2 Van t'Vroulyck gheslachte oft aert
c2 Van het wyflyck gheslachte oft aert	d Van de ghetalen
d Vande ghetalen	e Vande ghedaenten
e Vande Figuren	f Van de vallen
f Vande Casus [waarin opgenomen de Buyghinghe]	g Van de Buyghinghe

Dit overzicht laat zien dat de behandeling van de diminutiva ("Vande vercleynde Namen"), die ook in Meigret 1550 en Estienne

1557 na de trappen van vergelijking aan de orde komt (4 voorbeelden van Estienne 1557 vinden we in CO 1571 en 1605 terug) en ook daar geen apart accidens is, in CO 1605 is ondergebracht na de bespreking "Van den Aerdt", waarin grondwoord en afleiding worden besproken. In CO 1605 is de buigingsleer duidelijk onderscheiden van de leer van de naamvallen. De ontleende termen specien, figuren en casus blijken in CO 1605 te zijn vervangen door Nederlandse, waarbij aerdt, dat in CO 1571 nog als synoniem aan gheslachte werd vermeld, in CO 1605 is gaan dienen als vertaling van specien. Voorts is de Nederland term wyflyck, die we ook in de Twe-spraak steeds aantreffen gewijzigd in vroulyck.

In een aantal van de hierboven vermelde onderdelen blijkt nauwelijks wijziging te zijn aangebracht in de loop der jaren. geef hier als voorbeeld de "Deylinghe der Namen" uit CO 1573-4 en CO 1605: A4^{r-v}.

CO 1571: 3-4

CO 1605: A4^{r-v}

De Namen zyn tweederley, Substantifs ende Adiectifs.

Substantifs syn, die altoe leene staende volcomentlycken bedieden het dingh datmen noemt: als Ciel, hemel: terre, aerde: air, lucht: feu, viert eau, water, &c.

Adiectifs syn, die niet anders en bedieden dan de ghestaltenisse oft ghedaente eens dings: als Haut, hooghe: bas, leeghe: serain, claer: grand, groot: petit, cleyne, &c. Ende en worden nimmermeer alleene ghestelt, maer altyt by eenen Substantif ghevoeght: als, air serain, clare locht: grand feu, groot vier: petite eau, cleyne water, &c.

De Substantifs worden in twee deelen ghedeylt, te weten in Noms propres ende Appellatifs oft Communs.

Noms propres syn eyghen namen van persoonen, landen, steden, dorpen, rivieren, ende dierghelijcke dinghen die haren eyghenen

De Namen zyn tweederley, stantifs, Selfstandige of Rechte-Namen, ende Adiectifs Toe-voeglijke oft By-Namen. Substantifs zyn namen die leen staende, volcomentlycken bedieden het dingh datmen noemt: als Ciel, Hemel: Terre, Aerde: Air, locht: Feu, vier: water, &c.

Adiectifs en bedieden anders dan de gedaente oft tenisse eens dings, als hooghe: Bas, leeghe: Serain oft claer: Grand, groot cleyne &c. Ende en worden meer alleen ghestelt, tijdt eenen Substantif voeght oft ghe-eyghen Air serain, helle locht: feu, groot vier: petit cleyne water, &c.

De Substantifs zyn Noms propres, eyghen Appellatifs oft Communs Namen.

Noms propres zyn Namen van persoonen, landen, steden, vlieden, ende dierghelijcke dinghen eyghen zyn, ende eenich dinck toe er

naem hebben (ende daerom-
me altijd moeten met een
hooft oft capitael let-
tere geschreven worden)
als Sebastien, Bastiaen:
Pierre, Peeter: Flandres,
Vlaenderen: Anvers, Ant-
werpen: Rin, Rijn, &c.

Noms Appellatifs oft
Communs sijn ghemeyne na-
men, daermen iet mede
noemt, dat meer dan tot
een eenich dingh behoort:
als Homme, mensch: beste,
beeste: arbre, boom, &c.
soo noemtmen alle menschen,
beesten ende boomen.

daeromme altijd met een Capi-
tael oft Hooft-lettere ghe-
schreven worden) als Pierre,
Peeter: Chrestien, Christiaen:
Hollande, Hollandt: Meuse, Ma-
se: Escaut, Schelde: Anvers,
Antwerpen, &c.

Noms appellatifs oft Communs
sijn Namen die tot meer dan een
eenich dinc behooren, als hom-
me, mensch: beste, beeste: ar-
bre, boom, &c. Alsoo noemtmen
int ghemeyn alle menschen,
beesten ende boomen.

Wie de inhoud van deze teksten vergelijkt, zal bemerken dat de ver-
schillen gering zijn: veel meer dan enkele veranderingen in de voor-
beelden treedt niet op. Dergelijke vrij onbelangrijke verschillen vin-
den we ook elders bij de behandeling van het naamwoord. Ik wijs hier
nog op het onderscheid dat Heyns aanbrengt tussen zelfstandige en
bijvoeglijke naamwoorden: het zelfstandig naamwoord wordt Scaligeriaans
aangeduid als een woord dat het "ding" naar zijn wezen noemt, het
bijvoeglijk naamwoord wordt eveneens sémantisch, maar daarnaast ook
syntactisch gedefinieerd. De twee categorieën worden het duidelijkst
ontologisch tegenover elkaar gesteld.

Een kleine uitbreiding heeft CO 1605 ten opzichte van CO 1571
ondergaan in "Van de verghelyckenissen" bij de vergrotende trap:

CO 1571: 4

CO 1605: A5^r

Comparatif wordt vanden
Positif ghemaect, daer
vore stellende plus: als
Plus sc̄avant, verstandi-
gher: plus riche, rijcker:
plus courtois, heusscher
oft hofscher: plus povre,
armer.

Comparatif wordt van den Posi-
tif ghemaect, met daer voor te
stellen plus, ende in Duytsch
achter aen te hangen er. Als
Plus sc̄avant, verstandigher:
plus riche, rijcker: plus cour-
tois, heusscher oft beleefder:
plus povre, armer &c. Maer als
d'artijckel le oft la voor plus
ghestelt wordt, soo mach de
Comparatif wel eenen Superlatif
verstrecken. Als C'est le oft la
plus povre: S'is d'armste oft
d'alder-armste.

terwij
van he
sterk
toont

Deze toevoeging kan zijn aangebracht op grond van Meigret 1550: 28^{r-v}.

Sterke uitbreiding onderging het gedeelte over de geslachten van de naamwoorden: van 1 naar 6 pagina's. Al in CO 1571: 7 wees Heyns op het nut van het kennen van de woordgeslachten: "Het is seer noodich de gheslachten der namen te connen onderscheyden: want van sulcker aert als de Substantif is, tot sulcken gheslachte moet oock den Adiectif (diemen by den Substantif voeghen wil) ghekeert worden", een opmerking die in CO 1605 wordt herhaald. In CO 1605: A6^V-B1^R streeft Heyns naar volledigheid waar het de opsomming van de woordgeslachtsregels van het Frans betreft (vgl. voor het Duits Clajus 1578: 25-53 en voor het Nederlands, zeer summier, de Twe-spraack, p. 71-75), en geeft hij geslachtsregels die voor een deel gebaseerd zijn op de woordbetekenis, voor een deel op de woorduitgang, alsmede regels voor de vorming van het vrouwelijk verbogen bijvoeglijk naamwoord en van vrouwelijke zelfstandige naamwoorden van mannelijke. Heyns vertoont sterke overeenkomst met Palsgrave 1530: M2^R-N5^R, maar zeker ontleende hij niet al zijn gegevens aan dit werk.

Het gedeelte over de naamvallen en de verbuiging van de naamwoorden is uitgebreid van 4 tot 9 bladzijdes. Ook nu weer is CO 1605 veel gedetailleerder dan CO 1571. Slechts een enkel maal kan een vermoedelijke bron worden aangewezen voor de uitbreiding. Zo kan CO 1605: "Doch wort den Artijckel Genitif, somtijts versweghen, want voor la porte de S. Antoine, la rue de S. Iean, seydmen wel la porte S. Antonis poorte: la rue S. Iean, S. Jans strate" (B3^R), gelet op de voorbeelden, in verband staan met Meigret 1550: 118^V: "Il est vray que nous t'zons quelqes la prepozifon en certaines facons de parler: come, la rue seint Anthoene (...), pour la rue de seint Anthoene". Wat de uitbreiding van de Nederlandse paradigma's aangaat, verwijs ik naar { 3.

c. voornaamwoord

Vergde de behandeling van het voornaamwoord in CO 1571 slechts 6 bladzijdes (p. 12-17), in CO 1605 zijn er 14 (B6^V-C5^R) voor nodig; evenals bij het naamwoord is ook hier de tekst met 133% toegenomen.

Het voornaamwoord wordt in CO 1605: B6^V uitgebreider gedefinieerd dan in CO 1571: 12:

de verbuiging
lidwoord op B4^R
overeenkomst ver-
et Garnier 1558:9

Pronoms sijn worden diemen inde plaetse van eenen Naem ghebruyckt, ende daeromme hier Voor-namen ghenoeft worden.

Pronoms sijn buyghelijcke luydsels, diemen som in de plaetse van Namen (t'sy eyghene oft gemeyne) ghebruyckt, ende som voor de Namen selve steldt, ghelijck den Naem dat mede brenghet.

In CO 1571 wordt nog de verklaring van de gekozen benaming vermeld (vgl. b.v. de Vocabularius copiosus van 1483: "pronomen; vorename. et componitur a pro et nomen"), zoals ook gebeurt in Estienne 1557: 21: "Ce mot Pronom est composé de pro Latin, qui signifie pour, & ce mot nom: comme qui droit, pour Nom, ou au lieu du Nom". De uitbreiding in CO 1605 kan teruggaan op de Twe-spraack voor wat betreft "som voor de Namen selve steldt" (Twe-spraack 65: "Voor-Naam, word voor een naam (...) ofte in de plaats van een naam ghestelt") en op Meigret 1550: 47^r en Estienne 1557: 21 voor wat betreft "eyghene oft gemeyne" (Estienne 1557: 21: "Pronoms, est une sorte de mots qui servent pour supplier le Nom tant propre, qu'appellatif (...)").

Op de accidentia van de voornaamwoorden gaat Heyns in beide drukken van zijn schoolboek niet in. Wel volgt een bespreking van de 4 onderscheiden categorieën voornaamwoorden: demonstratifs, possessifs, relatifs, interrogatifs - aenwijzers, besitters, betrekkers, vraghers. De uitbreiding die in de tekst heeft plaatsgevonden, bestaat voor een groot deel uit voorbeelden. Slechts hier en daar zien we, vooral in voorbeelden die we in CO 1571 en CO 1605 aantreffen, sporen van invloed vanuit Estienne 1557: "Je Me recomande à Toy, ick ghebiede my aen dy" (CO 1571: 13; CO 1605: B7^V) - "Je me recomande a toy" (Estienne 1557: 24); "Qui a fait cela? Wie heeft dat ghedaen?" (CO 1605: B7^v) - "Qui a faict cela?" (Estienne 1557: 23) etc. De opmerking in CO 1605: B8^r (niet in CO 1571) betreffende het pronomen mesme (même): "Welcken voornaem mesme, int Meervout mesmes, van sommige genoemt wordt Reiteratif, dat is Weer zy-ich" zal zijn ontleend aan Estienne 1557: 31: "Il y a ung pronom, qu'aucuns appellent reiteratif de la mesme personne, soit nom ou pronom".

Ook valt er opnieuw invloed van Garnier 1558 te bespeuren. Dit werk, geschreven ten behoeve van Franstalig onderwijs aan Duitse kinderen (zie de titel), bevat in het gedeelte over het naamwoord al enkele opmerkingen die we niet bij andere Franse grammatici aantreffen, maar die wel voorkomen in CO 1605, zoals:

Garnier 1558: 18-19

Cum de carnibus, piscibus aut argento sermo est, Galli solent uti numero singulari loco pluralis: exemplum, Je veux acheter du poisson, non autem des poissons: La chair & le poisson sont extrêmement chers en ceste ville: non autem les chairs, nec les poissons.

CO 1605: B1^v

In sulcker manieren sprectmen oock van veelheydt des vleeschs, vischs, broods, corens e: de ander granen, als la chair, le poisson, le pain & le blé sont ici en abondance, & toutes fois fort chers (...). Ende niet les chairs, les poissons, les pains noch les bleds, &c.

Garnier 1558: 22

Ablativus autem instrumentalis communiter effertur per accusativum cum praepositione par: exemplum, Nous sommes iustificiez par la seule foy en Jesus Christ, & non point par nos bonnes oeuvres. item, Nous sommes rachetez par le seul sang de Jesus Christ, &c. Aliquando etiam effertur per seipsum cum articulo genitivi de: ut O Seigneur, remply nos coeurs de ton saint Esprit. item Ce peuple s'approche de moy de sa bouche, & m'honnore de ses levres (...).

CO 1605: 19

Oock het instrument oft werck-tuygh daer yet mede gedaen wordt, oft waer mede ende waer door men yet vercringt, is mede Ablatif, als (...): Racheté par la Foy (...): Racheté per le sang de Christ (...): Rempli du S. Esprit (...): Il ne faut point approcher Dieu seulement de bouche, & l'honorer des levres (...).

De paradigma's die in CO 1571 en CO 1605 bij de behandeling van de voornaamwoorden worden gegeven, vertonen sterke overeenkomst met die in Garnier 1558: 24 e.v., terwijl de opmerking die in CO 1605 ten aanzien van het woord chef wordt gemaakt, mede gezien het voorbeeld, door Heyns aan het werk van zijn Franse voorganger zal zijn ontleend:

<p>Hoc nomen Caput (...). Si verò metaphoricè capitur, sem- per effertur per <u>chef</u>: ut, <u>Christ est le chef de l'Egli- se, & l'homme est le chef de femme (...).</u></p>	<p>Hoe wel dat <u>Chef</u> (...) maer by ghelijckenisse hooft bediedt (als <u>Christ est le chef de l'homme</u>)</p>
--	---

Dat ook de Twe-spraack van invloed is geweest bij het aanbren-
gen van veranderingen in Cort onderwys voor wat de paradigma's
van de voornaamwoorden betreft, hoop ik aan te tonen in } 3b.

d. werkwoord

CO 1571 breekt in de ons ter beschikking staande vorm af in de
behandeling van het werkwoord. De stof die op de 15 bladzijdes
(p. 18-32) van CO 1571 wordt besproken (10½ pagina is gevuld
met paradigma's), is vergelijkbaar met die welke in CO 1605: C5^r
- D6^v aan de orde komt op totaal 19 bladzijdes, waarvan er 12½
met paradigma's zijn.

Het is opvallend dat Heyns in CO 1571: 40 het verbum aan-
duidt met de Nederlandse term werckwoord, die blijkens de gekozen
formulering in Heyns' oren nieuw was (vgl. } 3b), maar in CO
1605: C5^r de traditionele term woord gaat gebruiken.

Tegenover de 4½ bladzijde inleidende tekst in CO 1571 staat
6½ bladzijde inleiding in CO 1605. Het verschil komt nagenoeg
geheel op rekening van de beschouwing die Heyns wijdt aan de
5 klassen van het Nederlandse werkwoord (vgl. } 3b), en aan
de uitbreiding van de beschouwing over "Le preterit parfait",
voor deze laatste vergroting van de tekst heb ik geen bron kun-
nen aanwijzen.

Samenvattend kan worden vastgesteld dat Heyns zich in CO 1605
aanzienlijk genuanceerder uitdrukte dan in CO 1571. Verschillende
detailopmerkingen die hieraan bijdroegen, werden geput uit Franse
grammatica's: Meigret 1550, Estienne 1557 en Garnier 1558. Voor
wat een aantal opmerkingen met betrekking tot het Nederlands be-
treft, en voor Nederlandse gedeelten uit de paradigma's is de
invloed van de Twe-spraack waar te nemen (vgl. ook } 3b).

3. Heyns' schoolboek en de Twe-spraak

a. invloed op de Twe-spraak

De Amsterdamse schrijvers van de Twe-spraak vande Nederduitsche letterkunst (Leiden, 1584), de eerste ons bekende spraakkunst van het Nederlands, verwijzen op een aantal plaatsen naar bronnen. Heyns' boekje noemen ze niet, maar op p. 103 wordt duidelijk dat Cort onderwys hun bekend moet zijn geweest. Er worden daar namelijk enkele Franse versregels aangehaald, waarbij in de marge een naam, I. Barryquens, staat vermeld. De versregels blijken afkomstig te zijn (vgl. Dibbets 1970) uit het akrostichon-Sonnet à la jeunesse, en faveur de l'Aucteur, dat door Jan Borrekens voor Heyns' boek werd geschreven en dat ons bekend is uit CO 1605: A3^V (vgl. § 1a). Ongetwijfeld zal dit gedicht gestaan hebben in een uitgave van Cort onderwys die tussen 1571 en 1584 was verschenen, bijvoorbeeld die van 1581 (vgl. § 1c).

Cort onderwys moet dus als het ware bij de Amsterdammers op tafel hebben gelegen, en wie erop uit is de bronnen van de Twe-spraak aan te wijzen, zal het schoolboek in het onderzoek dienen te betrekken. Om na te gaan of de Twe-spraak invloed vertoont van Cort onderwys is de Twe-spraak vergeleken met CO 1571, bij gebrek aan een latere editie van vóór 1584 van laatstgenoemd werk. Eventuele punten van overeenkomst tussen de Twe-spraak en CO 1605, die niet ook aanwezig zijn in CO 1571 en de Twe-spraak, zijn in § 3b ondergebracht. We dienen ons daar echter te realiseren dat bijvoorbeeld CO 1581 al wijzigingen ten opzichte van CO 1571 bevat kan hebben, die in § 3b worden vermeld als gevallen van beïnvloeding vanuit de Twe-spraak op CO 1605.

Het resultaat van ons onderzoek is negatief: leggen we het ons ter beschikking staande gedeelte van CO 1571 naast de Twe-spraak, dan vinden we geen aanwijzingen waaruit kan worden geconcludeerd dat Heyns' boek invloed op de Twe-spraak heeft gehad.

b. invloed van de Twe-spraack

Zo zeker als het is dat enige editie van vóór 1584 van Cort onderwys even open is geweest toen de Twe-spraack geschreven werd (vgl. § 3a), even zeker is het dat Heyns na 1584 de Twe-spraack heeft gekend, waarvan H.L. Spieghel, die na 1585 een huldegedicht "Tot synen vriend P. Heyns" schreef dat we in CO 1605 opgenomen zagen (§ 1a), als de voornaamste auteur wordt beschouwd. In CO 1605: C^{r-v} lezen we immers, nadat Heyns de Franse werkwoorden in 4 vervoegingen heeft ingedeeld:

Welcke woorden by ons allegader (so men hier claerlijc sien mach) maer eenderley eyndinghe en hebben, te werten, in en. Ende connen nochtans ooc int vervoegen fijn onderscheyden worden: gelijk het Consten-rijc Eglentierken t'Amsterdam, dat in zijne Letter-konste, met vijf Vervoeghinghen verstandelijck ghedaen heeft: Stellende voor d'eerste alle de Woorden oft Verbes, die inden eersten, tweeden ende derden tijdt, eenderley middelklincker hebben, als Ick minne, minde, heb ghemint. De tweede daer de middel-klincker in den 2. tijt verandert. Ick lese, las, heb ghelesen. De 3. daer hy in den 2. ende 3. den eersten onghelijck is. Ic schrijve, schreef, heb geschreven. De 4. daer de dry tijden verscheyden middel-klincker hebben. Ick spreke, sprack, heb gesproken. De 5. daer de 2. tijdt tweederley woorden heeft: als Ic sing, song, sang, heb gesonghen.

Deze opmerking stempelt de Twe-spraack als een mogelijke bron voor CO 1605. Met de restrictie die ik hierboven maakte (vgl. § 3a), geef ik hier het resultaat van een vergelijking tussen de Twe-spraack en CO 1605.

Afgezien van een aantal gemeenschappelijke opmerkingen in de Twe-spraack en CO 1605 die we ook in andere (Latijnse, Duitse, Franse) spraakkunстige werken aantreffen, vinden we bij het naamwoord enkele plaatsen in CO 1605 die waarschijnlijk teruggaan op de Twe-spraack. Zo wordt op p. A5^r met betrekking tot de diminutiva opgemerkt dat deze in het Nederlands zijn "allegader van geenerley Gheslachte, eyndende altyt in ken (...)", wat ontleend zou kunnen zijn aan de Twe-spraack, p. 74: "Des Ghenerley gheslachts zyn (...) alle verkleynde namen of diminutiva, als manneken, vrouwken, schipperken, koningsken, bōōmken, etc.".

Op p. B4^v e.v. geeft CO 1605 een aantal paradigma's. Deze bevatten de verbuiging van lidwoord + (bijvoeglijk naamwoord +) zelfstandig naamwoord voor zover er tussen de naamvallen verschillen bestaan in één van de drie genoemde woordsoorten in het Frans. Dergelijke paradigma's vinden we ook in CO 1571: 9 e.v., maar in 1605 vinden we andere vormen. Ik geef hier enkele voorbeelden uit CO 1571 en CO 1605, met daarnaast ter vergelijking de vormen die in de Twe-spraack op p. 78 te vinden zijn.

CO 1571	CO 1605	Twe-spraack
de heere des heeren den heere	de heere des heeren den heere	de heer/here des heers den here
de vrouwe der vrouwen der vrouwen	de vrouwe des vrouwen der vrouwen	de vrouw/vrouwe des vrouws den vrouwe

Opvallend is hier de wijziging van der vrouwen in des vrouwen: deze verandering kan haast niet anders dan onder invloed van de Twe-spraack zijn aangebracht.

Zoals ik al heb opgemerkt ((2c) zou Heyns' uitbreiding van de omschrijving van het voornaamwoord terug kunnen gaan op de Twe-spraack (p. 65: "Voor-Naam, word voor een naam (...) ofte in de plaats van een naam ghestelt (...)"). Ook bij het voornaamwoord bestaan er verschillen in de paradigma's tussen CO 1571 en CO 1605 die op de Twe-spraack terug te voeren zijn. Ik geef, in dezelfde volgorde als hierboven, de paradigma's, waarbij ik eerste en vierde naamval, die Heyns te zamen neemt, heb onderscheiden.

CO 1571	CO 1605	Twe-spraack
ick van my tot my my	ick mijns, mijner, van my my, aen my my	ick myns, myner my my
wy van ons aen ons ons	wy, wy-lien onnes, onser, van ons ons, ons-lien, tot ons	wy onnes, onser ons ons

du
van dy
aen dy
dy
ghy
van u
tot u

du
dijns, dijner, van dij
dy, tot dy
dy
ghy, ghy-lien
uws, uwes, tot u
u, u-lien, aen u

du
dyns, dyner
dy
dy
ghy
uws, uwer
u

hy
van hem
tot hem
hem

hy
sijns, sijner, van hem
hem, aen hem, tot hem

hy
zyns, zyner
hem
hem

sy (ils)
van hen
aen hen
hen

sy, sy-lien
huns, van hun/hen-lien
hun, tot hun/hen-lien

zy, zyluiden
hun, hunluider
hen, henluiden
hen, ze, henluiden

sy (elle)
van haer
aen haer
haer

sy
haers, van haer
haer, aen haer, tot haer

zy
haars
haar
ze, haar

sy (elles)
van hun
tot hun
hun

sy, sy-lien
haer-lieder, van haer-lien
haer, tot/aen haer-lien

zy, zyluiden
harer, haarluider
haar, haarluiden
ze, haarluiden

—
van hem/sy
tot hem/sy

—
zijns
hem, sy, sich

zyns
hem, zich
zich

Vergelyking leert ons dat Heyns op een aantal plaatsen zijn paradigma's van de voornaamwoorden heeft aangevuld met vormen die overeenkomen met die uit de Twe-spraak; deze aanvullingen kwamen zelfs te staan vóór de vormen die uit CO 1571 werden overgenomen. Ook hier zal Heyns aan de Twe-spraak hebben ontleend.

In CO 1571: 18 duidde Heyns het verbum nadrukkelijk aan met de Nederlandse term werkwoord: "Verbes sijn woorden die beteeckenen eenich werck datmen doet, lijdt, oft laet doen: ende daer omme hier (onder correctie) Werck-woorden genoemd worden". Heyns was daarmee de eerste, en zou pas in de zeventiende eeuw schoorvoetend in dezen worden gevolgd (vgl. 4a). In CO 1605 sluit Heyns met de term woorden weer aan bij de traditionele benaming, misschien onder invloed van de Twe-spraak, waarvan hij ook de term helpwoorden ter aanduiding van de hulpwerkwoorden, die in CO 1571: 18 nog behulpsame woorden heetten, kan hebben overgenomen.

Voor het overige vond ik geen invloed van de Twe-spraak op CO 1605. Heyns ontleende dus betrekkelijk oppervlakkig aan de oudste Nederlandse spraakkunst, vooral ter aanvulling van zijn paradigma's.

4. Invloed van CO 1605 op 17de-eeuwse Nederlandse grammatica's

Al eerder heb ik erop gewezen (vgl. Dibbets 1974: 120, 124) dat sporen van de in CO 1605 gebezigde taalkundige terminologie zijn terug te vinden in de Noodige waarschouwinge aan alle liefhebbers der Nederduytze tale die Antonis de Hubert vóórin zijn vertaling van De Psalmen des propheeten Davids (Leiden, 1624) deed uitgaan aan de gebruikers van de moedertaal. Traditionele, vrijwel overal te vinden termen als buiging, geslacht, enz. buiten beschouwing latend, vermeld ik hier de volgende opvallende termen die gemeenschappelijk zijn in beide hier zojuist genoemde werken, waarbij ik in de kolom termen van De Hubert een Latijns equivalent heb opgenomen:

Noodige waarschouwinge	CO 1605
p. 2 selfstandige ofte rechte Naamen (<u>nomina substantiva</u>)	p. A4 ^r selfstandige oft Rechte-Namen
p. 6 Mededeelende woorden ofte Naam-woorden (<u>participia</u>)	p. F5 ^r Naem-Woorden
p. 6 Bijvougelicke Naamen ofte Bijnaamen (<u>nomina adjectiva</u>)	p. A4 ^r Toe-voeglijcke oft By-Naamen
p. 7 Werck-woorden (<u>verba activa</u>)	p. C5 ^r Werckwoorden
p. 7 Lijd-woorden (<u>verba passiva</u>)	p. C5 ^r Lijdwoorden

In de Nederduydsche spellinge van Jacob vander Schuere (Haarlem, 1612), die evenals Heyns uit de Zuidelijke Nederlanden naar het Noorden was gevlucht en zich aan het einde van de zestiende eeuw als deze Heyns als Frans schoolmeester te Haarlem had gevestigd, vinden we verder de term toevoeglyke namen voor de adjectiva eveneens.

Caron 1953: xxvii heeft erop gewezen dat Christiaan van Heule in de Voor-reden van De Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrivinghe van 1633 meedeelt dat dit werk niet "in de zake", wel "in de order", het systeem, verschilt van De Nederduytsche grammatica ofte spraec-konst uit 1625. Op p. xxx-xxxv stipt Caron een aantal verschillen aan tussen beide genoemde werken op het terrein van de etymologie, de woordsoortenleer, zonder

dat hij voor deze verschillen een bron kan aangeven. Naar ik meen kan deze bron in een aantal gevallen CO 1605 zijn geweest.

Allereerst is er een aantal termen die in Van Heule 1633 te vinden zijn, en die we niet of niet uitsluitend in Van Heule 1625 aantreffen, maar wel in CO 1605:

<u>species</u>	Van Heule 1625: soorte, aert, afkomste
	Van Heule 1633: aert
	CO 1605 : aerdt
<u>figura</u>	Van Heule 1625: figuyr
	Van Heule 1633: figuyre, gedaente
	CO 1605 : gedaente
<u>pluralis</u>	Van Heule 1625: veelvoudig getal
	Van Heule 1633: veelvoudig getal, meervoud
<u>vox primitiva</u>	Van Heule 1625: eerste woort, grontwoort
	Van Heule 1633: grontwoort, grondich woort, oorspronckelick woort
	CO 1605 : oorspronckelijck woord
<u>vox derivativa</u>	Van Heule 1625: afkomstig, uyt spruytend woort
	Van Heule 1633: af-komstig woort
	CO 1605 : afcomstig woord

Het komt me voor dat Van Heule hier schatplichtig is aan CO 1605. Of ook de term werkwoord, die we in Van Heule 1625 en Van Heule 1633 ter weergave van verbum gebezigd zien, aan Heyns, en wel aan CO 1571, is ontleend valt moeilijk te zeggen; in elk geval gebruikte Heyns deze term aanzienlijk eerder dan Van Heule (zie Dibbets 1974: 121).

Vergelijken we de definities die Van Heule 1625 en Van Heule 1633 voor het naamwoord bevatten:

Van Heule 1625: 7

Van Heule 1633: 16

Naem-woort is een woort,
welk een ding benaemt.

De Namen zijn woorden, waer
mede men alle lichamelicke,
en onlichamelicke, zichtbare
en onzichtbare dingen benaemt,
als God, Geeft, mensch, dier,
Hemel, aerde, Lucht, water,
vier, wint.

Zoals Caron reeds heeft opgemerkt, gaat Van Heule 1625 rechtstreeks terug op Lithocomus 1592 ("Nomen est dictio variabilis quae rem nominat"). In CO 1605 vinden we een definitie die sterke overeenkomst vertoont met die uit Van Heule 1633 (vgl. hierboven (2b)). Betrekken we in onze beschouwing de definities uit de beide werken van Van Heule van zelfstandig en bijvoeglijk naamwoord;

Een zelfstandig naemwoord is, welk door zichzelf, in eene reden bestaet, als Mensch, Paert, Boom, Dier.

Een by-vouglik woort is, welk doorzichzelf niet en bestaet, maer het welk tot een zelfstandig woort, gevougt wort, als Goet, Wit, Swart, Schoon.

Zelf-standige Namen zijn, die alleen staende, volkome-lic bedieden, het gene datmen naemt, als Man, Vrouwe, Wif, Berg, Stat, Hof, etc.

By-vougelicke Namen zijn, die de gedaente of het ghestalt, eenes dinx, maer geen dinc zelve en uytbeelden, als goed, schoon, sterc, deze kunnen altijd den zelfstandigen woorden toegevoucht worden, als Goet lant, Schone stat, Sterc huys.

en plaatsen we die naast CO 1605: A4^{r-v}:

Substantifs zijn namen die alleen staende, vocomentlijk bedieden het dingh datmen noemt, als Ciel, Hemel: Terre, Aerde: Air, locht: Fey, vier: Eau, water, &c.
Adjectifs en bedieden niet anders dan de gedaente oft gestaltenisse eens dings, als Haut, hooge: Bas, leege: Serain, hel oft claer: Grand, groot: petit, cleyn &c.
Ende en worden nemmermeer alleen ghestelt, maer altijdt eenen Substantif toe-gevoeught oft ghe-eyghent (...),

dan blijkt Van Heule 1633 niet alleen 7 van zijn 10 voorbeelden in zijn definitie van het naamwoord aan deze fragmenten uit CO 1605 te hebben ontleend, maer zijn omschrijvingen van zelfstandig en bijvoeglijk naamwoord ook te hebben herschreven in bewoordingen die grotendeels in CO 1605 zijn terug te vinden.

De wijziging in de volgorde bij de "beduydinge" van de voor-naamwoorden (Van Heule 1625: 40: wijzende, betreckelicke, vragende, ervelicke; Van Heule 1633: 70: wijzende, ervende, betreckende, vragende) kan eveneens zijn aangebracht onder invloed van CO 1605 (B6^v: aenwijzers, besitters, betreckers, vraghers). Andere blijken van invloed van CO 1605 op het werk van Van Heule worden niet gevonden.

5. Slot

Het Franse schoolboekje van Peeter Heyns, "een ghespraecksae man, van ghoede gheleertheydt", die Haarlem "met zyne wercken

vereert heeft, tot volkomen onderwysinghe der jonghe jeucht in de Fransoysche tale" (Guicciardini 1612: 91), blijkt vooral in de herziene uitgave invloed te hebben ondergaan van enkele eerder verschenen Franse grammatica's; daarnaast is er, bij het herschrijven, gebruik gemaakt van de oudste Nederlandse spraakkunst, de Twe-spraak. Ook heeft het werkje op zijn beurt invloed uitgestraald: Nederlandse termen eruit blijken terug te vinden in het grammaticale werk van De Hubert en Van der Schuere, terwijl enkele, tot nu toe niet verklaarde verschillen op het gebied van de terminologie en van de systematiek tussen Van Heule 1625 en Van Heule 1633 verklaard kunnen worden uit het feit dat Van Heule in de tussenliggende 8 jaren (meer) bekend was geworden met Heyns' schoolboek. Op deze wijze verdient Heyns niet alleen een plaats binnen de geschiedenis van het talenonderwijs in Nederland, maar ook binnen de geschiedenis van de Nederlandse taalkunde.

adres van de auteur:
Vinkenlaan 3,
6581 CJ Malden.

G.R.W. Dibbets

LITERATUUR

- Briels, J.G.C.A.
1972 'Zuidnederlandse onderwijskrachten in Noordnederland, 1570-1630. Een bijdrage tot de kennis van het schoolwezen in de Republiek', in Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland 14: 89-169

- Briels, J.G.C.A.
1974 Zuidnederlandse boekdrukkers en boekverkopers in de Republiek der Verenigde Nederlanden omstreeks 1570-1630; een bijdrage tot de kennis van de geschiedenis van het boek. Nieuwkoop
- Burger, C.P.
1915 De Amsterdamse boekdrukkers en uitgevers in de 16e eeuw. dl. 4. Amsterdam
- Caron, W.J.H.
1953 [Inleiding op] Christiaan van Heule, De Nederduytsche grammatica ofte spraec-konst. Groningen
- Clajus, J.
1578 Grammatica Germanicæ linguæ. Leipzig (heruitgave Hildesheim - New York, 1973)
- Dibbets, G.R.W.
1970 'Jan Borrekens en Heyns' Cort Onderwijs', in NTg 63: 394-395
- Dibbets, G.R.W.
1974 'De benamingen van de woordsoorten in oude Nederlandse grammatica's tot 1805', in LB 63: 113-136
- Estienne, R.
1557 Traicte de la grammaire françoise. Parijs (heruitgave Genève, 1972)
- Garnier, J.
1558 Institutio Gallicæ linguæ, in usum iuventutis Germanicæ. Genève
- Guicciardini, L.
1612 Beschryvinghe van alle de Nederlanden. Amsterdam (heruitgave Amsterdam, 1968)
- Heule, Chr. van
1625 De Nederduytsche grammatica ofte Spraec-konst. Leiden (heruitgave Groningen - Batavia, 1953; Groningen, 1971)
- Heule, Chr. van
1633 De Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschryvinghe. Leiden (heruitgave Groningen - Batavia, 1953; Groningen, 1971)
- Hyperphragme, P.A.
1576 Eene forme ende maniere der coniugation in Nederduytsch ende Fransoys. Rotterdam
- Ising, E.
1970 Die Herausbildung der Grammatik der Volkssprachen im Mittel- und Osteuropa. Berlijn
- Lithocomus, L.
1592 Grammatica Latina. Leiden
- Livet, Ch.-L.
1967 La grammaire française et les grammairiens du XVIe siècle. Genève (eerste uitgave: Parijs, 1859)
- Meigret, L.
1550 Le tretté de la grammere francoeze. Parijs (heruitgave Genève, 1970)

- Palsgrave, J.
1530 Lesclaircissement de la langue francoyse. Parijs
(heruitgave Genève, 1972)
- Sabbe, M.
z.j. Peeter Heyns en de nimfen uit den Lauwerboom.
Antwerpen - 's-Gravenhage

Twe-spraack
1584 Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst.
Leiden

- Voet, L.
1982 The Plantin press (1555-1589). ^{III} Baarn (nog niet
~~verschenen~~) *Amsterdam*
z.j. 1981

1605 wie was Garnier
beideel → 25

ru

"Cort onderwys" (1571 en 1605)

Een vergelijking met drie 16de eeuwse Franse grammatica's

I. Inleiding

In 1570 ontving de Antwerpse drukker Christoffel Plantin de opdracht om Cort onderwys van de acht deelen der Françoischer talen door Peeter Heyns school-meester inden Lauwerboom te drukken. Het werk in kwestie is een schoolboekje dat Peeter Heyns schreef om de Nederlandstalige jeugd de Franse taal bij te brengen. Het behandelt de etymologie of woordsortenleer.

Naast de uitgave van 1571 is er ons nog één bekend van 1605, gedrukt te Zwolle door Peeter Heyns' zoon Zacharias. Deze tekst is veel uitgebreider en genuanceerder dan die van 1571. Uit het voorwoord (geschreven door Peeter Heyns in 1597) blijkt dat er tussen 1571 en 1605 nog een aantal edities moeten zijn geweest. Zeker is dat er bij Plantin een uitgave is gedrukt in 1581, zoals blijkt uit de archiefstukken. Verder mag men aannemen dat er ook in 1597 een druk is verschenen; Heyns heeft het voorwoord waarschijnlijk geschreven naar aanleiding van deze druk.

Feit is dat Heyns het werk rond 1597 grondig heeft herwerkt, zoals hij zelf vermeldt in het voorwoord dat werd opgenomen in de druk van 1605. Het lijkt interessant om beide werken te vergelijken en na te gaan waar de veranderingen en/of uitbreidingen kunnen uit voortkomen. Ik zal dit trachten na te gaan voor de eerste woordsoort die Heyns behandelt, namelijk de noms of naamwoorden, waar zowel de eigennamen, de zelfstandige als de bijvoeglijke naamwoorden worden onder verstaan.

Het staat vast dat een aantal 16de eeuwse Franse grammatica's als bron hebben gefungeerd voor Cort onderwys van Peeter Heyns. Het gaat om de grammatica's van Estienne, Garnier en Meigret. Door deze naast de eerste druk van Cort onderwys en naast die van 1605 te leggen, zal ik trachten na te gaan op welke plaatsen Heyns zich heeft laten leiden door de verschillende grammatica's. Ook wil ik trachten op te sporen of hij andere bronnen heeft gebruikt voor de herwerkte versie dan voor de eerste. Ook hier zal ik me beperken tot de noms of naamwoorden.

II. Vergelijking

De vijf grammatica's die in dit werk zullen worden vergeleken zijn:

- A. Cort onderwys van de acht deelen der Françoischer talen (1571)
Peeter HEYNS
- B. Cort onderwijs, van de acht deelen der Fransoischer talen (1605)
Peeter HEYNS
- C. Traicte de la Grammaire Francoise (1557)
Robert ESTIENNE
- D. Institutio Gallicae Linguae (1558)
Jean GARNIER
- E. Le tretté de la grammere Francoeze (1550)
Louis MEIGRET

Waar het in dit werk om te doen is, is de leer van de woordsoorten, en dan meer bepaald om de naamwoorden. Die woordsoort wordt in de vijf grammaticateksten die hierboven worden genoemd op vrij parallelle wijze behandeld, en dus is het mogelijk de teksten met elkaar te vergelijken.

De bedoeling van deze vergelijking is na te gaan welke Franse grammatica's invloed hebben gehad op de behandeling het hoofdstuk noms in Cort onderwys, en of een aantal verschillen tussen CO1571 (Cort onderwys 1571) en CO1605 (Cort onderwys 1605) kunnen worden verklaard door de invloed van een Franse grammatica. Daarom zal ik uitgaan van de verschillende onderverdelingen die Heyns maakt bij de bespreking van de noms om te kijken of er overeenkomsten zijn met de teksten van Estienne, Garnier en Meigret. De teksten worden aangeduid met A-B-C-D-E in overeenstemming met de bovenvermelde titels.

VAN HET EERSTE DEEL: NOMS

*Definitie

A. CO1571

"Noms zijn woorden daermen enighe sichtbare oft onzichtbare dinghen mede noemt, voor de welcke men un oft une, een oft eene stellen mach ... waeromme wy de selve hier Namen heeten"

Voorbeelden: pain, vin, esprit, vie

een goede!

-> In deze definitie wordt met geen woord gerept over het feit dat onder noms ook adjectieven worden verstaan. De definitie is dus niet geheel correct, want voor een adjectief kan men un of une niet plaatsen.

B. CO1605

"Noms zijn luydsels daermen mede noemt alle lijflijcke, sichtbaere ende tastelijcke ooc onlijflijcke, onzichtbare ende ontastelijcke dingen diemen met sekere articulen buyghen oft vervallen mach ende daer men tot een merckteken eens naems als artickel voor mach stellen un, een oft une, eene."

Voorbeelden: pain, vin, Dieu, esprit, vie

-> Deze definitie is duidelijk uitgebreider dan die van CO1571. Een eerst verschil is dat de term "woorden" vervangen wordt door "luydsels". Naast (on)zichtbaarheid, worden hier ook (on)lijfelijckheid of (on)tastbaarheid als mogelijk kenmerk van een naamwoord genoemd. Wel wordt het adjectief nog steeds verwaarloosd in de definitie, en zegt Heyns nog steeds dat voor een naamwoord de lidwoorden un of une mogen geplaatst worden.

*Waarom! Ook
lexis!*

*alg. het woord
un of une
van de luydsels*

C. Estienne

"Les noms sont les mots qui signifient un corps ou chose qu'on peult toucher et voir, comme livre, arbre; ou chose qui ne peult estre touchee ne veue, comme vertu, esprit, Dieu."

-> Ook Estienne geeft geen enkel adjectief als voorbeeld van een naamwoord. Toch sluit de definitie adjectieven niet uit: er wordt niet gezegd dat een kenmerk van het naamwoord is dat men er een lidwoord voor mag plaatsen.

*maar kun je
"goede" aanmaken
of niet?*

D. Garnier

"Nomen duplex est, proprium scilicet et appellativum. Appellativum item duplex, substantivum et adjectivum, uti apud Latinos."

In deze definitie wordt onmiddellijk een duidelijke verdeling gemaakt:

- a) er zijn eigennamen en appellatieven
- b) de appellatieven kunnen onderverdeeld worden in substantieven en adjectieven

Bij Garnier krijgt men eigenlijk onmiddellijk een divisions des noms. Hij geeft geen voorbeelden.

E. "Combien que toutes paroles et vocables, tant verbes, adverbés que prépositions et autres parties du langage puissent être appelés noms: nous considérons toutefois

ici le nom de tant qu'il est une partie du language ou oraison signifiant la propre ou commune qualité de toutes choses."

-> Meigret beschouwt een naamwoord dus als iets dat een eigen of gemeenschappelijke kwaliteit betekent van allerlei zaken. Ook hij geeft in zijn definitie geen voorbeelden.

*was Me. Est. in bewaard
fisch. H. bij de tekst*

Wanneer men de definities bekijkt die Estienne, Garnier en Meigret geven, lijkt het mij dat die van Estienne het meest overeenstemt met die van Heyns, en dan vooral in CO1605. In beide definities staan de (on)lijfelijkheid, de (on)tastbaarheid en de (on)zichtbaarheid centraal. In CO1605 komt het voorbeeld Dieu voor, dat men niet in CO1571 terugvindt, maar wel in Estienne.

Heyns is de enige die stelt dat men voor een naamwoord un of une kan zetten.

*Deylinghe der Name

A. In CO1571 wordt vermeld dat er twee soorten naamwoorden zijn:

a) substantifs "die alleene staende volcomenlycken bedieden het dingh datmen noemt"

Voorbeelden: ciel, terre, air, feu, eau

b) adjectifs "sijn die niet anders een bedieden dan de ghestaltenisse oft ghedaente eens dinghs"

Voorbeelden: haut, bas, serain, grand, petit

De adjectieven worden bij de substantieven gevoegd.

De substantieven worden verder onderverdeeld in:

a) noms propres: eigennamen van personen, landen, steden, dorpen, rivieren. Die hebben hun eigen naam en worden met een hoofdletter geschreven.

Voorbeelden: Sebastien, Pierre, Flandres, Anvers, Rin

b) noms appellatifs of communs: gemeenschappelijke namen waarmee men iets noemt dat tot meer dan één ding behoort

Voorbeelden: homme, beste, arbre

B. Wat in CO1605 gezegd wordt over de substantieven en adjectieven stemt helemaal overeen met wat er in CO1571 staat. Alleen worden naast de Franse begrippen ook de Nederlandse gebruikt: respectievelijk "zelfstandige of rechte namen", "toevoeglijke of bijnamen", "eigennamen"

en "gemene namen".

De voorbeelden die bij de eigennamen worden vermeld zijn gedeeltelijk verschillend: Pierre, Chrestien, Hollande, Meuse, Escaut, Anvers. *verhuizing!*

C. "Divisions des noms"

a) substantifs: Estienne zegt dat hun betekenis duidelijk is zonder dat er andere woorden hoeven aan toegevoegd te worden.

Voorbeelden: pain, terre

Met een adjectief erbij worden ze duidelijk omljnd.

Voorbeelden: pain blanc, terre noire

b) adjectifs: wordt bij een substantief geplaatst om hun kwantiteit of kwaliteit aan te geven.

Estienne geeft een hele reeks voorbeelden waarvan er echter geen enkel terug te vinden is bij Heyns.

Divisions des substantifs:

a) noms propres: de namen die één enkele toebehoren, zoals de naam van elke man, stad, dorp.

Voorbeelden: Pierre, Jehan, Jeruzalem, Bethlehem

Estienne vermeldt nog dat er naast de eigennamen ook familienamen zijn.

Voorbeelden: les Rians, les Estiennes, les Pignons

b) noms appellatifs of communs: er zijn er die verwijzen naar:

- een lichaam: homme, cheval
- ontastbare dingen: vertu, raison, Dieu, ange
- een natie: Francois, Italien, Alement, Champenois
- de stad of het territorium vanwaar iemand afkomstig is: Romain, Parisien, Leonnois
- telwoorden: un, deux, trois...
- van die laatste zijn de rangtelwoorden afgeleid
- waardigheid of staat van een aantal mensen: quartenier, dizenier, centenier
- collectifs, die een zeker aantal inhouden: sizain, huitain, douzain, trezain

D. In Institutio gallicae linguae gaat Garnier niet dieper in op de verschillende soorten naamwoorden.

E. Meigret is niet erg duidelijk wat betreft zijn indeling van de naamwoorden. Na enig puzzelwerk kan men er de verschillende soorten uithalen.

1. noms propres

- primitifs: Rome, Paris, Lion
- dérivatifs: Romain, Parisien, Lionoes

-> deze voorbeelden vindt men terug bij Estienne bij de noms appellatifs die verwijzen naar de stad of het territorium vanwaar iemand afkomstig is. De grammatica van Meigret heeft hier dus invloed gehad op die van Estienne (1557).

- le nom: de eigennaam
 - le surnom: de naam die eigen is aan het hele ras
 - l'agnomen ou sobriquet
- Voorbeelden: Philippe le hardy, gran'Ian le balafre,
Hurt'aopot, Fier a bras, Brezemiche,
Tourne Beuf, Courte Paye

2. noms appellatifs ou commun a plusieurs

- substantifs * général: animal
* spécial: homme
- adjectifs * qualité ou quantité: de adjectieven die aan de substantieven en de eigennamen worden toegevoegd om hun kwaliteit of kwantiteit aan te geven.

Voorbeelden: l'animal résonable, l'homme sage, grand, faible, blanc, petit Ian, gran' Ian, Ian blanc

Bij de noms appellatifs zijn er die overeenstemmen met de noms propres, zowel primitifs als dérivatifs.

Er zijn er die lijfelijk zijn (homme, cheval, Pierre) en andere die niet-lijfelijk zijn (vertu, raison).

Meigret wijdt verder uit over de verschillende soorten appellatieven, en heeft het onder andere de noms appellatifs nationaux, zoals Francoes, Italien, Al-lement, Parizien, Lionoes (cfr. Estienne 1557)

Verder behandelt Meigret hier de dérivatifs: van welk woord uit welke taal en hoe ze worden afgeleid.

Men kan concluderen dat vooral Heyns en Estienne een klaar en duidelijke, systematische indeling geven van wat er onder de term "noms" verstaan wordt. Mogelijk hebben de definities van het substantief en het adjectief, en van de eigennamen en appellatieven die R. Estienne gebruikt, die van Peeter Heyns in Cort onderwys beïnvloed. Estienne gaat wel uitvoeriger in op de noms appellatifs ou communs.

Uit de vergelijking blijkt dat de grammatica van Meigret als bron heeft gefungeerd voor Estienne 1557. Estienne heeft er echter de belangrijkste kenmerken van het substantief en het adjectief uitgehaald, en ze systematischer voorgesteld. Estienne heeft ook een aantal voorbeelden overgenomen, zoals

grammaticale bron

homme, cheval (noms appellatifs corporels), vertu, raison (noms appellatifs incorporels), Francois, Italien, Allemant (noms appellatifs nationaux), Romain, Parizien, Lionois (noms propres dérivatifs bij Meigret; noms appellatifs bij Estienne) Ook quartenier, dizenier, centenier en de "collectifs" zoals sizain, huitain, douzain, trezain zijn voorbeelden die door Meigret worden gegeven. Bij hem staan ze echter op een andere plaats, namelijk bij "Nombre".

*Vande Toevallinghen - des Accidents

- A. "Vande toevallinghen - des Accidents"
De namen hebben zeven accidenten of toevallingen: espece, comparaison, genre, nombre, figure, cas, declination
- B. In CO1571 staat identiek hetzelfde, als in CO1605. Alleen worden hier ook de Nederlandse namen van de toevallingen gegeven:
aard, vergelijking, geslacht, getal, gedaante, val, buiging of vervalling.
- C. Het naamwoord heeft zeven accidenten: espece, comparaison, genre, nombre, figure, cas, declination
- D. In Institutio gallicae linguae worden de zeven toevallingen niet eerst opgesomd en dan systematisch uitgewerkt. Wel worden getal, declinatie, val, geslacht en vergelijking uiteindelijk behandeld. Over aard en gedaante wordt niet gesproken.
- E. Volgens Meigret hebben de naamwoorden slechts vier toevallingen: espece, genre, nombre, figure. Casus bestaat volgens hem niet in het Frans, want de wordeinden wisselen nooit. De vergelijking bespreekt hij uiteindelijk wel. Wat men bij Meigret dus niet vindt, zijn casus en verbuiging.

Des Especies

- A. "Vande specien - des Especies"
a) de primitifs: "d'eerste benaminghe eens dinghs"
Voorbeelden: France, Paris, Sablon, bon, doux, sage
b) de derivatifs: "die van de voorseyde hare benaminghe hebben"
Voorbeelden: Francois, Parisien, Sablonneux, bonté, douceur, sagesse
- B. "Van den aerdt - de l'espece"

a) primitifs (oorspronkelijk): "d'eerste benaminghen der dinghen"

b) derivatifs (afkomstig): "degene die van de eerste benaminghen hun afkomst hebben"

Voorbeelden: cfr. CO1571

C. "Espece"

Zowel bij de substantieven als bij de adjectieven vindt men:

a) l'espece primitive: Rome, Paris, bon, montaigne

b) l'espece derivative: Romain, Parisien, bonté, montaignart

D. Niets over de espece

E. Al bij de indeling van de naamwoorden heeft Meigret gezegd dat er voor eigennamen twee aarden zijn:

a) primitif: Rome, Paris, Lion

b) derivatif: Romein, Parisien, Lionoes

(Opmerking: Meigret gebruikt het woord espece ook in de betekenis van "soort van"; dan bedoelt hij dus helemaal niet "aard")

Heyns' definitie van de primitifs en derivatifs is nauwkeuriger dan die van zijn Franse voorgangers: hij doet nog een poging tot definitie, terwijl de anderen enkel voorbeelden geven.

Meigret heeft het op het eerste zicht enkel over de aard van de eigennamen, maar later blijkt dat hij een heel hoofdstuk heeft gewijd aan de denominatifs. Dit zijn alle vormen die afgeleid zijn van het naamwoord. Bovendien worden alle woorden die zijn afgeleid van bijwoorden, werkwoorden en deelwoorden hier ook bij gerekend.

Des comparaisons

A. "Vande vergelijckenissen - des comparaisons"

Vergelijking is alleen mogelijk bij adjectieven. Hun betekenis wordt door vergelijking vermeerderd of verminderd.

a) Positif vb. scavant, riche, courtois, povre

b) Comparatif = plus + positif vb. plus scavent

c) superlatif = tres-positif vb. tres-scavant

Voorbeelden die worden uitgewerkt: haut, bas, beau/bel

Uitzonderingen: mauvais, petit, bien (adjectieven) en mauvais, beaucoup, peu (adverbia)

De adverbia worden op dezelfde manier vergeleken als de

adjectieven, namelijk met plus of tres. De Fransen vergelijken hun naamwoorden ook met de adverbia bien, trop, partrop, beaucoup. Ook de voorzetsels worden met plus gebruikt (bv. plus pres), maar de superlatief is niet in gebruik bij voorzetsels.

B. "Van de vergelijkenissen - des Comparaisons"

De comparaison is de vergelijking van een ding op een ander door middel van een adjectief dat wordt gebruikt om de betekenis te vermeerderen of te verminderen. Dit gaat met trappen of graden.

a) positief (ophave) vb. scavant, riche, courtois, povre

b) comparatif (verghelijkingh) plus + positief
vb. plusscavant

c) superlatief (overtreffingh) le of la plus + positief
vb. le plus scavant, la plus scavante

De superlatief wordt ook gevormd door tres + positief
vb. tresscavant

(Opmerking: De laatste manier die hier wordt vermeld om de superlatief te vormen is de enige die in CO1571 wordt aangegeven, terwijl hij hier spreekt van "ook" een manier, die bovendien op de tweede plaats wordt gesteld. Tres wordt nu ook aan de positief geschreven.)

Andere voorbeelden: haut, bas, beau/bel

Heyns vertelt in welk geval men beau of bel moet gebruiken en dat deze regels gelden voor alle adjectieven die op -u eindigen. In CO1571 wordt dit niet benadrukt.

Hij zegt vervolgens dat de overige adjectieven op voorgaande wijze in de trappen van vergelijking worden gezet. De enige uitzonderingen die hij noemt zijn bon, mauvais, petit.

(Opmerking: Een tweede verschil met CO1571 is dat hier niets wordt gezegd over de bijwoorden en voorzetsels die in de trappen van vergelijking kunnen voorkomen.)

C. "Comparaison"

Om te vergelijken worden de woorden plus en moins gebruikt voor het adjectief.

vb.: Pierre est plus sage que Jehan. Il est moins scavant que Jehan.

Estienne noemt een paar comparatieven die worden overgenomen van het Latijn: meilleur, pire, moindre. De superlatief=tres +positief vb.: tresdocte, tresfort

D. "De gradibus comparationis"

De Fransen gebruiken om te vergelijken twee partikels: plus en tres. De comparatief wordt gevormd door plus + positief, terwijl voor de vorming van de superlatief men tres voor de positief plaatst. Twee onregelmatige gevallen zijn bon en mauvais.

Garnier benadrukt dat de trappen van vergelijking alleen gelden voor de adjectieven, vermits er enkel een vergelijking in kwaliteit kan worden gemaakt.

Voorbeelden: saint, plus saint, tres saint

Van deze adjectieven kunnen bijwoorden van kwaliteit worden gemaakt door er -ment aan toe te voegen, en ook die kan men in de trappen van vergelijking zetten. Voorbeelden: justement, plus justement, tres justement. Uitzonderingen zijn mal en bien.

Net als in CO1571 staat in Garnier dat men ook voorzetsels in de comparatief kan zetten door er plus aan toe te voegen en dat de superlatief van de voorzetsels niet bestaat. Vb.: plus pres, plus autre

Verder wordt hier net als in CO1571 gezegd dat bien, beaucoup, trop en par trop voor het partikel plus kunnen worden gezet om de betekenis van de comparatief te versterken.

E. "Du comparatif"

De comparatief geeft vermeerdering of vermindering weer door plus of moins voor het adjectief te plaatsen. Sommige Franse comparatieven zijn overgenomen uit het Latijn.

Voorbeelden: plus, moins, mieus (adverbes) en meilleur, moindre, pire (noms)

Meigret stelt dat men een vergelijking kan maken tussen alle zaken die eenzelfde adjectief kunnen toegevoegd krijgen, en dat de vergelijking op twee manieren kan worden gemaakt:

a) met de que - constructie:

Voorbeeld: le lion est plus fort que le boeuf

b) met de constructie le/la - plus - adjectief - de/du/des/d'entre - substantif

Voorbeeld: le lion est la plus cruelle des betes

"Du superlatif"

De superlatief wordt gevormd door tres + positief

Voorbeeld: C'est un tressavant homme

Het lijkt of Heyns zich in de versie van 1571 van Cort onder-

wys heeft laten leiden door Institutio gallicae linguae van Garnier in verband met de vergelijking. In CO1571 zegt hij immers dat alleen adjectieven in de trappen van vergelijking kunnen gezet worden. Dit vinden we terug bij Garnier. Toch zet Heyns, net als Garnier, ook bijwoorden in de vergelijkende trappen. Garnier doet dit enkel voor *bien* en *mal*; Heyns voegt daar *beaucoup* en *peu* nog aan toe. Bovendien vermeldt Heyns dat bijwoorden die in *-ment* eindigen kunnen vergeleken worden en dat sommige voorzetsels in de comparatief worden gezet. Deze informatie lijkt van Garnier te zijn overgenomen. Vreemd is wel dat in CO1605 al deze wetenswaardigheden over de vergelijking van adverbia en voorzetsels worden weggelaten.

Des diminutifs

- A. "Vande vercleynde namen - des Diminutifs"
 Substantieven worden niet in de trappen van vergelijking gezet, maar kunnen d.m.v. het adjectief "petit" verkleind worden. Voorbeeld: *petit lit*, *petit verre*.
 Substantieven kunnen echter ook verkleind worden door een uitgang.
 Voorbeeld: *huis*, *huisset* ou *guichet*; *sac*, *sachet*; *verge*, *vergette*; *enfant*, *enfanton*; *escu*, *escusson*; *arbre*, *arbrisseau*; *chausse*, *chaussette* ou *chausson*
 De verkleinde vormen worden de diminutifs genoemd.
- B. "Van de naemkes of vercleynde namen - des Diminutifs"
 (Opmerking: Hier moet er eerst en vooral op gewezen worden dat dit onderdeel van plaats werd gewisseld tegenover in CO1571. Het staat in CO1605 onmiddellijk na "Van den aerdt", waar het beter thuishoort. De verkleinwoorden zijn namelijk ook een soort afleiding.)
 De definitie in CO1605 luidt: "Sommige primitifs mogen vercleynt worden met den Adjectif petit"
 De voorbeelden die Heyns hier geeft zijn dezelfde als die in CO1571.
 In CO1605 wordt wel gespecifiëerd dat de diminutifs altijd van hetzelfde geslacht zijn als de primitifs waarvan ze afgeleid worden. Dit is niet zo in het "Duytsche", waar ze eindigen op *-ken* en altijd onzijdig zijn.
- C. "Diminutifs"
 De diminutifs geven de verkleining van hun primitif zonder dat dit vergelijking met anderen inhoudt.
 Voorbeelden: *grandelet*, *verdelet*, *blanchet*, *hommet*,

femmelette, arbrisseau, anelet, escusson

Ook namen van mannen of vrouwen kunnen verkleind worden. Voorbeelden: Pierrot ou Perrot, Jaquet, Magdelon, Margot. Er bestaan verschillende uitgangen die worden gebruikt bij het maken van de diminutif.

Voorbeelden: cochet, sachet, doulcet, Jacotin, jambon, cochon, chausson

D. Onder "De gradibus comparationis" wordt gezegd dat de Fransen verkleinwoorden hebben.

Voorbeelden: Janou, Janette; femme, femmelette; chambre, chambrette; livre, livret; jardin, jardinet

Sommige naamwoorden kunnen verkleind worden door er het adjectief petit voor te zetten.

E. "Des diminutifs"

Een diminutif is een naamwoord dat de verkleining van zijn primitif weergeeft zonder het te vergelijken met anderen. (vb. grandelet) Verkleinwoorden worden gemaakt van eigennamen, appellatieven en adjectieven. De wijze waarop ze worden gemaakt kan niet worden herleid tot een aantal regels. Eigenlijk moet men vooral naar de betekenis van de primitif kijken om te weten hoe het verkleinwoord moet gevormd worden. Hierop volgt een lijst met de meest frequente uitgangen en de voorbeelden: Pierrot, Margot, blanchet, verdelet, Perrette, Janette, Madelon, escusson, buysson, matineao, levrao, chèvreao.

In verband met de diminutifs vindt men de grootste overeenkomst tussen de grammatica van Meigret en die van Estienne. Estienne gebruikt grotendeels dezelfde argumenten als Meigret, maar hij is wat bondiger. Ook de voorbeelden die Estienne gebruikt lijken te zijn overgenomen uit ^d overvloed aan voorbeelden die Meigret geeft. Opvallend is dat geen van beide petit aangeeft als een mogelijkheid om te verkleinen.

De tekst van Heyns heeft de meeste overeenkomsten met die van Garnier. Garnier is de enige die aangeeft dat men een primitif kan verkleinen door er het adjectief petit voor te zetten.

Des genres

A. "Vande gheslachten - des Genres"

a) "Van het manlijck gheslachte oft aert - du genre masculin"

- Alle mansnamen en ambten
- Alle mannelijke dieren

- Alle bomen BEHALVE espine
- Alle namen waar men het lidwoord le voorzet
- b) "Van het wijflijck gheslachte oft aert - du genre feminin"

- Alle namen van vrouwen, ambten en diensten
- Alle vrouwelijke dieren
- Alle vruchten BEHALVE abricot, limon, citron, gland
- Alle naamwoorden waar men het artikel la voorzet

Heyns benadrukt hoe belangrijk het is om het geslacht van een naamwoord te kennen, omdat een adjectief hetzelfde geslacht moet hebben als het naamwoord waar het bijstaat. De adjectieven worden vrouwelijk gemaakt door er -e aan toe te voegen. Bij sommigen moet men de laatste medeklinker verdubbelen, terwijl bij anderen de laatste medeklinker verandert voor men er -e aan toevoegt.

Voorbeelden: bon, bonne; cruel, cruelle; gros, grosse; vif, vive; fugitif, fugitive

Als een adjectief eindigt op -e dient het beide geslachten. Voorbeelden: roy et royne magnanime; homme et femme malade, fils et fille chaste

B. "Van de gheslachten - des Genres"

a) "Van 't manlijck gheslacht - du genre masculin"

Alle namen van mannen; hun staten, plichten, ambten en ambachten; de mannelijke dieren; de engelen en heidense afgoden; de bomen; de tijden; de seizoenen; de maanden en dagen; de winden; metalen, munten en letters; alle naamwoorden waar le voorstaat

Uitzonderingen: onder de

- bomen: la palme, la vigne, l'espine
- munten: une livre, une portugalaise, une maille/mite
- letters: zij zijn eigenlijk onzijdig, maar vallen onder het mannelijk

b) "Van 't vroulijck gheslacht - du genre feminin"

(Opmerking: vroeger gebruikte Heyns de term "wijflijck")

Alle vrouwennamen; hun staten, plichten, ambten en diensten; de namen van heidense godinnen; van vrije kunsten en deugden; van de wijfjes onder de dieren; van vruchten; van landschappen en steden; alle naamwoorden waar la voorstaat

Uitzonderingen: bij de vruchten: le raisin, le limon, le citron, l'abricot, le gland (en al hun verkleinwoorden die eindigen op -t)

Heyns merkt op dat het Frans bij de toekenning van de geslachten meestal het Latijn volgt. De onzijdige naamwoorden krijgen in het Frans het lidwoord *le*. Enkele uitzonderingen zijn vrouwelijk. (vb.: *la femence, la lexive*) Verder gaat hij uitgebreid in op het verschil tussen het mannelijk en vrouwelijk geslacht. De voornaamste dingen die hij vertelt zijn:

- het adjectief moet in geslacht overeenstemmen met het substantief waar het bijstaat
- de vrouwelijke adjectieven en ook sommige vrouwelijke substantieven worden gevormd door toevoeging van *-e* aan het mannelijk

Wat hij verder vertelt over de vorming van het vrouwelijk wijkt niet af van CO1571.

- de adjectieven die op *-e* eindigen dienen beide geslachten en worden *commun* genoemd. Ook de telwoorden zijn *commun*.

- sommige substantieven zijn mannelijk of vrouwelijk naargelang hun betekenis.

- de Fransen stellen het substantief altijd voor het adjectief (vb.: *vin rouge, drap noir*)

Alleen *bon, mauvais, grand, petit, gros, povre, gentil* mogen zowel voor als na het adjectief geplaatst worden.

- gesubstantiveerde adjectieven gebruiken hetzelfde lidwoord als het naamwoord dat eronder verstaan wordt.

In dit stuk over het geslacht van de naamwoorden heeft Heyns het uitvoerig over de woorduitgangen, en hoe men van de uitgang het geslacht van een woord kan afleiden.

C. "Des genres des noms"

- a) masculin genre vb.: *seigneur, docteur, bon, mauvais*
- b) feminin genre vb.: *regente, roine, bonne, mauvaise*
- c) genre neutre : bestaat niet; daarom worden de onzijdige woorden tot de mannelijke gerekend.

Er zijn namen die zowel mannelijk als vrouwelijk zijn, namelijk de adjectieven die eindigen op *-e*.

Voorbeelden: *homme et femme chaste; une chose et un cas possible; un homme et une femme aveugle*

Het vrouwelijk wordt vaak gevormd door *-e* toe te voegen aan het mannelijk, en soms verdubbelt de laatste medeklinker dan. Het kan ook worden gevormd door *-esse* bij het mannelijk te voegen. (vb.: *maitresse, anesse, larro- nesse*)

- D. Garnier specifiëert in zijn inleiding al onmiddellijk dat de naamwoorden twee geslachten kunnen hebben, namelijk **feminin** en **masculin**. Wat betreft het geslacht van de naamwoorden volgen de Fransen het Latijn. De naamwoorden die in het Latijn onzijdig zijn, worden in het Frans meestal bij de mannelijke nomina gevoegd. Sommige zijn echter vrouwelijk: *le temps, le tonnère, le banc; la femence, la lexive, la moutarde*

De vrouwelijke adjectieven worden gevormd door -e toe te voegen aan de mannelijke vorm. Hetzelfde geldt voor het vrouwelijk van de actieve en passieve participia.

Sommige adjectieven hebben dezelfde uitgang voor beide geslachten. (Vb.: *chaste, juste, honeste, docile, amiable*) Gesubstantiveerde adjectieven krijgen altijd hetzelfde geslacht als de naamwoorden die ze vervangen.

De namen van bomen zijn in het Frans mannelijk, terwijl die van vruchten vrouwelijk zijn.

In Franse zinsconstructies staan de substantieven altijd voor het adjectief, behalve bij *bon* en *mauvais*.

- E. Sommige naamwoorden zijn mannelijk en worden aangeduid met het lidwoord *le*; anderen zijn vrouwelijk en ter aanduiding wordt het lidwoord *la* gebruikt. Het onzijdig bestaat niet in het Frans. Er zijn wel naamwoorden die enkel het lidwoord *le* of enkel het lidwoord *la* toegevoegd krijgen, en toch als naamwoord voor elementen van beide geslachten dienen.

Voorbeelden: *le lièvre, la lamproye, le heron*

-> deze naamwoorden worden gebruikt om zowel naar de mannetjes als naar de wijfjes van de diersoort in kwestie te verwijzen.

Meigret wijst erop dat alle verkleinwoorden hetzelfde geslacht hebben als de *primitif*, behalve diegene die eindigen op -eao. Deze laatsten zijn altijd mannelijk van geslacht. Verder merkt hij op dat de meeste woorden die op -e en -eur eindigen vrouwelijk zijn, en dat het vrouwelijk van de adjectieven gevormd wordt door -e bij het mannelijk te voegen. Soms is het echter nodig de laatste medeklinker te verdubbelen of te veranderen.

Voorbeelden: *fort, forte; blanc, blanche; franc, franche; royal, royalle; bel, belle; viel, vielle*

Adjectieven die op -e eindigen zijn *communs*: zij worden zowel bij mannelijke als vrouwelijke substantieven gebruikt. (Vb.: *prude, sage*)

Zowel Heyns, Estienne, Garnier als Meigret merken op dat:

- er twee geslachten zijn in het Frans, nl. het mannelijk en het vrouwelijk, en dat het onzijdig niet bestaat. Onzijdige woorden gebruiken het lidwoord van het mannelijk (le) en worden aldus ingelijfd bij de mannelijke naamwoorden.

- er naamwoorden zijn die zowel mannelijk als vrouwelijk zijn. Ze hebben het over de adjectieven die op -e eindigen, ook voor het mannelijk.

- het vrouwelijk meestal gevormd wordt door -e toe te voegen aan de mannelijke vorm, en de laatste consonant zonedig verdubbelt of verandert.

Estienne is diegene die het minste te zeggen heeft over het geslacht van de naamwoorden. De grammatica die dit onderwerp het uitvoerigst behandelt, is Cort onderwys (1605) van Peeter Heyns. Een deel van de informatie heeft hij waarschijnlijk uit Institutio gallicae linguae van Garnier gehaald, zoals de opmerking dat het geslacht van de naamwoorden in het Frans overeenstemt met dat van hun Latijnse equivalenten, en de onzijdige woorden in het Frans mannelijk worden. Ook de voorbeelden van de uitzonderingen hierop (la femence en la lexive) worden door Garnier gegeven. Garnier is bovendien de enige andere die de gesubstantiveerde adjectieven vermeldt, en zegt dat in Franse zinsconstructies het substantief altijd voor het adjectief staat behalve in een paar uitzonderlijke gevallen.

Een vergelijking tussen CO1571 en CO1605 wijst uit dat Heyns in de tweede versie nog grondiger regels heeft vastgelegd omtrent welke zaken een mannelijke naam krijgen en welke een vrouwelijke. Ook de uitzonderingen hierop zijn gedetailleerder. f

De opmerking over de overeenkomst tussen Latijn en Frans wat betreft het geslacht van de naamwoorden is enkel in CO1605 terug te vinden en heeft hij (zoals eerder gezegd) waarschijnlijk overgenomen van Garnier. Ook de lijst met woorduitgangen volgens de twee geslachten is nieuw.

Er moet nog opgemerkt worden dat Heyns in CO1605 de termen "geslacht" en "aard" niet meer willekeurig door elkaar gebruikt.

Des nombres

A. "Vande ghetalen - des Nombres"

De naamwoorden hebben twee getallen: le nombre singulier

en le nombre plurier.

a) le nombre singulier: het eenvoudige getal

Voorbeeld: un livre, une plume

b) le nombre plurier: het menigvuldig getal

Voorbeeld: livres, plumes

-> wordt gevormd door enkelvoud + s BEHALVE bij naamwoorden die eindigen op -al, -au, -eu

Voorbeelden: cheval, chevaux; anneau, anneaux; cheveu, cheveulx

De naamwoorden die in het enkelvoud op -s eindigen, blijven in het meervoud ongewijzigd.

B. "Van de ghetallen - des Nombres"

a) le nombre singulier: het enkel getal

Voorbeeld: un livre, une plume

b) le nombre plurier: het meervoud

Voorbeelden: livres, plumes

Het meervoud wordt gevormd door enkelvoud + s BEHALVE bij naamwoorden die eindigen op -al, -eil, -iel, -eul, -au.

Bij deze woorden verandert de l in u en de s wordt x .

Voorbeeld: cheval, chevaux

Alle naamwoorden die in het enkelvoud eindigen op -s blijven in het meervoud onveranderd. Er zijn ook namen die geen meervoud hebben, nl. de namen van alle metalen (vb.: or, argent, acier), van vlees-, vis- en graanprodukten (vb.: la chair, le poisson, la pain et le blé sont ...), van zuivelprodukten en andere natte en vette waren (vb.: le lait, le beurre, le suif, le miel, le sang), van woorden als bv. loisir.

Daarnaast bestaan er woorden die geen enkelvoud bezitten.

Voorbeeld: plusieurs, moeurs, entraille, tenèbres

C. "Nombres"

Estienne geeft hier een lijst met regels voor de meervoudsvorming.

a) woorden die op -e eindigen: + s

b) " " " -é " : + z

c) woorden die op een medeklinker eindigen: + s

Uitzonderingen: woorden die op -t of -d eindigen, en waarbij de laatste klinker niet gerekt moet worden.

Voorbeelden: dent, dens; soudard, soudars; secret, secrets; regret, regrets

d) woorden die op -al eindigen krijgen -aulx als uitgang

e) woorden die op -s eindigen, blijven ongewijzigd in het meervoud

Er wordt ook op gewezen dat een aantal naamwoorden ~~geen~~ meervoud hebben.

Voorbeelden: sang, or, argent, plomb, estain, que interrogatif, gré

- D. Garnier zegt bij de inleiding van "De nomine" al dat de naamwoorden een enkelvoud en een meervoud hebben, en dat het meervoud doorgaans wordt gevormd door aan het enkelvoud een s toe te voegen. Uitzonderingen hierop zijn naamwoorden die in het enkelvoud reeds op -s eindigen. Zij blijven ongewijzigd.

Voorbeelden: peres, meres, hommes, filles; François, Angloys, Escoffoys, fils, pais, brebis, temps, fens

In "Observationes nominum" wordt bovendien vermeld dat de woorden die in het enkelvoud eindigen op -al in het meervoud -aux als uitgang krijgen.

- E. "Du nombre des noms"

Meigret zegt dat men dankzij de notie nombre de kwantiteit kan onderscheiden. In het Frans is er sprake van enkelvoud en meervoud.

De Fransen zetten ook eigennamen in het meervoud. (Vb.: trois Jans, deux Janes, trois Guillaumes) Daarentegen bestaan er naamwoorden die geen meervoud hebben. (Vb.: sang, or, argent, plomb, etain, que interrogatif)

(Opmerking: De voorbeelden die hier gegeven zijn komen woord voor woord overeen met diegene die men bij Estienne vindt. Het is duidelijk dat Estienne ze heeft overgenomen van zijn voorganger Meigret.)

Het meervoud wordt gevormd door toevoeging van s of z aan het enkelvoud. Bij woorden die op -t of -d eindigen valt die laatste medeklinker bij de uitspraak weg. Hij wordt wel nog geschreven.

(Opmerking: Ook Estienne heeft het over het wegvallen van de laatste -t of -d in het meervoud. Dit heeft hij waarschijnlijk overgenomen van Meigret. Alleen was er op het ogenblik dat Estienne zijn grammatica schreef de neiging om uitspraak en spelling samen te laten vallen. Estienne zegt dus dat finale -t of -d wegvallen, behalve wanneer het accent op de laatste lettergreep valt en de uitspraak van de laatste klinker gerekt wordt.)

Meigret heeft het verder nog over de spelling die verandert bij de meervoudsvorming. De belangrijkste opmerking is dat -al verandert in -aos. Woorden die in het enkel-

voud op -s of -z eindigen blijven ongewijzigd, evenals qui interrogatif.

Er zijn een aantal woorden die in het enkelvoud staan, maar toch verwijzen naar een groep. (Vb.: peuple, concile, assemblée, armée) Andere woorden hebben geen enkelvoud, zoals de telwoorden cinq, set, huit, neuf, onze, douze, treize, quatorze, quinze, seize...

Hierna gaat Meigret in op de verschillende soorten telwoorden. Meigret is echter de enige die ze onder nombre behandelt, en daarom ga ik er hier niet verder op in.

De vijf grammatica's vertellen ongeveer hetzelfde over het getal van de naamwoorden.

Het verschil tussen Cort onderwys 1571 en 1605 ligt hem in de opsomming van de soorten naamwoorden die geen meervoud of enkelvoud bezitten: in CO1571 vermeldt Heyns de substantieven nog niet. Dit vindt men terug in de grammatica van Meigret en deels ook in die van Estienne. Estienne vermeldt echter niet dat er ook substantieven zijn die geen enkelvoud hebben.

Des figures

A. "Vande figuren - des Figures"

a) Namen die van rechter) figuur zijn: juste, modeste, honneste, heur

b) Namen die gecomponeerd zijn: injuste, immodeste, malheur, chacun, aucun, quelqu'un

B. "Van de ghedaenten - des figures"

(Opmerking: Heyns gebruikt andere benamingen. De titel luidde vroeger "Vande figuren")

a) simple figure : eenvoudige of rechte gedaente. Dit zijn ondeelbare namen

b) figure composée: verknocht gestalte of deelbare gedaente. Deze worden in het Frans gemaakt met verschillende voorzetsels

De voorbeelden zijn dezelfde als die in CO1571

C. "Figures"

a) simple figure: ami, heur

b) figure composée:- van twee woorden : malheur
- van één volledig en één samengetrokken woord : ennemi
- van een samengetrokken en een volledig woord : chascun, aucun, quelcun

D. /

E. a) simple figure: vb.: Pierre, Jan, home, cheval

b) figure composée: vb.: controlleur, Boivin

-> Er zijn vier manieren om een figure composée te maken:

1. twee hele woorden - vb.: maleur

2. twee samengetrokken woorden - vb.: benivole

3. een heel en een samengetrokken woord - vb.: ennemy

4. een samengetrokken en een heel woord - vb.:

aocun, chacun, qelcun

In verband met het kenmerk van de figure kunnen we slechts vier grammatica's vergelijken vermits Garnier het er niet over heeft. Over de overige kan men zeggen dat die van Estienne en Meigret weerom vrij identieke uitspraken doen. Estienne gebruikt ook juist dezelfde voorbeelden als Meigret. Alleen is het vreemd dat hij één van de vier samengestelde figuren die Meigret geeft niet in zijn grammatica opneemt. Als men Cort onderwys 1571 vergelijkt met Cort onderwys 1605, dan blijkt dat in de laatste versie de Franse benamingen van de soorten figuren opgenomen zijn. Hier geeft Heyns ook al een beetje meer informatie over de figure composée: hij zegt dat ze in het Frans met verschillende voorzetsels worden gemaakt. Meer uitleg komt er echter niet: verder geeft hij alleen voorbeelden.

Des cas

A. "Vande casus - des Cas"

Er zijn zes naamvallen die de betekenis van het lidwoord kunnen veranderen, nl. nominatief, genitief, datief, accusatief, vocatief, ablatief. Slechts de eerste drie worden echter gebruikt, vermits ook de anderen erin begrepen liggen. Van de nominatief, de genitief en de datief geeft Heyns een definitie en een paar voorbeelden. Hij zegt dat dus niet de naamwoorden worden verbogen maar enkel de lidwoorden.

Verbuiging van het lidwoord :

ENKELVOUD: - du en au: voor alle namen die van mannelijke aard zijn en met een medeklinker beginnen.

- de en a: voor alle eigennamen, voor alle naamwoorden van vrouwelijke aard die met een klinker of aangeblazen "h" beginnen.

MEERVOUD: les, des en aux voor alle naamwoorden.

Hierop volgt de verbuiging van:

- a) zelfstandig naamwoord - mannelijk enkelvoud, meervoud, uitzonderingen
vb.: seigneur, abbé, homme
- vrouwelijk enkelvoud, meervoud, uitzonderingen
vb.: dame, abbesse, herbe
- b) de eigennamen (die worden enkel in het enkelvoud verbogen)
- c) een adjectief dat bij een mannelijk/vrouwelijk substantief staat - vb.: saint/sainte
- d) een adjectief dat zowel bij mannelijke als vrouwelijke substantieven kan staan - vb.: honeste

B. "Van de vallen - des Cas"

Er zijn zes vallen, namelijk de nominatief, genitief, datief, accusatief, vocatief en ablatief. Heyns geeft ook de Nederlandse vertaling van deze naamvallen, nl.: Noemingh, Baringh oft Eygeningh, Gheving, Aenclaging, Roepingh, Afneming.

Die bespreekt hij hier één voor één, terwijl hij in C01517) enkel de eerste drie besprak. De voorbeelden die hij geeft voor de nominatief, genitief en datief zijn dezelfde als die in C01571.

Heyns geeft verder "observatien" over de naamvallen.

1. Over de nominatief :

* Als twee substantieven samen staan en ze verwijzen naar hetzelfde, zijn ze beide nominatief.

vb.: Jesus Christ, la vierge Marie, Amsterdam ville marchande.

Soms echter is het eerste substantief een nominatief. Het tweede substantief staat dan bij het eerste als genitief.

vb.: Christ le fils de Marie - les livres de Pierre - la ville marchande d'Amsterdam.

Toch wordt het lidwoord van de genitief soms verzwegen.

vb.: la rue Saint Jean.

Ook het eerste substantief kan worden weggelaten

vb.: la mi-mars, la St.-Jean.

* Als verschillende nominatieven enkelvoud samenkomen staat het werkwoord in het meervoud.

vb.: le pere, la mere et sa fille se pourment

2. Over de genitief :

- Alle adjectieven die overvloed of gebrek, begeerte of afgunst, kwaliteit of kwantiteit enz. betekenen, staan met het lidwoord van de genitief.

- Als men een deel van iets benoemt, gebruikt men ook de genitief, zelfs al is de functie lijdend voorwerp. (accusatief)

Vb.: Baissez moi du fruit, de la chair et du pain.

Als men het geheel bedoelt zegt men daarentegen :

Baissez moi le fruit, la chair, le pain.

- Er zijn ook gevallen waarin de genitief in datief verandert.

vb.: estable et marché à boeufs, cruche à lait, pot à bierre, verre à vin.

3. Over de datief :

Alle adjectieven die gelijkenis, verwantschap, profijt en schade betekenen; die iemand iets toeëigenen; die enige vaardigheid of genegenheid betekenen gebruiken het lidwoord in de datief, nl. a en au.

"Van de buyghinghe - de la Declination"

Het zijn niet de zelfstandige naamwoorden die worden verbogen, maar de lidwoorden die erbij staan. Enkel de drie eerste naamvallen moeten besproken worden, want de andere drie zitten hier min of meer in vervat. De accusatief gebruikt de lidwoorden van de nominatief (le, la, les), de ablatief die van de genitief (de, du, des). Enkel de datief heeft zijn eigen lidwoorden (a, au, aux). Hierop volgt een stuk over de verbuiging van de lidwoorden dat helemaal overeenkomt met C01571. Heyns voegt er enkel aan toe dat eigennamen geen meervoud hebben en in de nominatief zonder lidwoord worden gebruikt. Met eigennamen kunnen alleen de lidwoorden de, a, d' worden gebruikt. Hetzelfde geldt voor de generale appellatieven als bv. seigneur.

Verder voegt hij er de verbuiging van het onzijdig lidwoord un en het meervoud plusieurs aan toe.

C. "Cas"

Estienne zegt dat het Frans maar één naamval kent, nl. de nominatief, vermits de uitgangen van de naamwoorden nooit veranderen. De naamvallen worden aangegeven door de lidwoorden le, la, de, du, a, au, les, aux, des.

Declination

De belangrijkste lidwoorden zijn het mannelijke le en het vrouwelijke la en het meervoud les. De anderen zijn de, du, des en a, au, aux. Ook un en une worden vaak gebruikt als lidwoord. Estienne geeft ook een aantal opmerkingen over het gebruik van de lidwoorden :

- * au : lidwoord van de datief, accusatief en ablatief enkelvoud van de mannelijke appellatieven; wordt nooit gebruikt voor eigennamen.
- * aux : lidwoord van de datief, accusatief en ablatief meervoud van mannelijke en vrouwelijke appellatieven.
- * du : - wordt soms gebruikt als voornaamwoord
vb.: Il y a du vin la dedens
- soms staat du voor de ce
- wordt nooit bij een vrouwelijk naamwoord geplaatst of bij een eigennaam.
- * de : staat vaak voor de lidwoorden le en la.

Ook over le en la maakt Estienne een aantal opmerkingen. De voornaamste is dat ze nooit voor eigennamen kunnen gebruikt worden.

- D. Garnier zegt dat er zes naamvallen zijn, maar er slechts drie worden besproken; namelijk de nominatief, genitief en datief. De verbuiging van de naamwoorden gebeurt door middel van de lidwoorden le, du, au en la, de, a en les, des, aux. Die lidwoorden stemmen overeen met het appellatief dat in een bepaalde casus moet worden gezet. Eigennamen en generale appellatieven worden nooit in de nominatief of eerste naamval verbogen, maar wel in de andere naamvallen. Hierna wijdt hij uit over het gebruik van de en a in plaats van du en au voor eigennamen.

E. /

De vier grammatica's die de naamvallen en de verbuiging behandelen, spreken over zes naamvallen, maar verklaren alle vier slechts drie naamvallen te zullen bespreken. Het gaat om de nominatief, de genitief en de datief.

Vermits de naamwoorden zelf niet van uitgang wisselen, moet de verbuiging gebeuren d.m.v. lidwoorden.

De vier grammatica's bespreken dus de verbuiging van le en la en geven een soort handleiding voor het gebruik van de verschillende lidwoorden. De vier teksten zijn op dit gebied eerder homogeen.

Toch zijn er een aantal gegevens in Cort onderwys 1605 die doen denken dat Heyns de grammatica van Garnier als bron heeft gebruikt, zoals het stuk over de partitieve genitief. Ook de voorbeelden stemmen overeen, nl. *donnez moy du poisson, du fromage, du vin ...*

Van al deze grammatica's is Cort onderwys van Peeter Heyns de meest uitgebreide en overzichtelijke wat betreft naamvallen en verbuiging.

III. Besluit

Uit de vergelijking die werd gemaakt, mag men concluderen dat in Cort Onderwys 1571, Cort Onderwys 1605, Traicte de la gram-maire Françoise" (Estienne) en Le tretté de la grammaire Francoeze" (Meigret) de woordsoort Noms op ongeveer dezelfde manier wordt beschreven. Na een definitie van wat er onder de term Noms wordt verstaan, volgt er een "Deylinghe der Name" of "Divisions des Noms", waarin de twee soorten naamwoorden worden genoemd die tot de Noms behoren, nl. het adjectief en het substantief. Vervolgens behandelen deze vier grammatici de Accidents du Nom. Bij Heyns CO1571 en CO1605 zijn dit de espèce, comparaison, genre, nombre, figure, cas & declination. Meigret echter beweert dat de Noms slechts vier accidents hebben : espèce, genre, nombre & figure. Toch behandelt hij in zijn stuk over de Noms ook de vergelijking. Uiteindelijk ontbreken dus enkel casus en verbuiging.

Natuurlijk leggen deze grammatici het accent niet altijd op dezelfde onderwerpen.

In Cort Onderwys 1571 krijgen "des Comparaisons" en "des Cas" de meeste aandacht. In Cort Onderwys 1605, dat sowieso uitgebreider is dan de eerste versie, verschuift de aandacht naar "des Genres". (vijf pagina's in CO1605 tegenover 1 pagina in

CO1571). Ook op de naamvallen gaat Heyns in de laatste versie dieper in: hij bespreekt de bijzonderheden over het gebruik van nominatief, genitief en datief uitvoerig.

Estienne blijft algemeen gezien vrij bondig. Als hij al ergens uitvoerig over is, dan is het over de "Divisions des Noms".

Meigret op zijn beurt besteedt de meeste aandacht aan welke soorten Noms. Er zijn en hoe ze worden gevormd, en ook aan alles wat met de telwoorden te maken heeft. Vandaar dat zijn hoofdstuk "Nombre" bijzonder lang uitvalt.

Alleen Garnier bespreekt de naamwoorden op een iets andere manier. Hij valt met de deur in huis en zegt dat er twee soorten naamwoorden zijn, nl. de eigennamen en de appellatieven. Deze laatste kunnen nog eens worden opgesplitst in adjectieven en substantieven. Hierna maakt hij een aantal sumiere doch kernachtige opmerkingen over het getal, de naamvallen, het geslacht, de verbuiging en de vergelijking van de Noms. Hij geeft veertien, op het eerste zicht losse, bemerkingen over deze woordsoort.

Toch denk ik dat het vooral Garnier met zijn Institutio Gallicae Linguae is die Peeter Heyns heeft beïnvloed bij het opstellen van zijn Cort Onderwys, vooral bij de herschreven versie van dit werk. Dit is zo gek nog niet, als men bedenkt dat beiden een leerboekje hebben geschreven voor leerlingen uit het Germaanse taalgebied.

- Institutio Gallicae Linguae kan eerst en vooral als bron hebben gefungeerd voor wat Heyns schrijft over de vergelijking in Cort Onderwys 1571. Zowel Garnier als Heyns zeggen dat alleen adjectieven in de trappen van vergelijking kunnen worden gezet, terwijl ze in de praktijk ook de adverbia erbij betrekken. Beiden maken ook de opmerking dat voorzetsels in de comparatief kunnen worden gezet. In CO1605 laat Heyns deze informatie echter varen. Wat betreft de Diminutifs heeft de tekst van Heyns ook weer de meeste overeenkomsten met die van Garnier. Buiten Heyns vermeldt enkel Garnier dat men een primitief ook kan verkleinen door er het adjectief petit voor te plaatsen.

Verder lijkt het of Heyns een aantal gegevens over het geslacht van de naamwoorden, over de gesubstantiveerde adjectiva en over de partitieve genitief heeft overgenomen uit Institutio Gallicae Linguae, samen met een paar voorbeelden.

Echter niet alleen de Institutio Gallicae Linguae kan als bron voor Cort Onderwys hebben gediend, maar ook de Traicte de la grammaire Française van Estienne. De definitie die Estienne

geeft voor de woordsoort Nom kan van invloed zijn geweest op diegene die Heyns in CO1605 geeft. In beide definities wordt de (on)lijffelijkheid, de (on)tastbaarheid en de (on)zichtbaarheid genoemd als kenmerken van deze woordsoort. Bovendien gebruikt Heyns hier als voorbeeld het woord Dieu, dat wel bij Estienne terug te vinden is, maar niet in de eerste versie van Cort Onderwys. Ook Heyns' definities van het substantief, het adjectief, de eigennamen en de appellatieven vertonen trekken van gelijkheid met die van Estienne.

Uit Le tretté de la grammaire françoese van Meigret schijnt Heyns enkel het idee gehaald te hebben om bij het getal van de zelfstandige naamwoorden ook te vernoemen dat er zelfstandige naamwoorden zijn die geen enkelvoud hebben en anderen die geen meervoud kennen.

BIBLIOGRAFIE :

- * DIBBETS, G.R.W., "Peeter Heyns' Cort Onderwys", in: Tijdschrift voor Ndl. Taal- en Letterkunde, jaargang 99, nr.2
- * ESTIENNE, R., Traicte de la grammaire Françoise, Parijs 1557. (Heruitgave Genève, 1972)
- * GARNIER, J., Institutio Gallicae Linguae, in usum iuventutis Germanicae, Genève 1558. (Heruitgave Genève, 1972)
- * HEYNS, P., Cort onderwys van de acht deelen der Françoischer talen, Antwerpen 1571.
- * HEYNS, P., Cort onderwijs van de acht deelen der Fransoischer talen, Zwolle 1605.
- * MEIGRET, L., Le trette de la grammere Francoeze, Parijs 1550. (Heruitgave Genève, 1970)

heyns 1605 deel 4/6

CORT ONDERVVYS
VAN DE ACHT DEELEN DER
Francoifcher talen, tot voorderinge
eñ profijt der Duytſcher ioncheyt.

DOOR PEETER HEYNS SCHOOL-MEESTER
INDEN LAVVERBOOM.

T'ANTVERPEN,
Ghedruckt by Chriſtoffel Plantyn.
M. D. LXXI.

LE CONTENV DV PRIVILEGE.

LA Maiefté Royale a donné priuilege à Christophle Plantin son Imprimeur, de pouuoir luy seul imprimer, ou faire imprimer, vendre & distribuer ce liure intitulé: Cort onderuyvs van de acht deelen der Françoischer talen. Et deffend à toutes personnes de quelque qualité ou cōdition qu'ils puissent estre, d'imprimer le semblable, ni ailleurs imprimé le vendre ou distribuer deuant six ans accomplis, sur peine de confiscation des liures qui seroyent trouuez d'autre impression que du consentement dudit Plantin, comme plus amplement il appert en l'original donné à Bruxelles, le IX. de Mars, M. D. LXX. stile de Braban.

Signé

I. de Langhe.

C O R T O N D E R V V Y S der acht deelen vander Fran- coischer spraken.

De Francoische tale wordt ghedeyle in acht deelen.
namelyck in dese: Noms, Pro-noms, Verbes, Parti-
cipes, Aduerbes, Coniunctions, Præpositions, ende
Interiections.

VAN HET EERSTE DEEL.

Noms. Namen.

Noms sijn woorden daerment eenighe sichtbare oft
onsichtbare dinghen mede noemt/ vooz de welsche men yn
oft vne, eent oft eene stellen mach. als / Pain, broot : vin,
wyn : esprit, gheest : vie, leuen / &c. waeromme wy de sel-
ue hier Namen heeten.

Deylinghe der Namen.

De Namen sijn tweederley / Substantifs ende Adiectifs.
Substantifs sijn / die alleene staende volcomentlycken be-
dieden het dingh datmen noemt : als Ciel, hemel : terre,
aerde : air, lucht : feu, vier : eau, water / &c.

Adiectifs sijn / die niet anders en bedieden dan de ghe-
staltentse oft ghedaente eens dings : als Haut, hooghe :
bas, leeghe : serain , claer : grand, groot : petit, cleyn / &c.

Ende en worden nimmermeer alleene ghestelt / maer al-
tyt by eenen Substantif gheuoeght : als / air serain , clare
socht : grand feu, groot vier : petite eau, cleyn water / &c.

De Substantifs worden in twee deelen ghedeyle / te we-
ten in Noms propres ende Appellatifs oft Communs.

Noms propres sijn eyghen namen van persoonen / lan-
den / steden / dorpen / ruitieren / ende dierghelijche dinghen
die haren eyghenen naem hebben (ende daeromme altyt
moeten met een hoost oft capitael lettere geschreyen wor-
den) als Sebastian , Bastiaen ; Pierre, Beeter ; Flandres,

Wlaenderen: Anuers, Antwerpen, Rin, Gijn/ &c.
 Noms Appellatifs oft Communs sijn ghemerne name/
 Daermen tet mede noft/ dat meer dan tot een eenich dingh
 behoort: als Homme, mensch: beste, beeste: arbre, boom/
 &c. soo noemmen alle menschen/ beesten en boomen.

Vande toe-vallinghen. *des Accidens.*

De Namen hebben seuen accidenten oft toe-uallingen:
 Espece, Comparaison, Genre, Nombre, Figure, Cas, en
 de Declinaison.

Van de Specien. *des Espees.*

Daer sijn tweederhande specien vau Namen/ te wetene
 Primitifs ende Deriuatifs.

Primitifs sijn d'eerste benaminghe eens dinghs: als/
 France, **W**anck-rijck: Paris, Parijs: sablon, sauel oft saut:
 bon, goet: doux, soet: sage, wijs/ &c.

Deriuatifs sijn/ die vande voorszede hare benaminghe
 hebben: als Francois, Fransman: Parisien, Parisien: sa-
 blonneux, sauel oft sautachtich: bonte, deucht oft goetheyt:
 douceur, soetichheyt: sagesse, wijs heyt: en dierghelijcke.

Vande verghelijkenissen. *des Comparaisons.*

Comparaison, verghelijkinghe dient alleene den Ad-
 iectifs, wiens bedienisse daer dore vernedert oft ver-
 mindert/ verheuen oft vernedert wordt/ ende dat met d'ij
 graden/ Positif, Comparatif, en Superlatif.

Positif is elcken Adiectif, diemen verghelijken wil: als
 Scauant, verstandich: riche, rijck: courtois, heusch oft
 hofsch: poure, arm/ &c.

Comparatif wordt vanden Positif ghemaect/ daer vo-
 re stellende plus: als/ Plus scauant, verstandigher: plus ri-
 che, rijcker: plus courtois, heuscher oft hofcher: plus po-
 ure, armer.

Superlatif wordt oock vanden Positif ghemaect/ daer
 voze stellende Tres: als tres-scauant, seer verstandich oft
 alderverstandichste: tres-riche, seer rijck/ oft alderrijckste:
 tres-courtois, seer heusch/ oft alderhofschste: tres-poure,
 seer arm/ alderarmste/ &c.

Andere

Andere ghecompareerde exempelen.

Posi.	Compar.	Super.
Haut, hooge:	plus haut, hooger:	tres-haut, alderhoochste.
Bas, leeghe:	plus bas, leegher:	tres-bas, alderleeghste.
Beau oft Bel,	plus beau, plus bel,	tres-beau, tresbel,
schoon/	schoonder	alderschoonste/ &c.

Nota.

Beau stelt men voor de Substantifs die met een consonante beghinnen / ende Bel voor de ghene die met een vocale / oft h aspiratie beghinnen : als beau fils, schoon sone : bel enfant, schoon kind : bel homme, schoon man / &c.

Bon, goet : mauvais, quaet : petit, cleyn / ende sommige aduerbes en volghen desen voorgaenden reghel van plus niet / maer moeten in deser volghender manieren vergheleken worden :

Bon, goet:	meilleur, beter:	tres-bon, seer goet / alderbest.
Mauvais, quaet:	pire, booser / ergher:	tres-mauvais, seer hoos / aldererghst.
Petit, cleyn:	moindre, minder:	tres-petit, seer cleyn alderminst.
Bien, wel:	^{Aduerbes.} mieux, beter:	tres-bien, seer wel / alderbest.
Mal, qualpck:	pis, qualpckier:	tres-mal, alderqualijste / seer qualpck.
Beaucoup, vele:	plus oft d'auantage, meer:	} sonder Superlatif.
Peu, weynich:	moins nint.	

Item alle Aduerbes die in ment buyt ghaen / volghen den reghel : als iustement, rechtuaerdelpck : plus iustement, rechtuaerdichpckier : tres-iustement, alder-rechtuaerdichluckste / &c. Oock sommige Prepositien, als Pres, bij : plus pres, naerder / ende dierghelijcke / waer van den Superlatif in gheen ghebruick en is.

De Francoisen vergheleken oock hare namen met dese Aduerbes, Bien, trop, par trop, beaucoup : als / Nicolas A 3 est

est bien plus prudent que Pierre, Nicolaes is veel voorzigtlicher dan Pieter. Demosthene est par trop plus docte que Cicero, Demosthenes is veel geleerder dan Cicero. François est trop plus ignorant que Midas, Frans is veel onuerstandiger dan Midas. Guillaume est beaucoup plus liberal que Martin, Willem is veel milder dan Marten.

Vande vercleynde namen. *des Diminutifs.*

De Substantifs en woerden niet ghecompareert / maer de bediedenisse van sommiger wordt met den Adiectif petit vermindert en vercleynt: als licht, bedde: petit licht, bedden: verre, ghelas: petit verre, ghelaesken / &c. Item andere woerden aldus vercleynt: huis, huisset ou guichet, doze / doozken oft wincket: sac, sachet sack / sackken: verge, vergette, roede / roepken: enfant, enfanson, kindt / kindesken: escu, escuson, schilt / schildesken: arbre, arbrisseau, boom / boomken: chausse, chaussette, chausson, couffe / coufken / socke / &c. welke Diminutifs genoent worden.

Vande gheslachten. *des Genres.*

De Namen sijn van tweederley aert oft gheslachte / Masculins ende Feminins.

Van het manlyck gheslachte oft aert. *du Genre Masculin.*

Alle Mans namen en officien oft ampten / als Seigneur, Heere: Escheuin, Schepenes: Conseillier, Raetman: eseriuain, Scrijuent / &c. Ende onder de dieren alle manneskens / als Taureau oft toreau, stier: pourceau oft porc, bercken: chien, hondt / &c. sijn Masculins. Item alle boommen / wt ghenomen Espine, doozen-boom / die Feminins is. ende generalycken alle de namen daermen het artijckel Le vooz stelt / sijn Masculins.

Van het wyfelyck gheslachte oft aert. *du Genre Feminin.*

Alle vrouwen Namen ende officien oft diencken / als Dame, Vrouw, nourrice, boestere, filleresse, spinstere / &c. Ende onder de dieren alle wijfkens / als vache, koe, truye, soethe. chienne, teue / &c. sijn Feminins. Item alle vruchten van boommen / wt genomen Abricoc, vooz-perle, limon, limoene, citron, citroene / en gland, eckele / die Masculins sijn. Ende generalycken alle namen daermen den artijckel La vooz stelt / sijn Feminins.

Het

¶ Het is seer noodich de gheslachten der namen te
 conuen onderscheyden: want van sulcker aert als de Sub-
 stantif is, tot sulcken gheslachte moet oock den Adiectif,
 (dsamen by den Substantif voeghen wil) ghekeert wordē:
 als/Maistre discret, bescheyden meester: discrete maistresse,
 gheschickte meesterse: escolier ingenieux, gheestighe scho-
 lier: ingenieuse escoliere, gheestighe scholiere/ &c.

Ende alsoo worden meest alle Adiectifs, Masculins, Fe-
 minins ghemaect met een e daer by te voeghene. Dan
 sommighe moeten hare leste consonante dobbelēren / eff
 euen. Welde e daer by doen: als bon, bonne, goet/ goede:
 cruel, cruelle, wyeet/wyeede: gros, grosse, dick/dicke/ &c.

Andere moeten de leste consonante heel veranderen/
 als vif, viue, leuendich/leuendighe: fugitif, fugitiue, bluch-
 tich/bluchtighe/ &c. Ende wanner den Adiectif eyndt in
 e Feminin, soo dient hy onuerandert beyde de geslachten/
 als Roy & Roine magnanime, grootmoedighe Coninck
 ende Coninghinne: homme & femme malade, cranck man
 ende sieck wyf: fils & fille chaste, ruyssche zone ende doch-
 tere/ &c.

Vande ghetalen. *des Nombres.*

De Namen hebben twee ghetalen/ Le Nombre singu-
 lier, en le Nombre plurier.

Le Nombre singulier, het Eenbuldich ghetal spreken-
 de van een dingh alleene/ als vn liure, een boeck: vne plu-
 me, een penne oft veire.

Le Nombre plurier, het menichbuldich ghetal spreken-
 de van twee oft van vele dinghen/ als liures, boeckē: plu-
 mes, pennen oft veiren. Ende soo voorts van andere voe-
 ghende een s by het eenbuldich getal/ soo maectmen daer
 van het menichbuldich ghetal/ vuytghenomen die in al,
 au, ende eu eynden: als principal voornaemste / Cheual,
 paerd: aneau, rinck: cheueul, hair/ &c. daer wordt van
 velen x vooz s by ghevoeght/ als Principaux, cheuaux, an-
 neaux, cheneulx: ende beaux van bel, vooz beau gebuypt.
 Ende alle die int eenbuldich ghetal met s eynden / die blij-
 uen int menichbuldich ghetal onberandert.

A 4 Vande

Daer sijn namen die van slechter figuren sijn/als Iuste, rechtvaerdich: modeste, zedich/ honneste, eerbaer: heur, gheluck.

Anderen sijn gecomposeert/ als Immodeste, ontuchtich: iniuste, onrechtvaerdich: deshonneste, oneerlick: malheur, ongheluck: chascun, ieghelijck: aucun, iemant: quelqu'un, eenighen/ &c.

Hoe wel datter sesse Casus sijn/ namelick dese / Nominatif, Genitif, Datif, Accusatif, Vocatif, ende Ablatif, om die bedienisse der artijckelen te veranderen / soo en sulden wy nochtans hier maer de dyp eerste ghebruicken/ ende dat om dies wille dat die dyp andere ghenoechsaem daer inne begrepen ende verstaen worden.

Nominatif, dient om den naem van eenighen persoon/ oft van eenich dingh te noemene / als Abraham planta vn arbre, Abraham plante eenem boom.

Genitif, dient om te noemen tghene dat iemants is/ oft dat van eenich dingh comt: Isaac fils d'Abraham, Isaac Abrahams sone. du bon arbre vient le bon fruit, vanden goeden boom comen goede vruchten.

Datif, dient oyt te noemene den genen diemen iet geeft/ oft tghene datmen iet toe-eyghent: als Donnez-le à André, gheeft dat Andrielen. la coignée est mise au mauuais arbre, de byle is aenden quaden boom ghestelt.

De namen en worden int declineren niet verandert/ want sy int Francois in alle Casus maer eenderlep eyndinghe en hebben / soo datter niet dan den artijckel verandert en wordt/ als volghende claerder ghesien wordt.

Nominatif	le.	No. les.
Genitif	de oft du	Ge. des.
Datif	à oft au	Da. aux.

Du, Genitif, ende au, Datif, worden ghebruickt vooz alle namen die van manlycker aert sijn/ ende met een consonante beghinnen/ als d'ereyepelen dat bewijsen sullen.

De, Genitif, ende a, Datif, worden vooz alle eygene namen ghebruickt: vooz de namen die van wylycker aert sijn

9
 sijn/ worden sijn metten artijckel la ghestelt / ende vooz
 alle namen (th Masculin oft Feminin) die met een vo-
 cale oft h aspiratie beghinnen / met een gheapostro-
 pheerde l.

Deze Regulen dienen alleene tot den eenbuidighen
 ghetale / want in het menichbuidich ghetal worden de
 artijckelen euen-eens vooz het Feminin, als vooz het
 Masculin ghestelt.

Exemples des Appellatifs Masculins, bande ghemey-
 ne manlycke namen.

Au nombre singulier.
 Int ghetal van eene.
 Nomi. Le }
 Geni. du } Seigneur.
 Datif. au }
 de heere.
 des heeren.
 den heere.

Au nombre plurier.
 Int ghetal van velen.
 Nomi. les }
 Geni. des } Seigneurs.
 Datif. aux }
 de heeren.
 der heeren.
 den heeren.

au Sing.
 Nomi. l' }
 Geni. de l' } Abbé, ende
 Datif. à l' } niet du noch
 au Abbé.
 int eene.
 de Abt.
 des Abts.
 den Abt.

au Plur.
 Nomi. les }
 Geni. des } Abbez.
 Datif. aux }
 int veel.
 de Abten.
 der Abten.
 den Abten.

au Singu.
 Nomi. l' }
 Geni. de l' } homme, ende
 Datif. à l' } niet du noch
 au homme.
 int eene.
 de mensche.
 des menschen.
 den mensche.

au Plur.
 Nomi. les }
 Geni. des } hommes.
 Datif. aux }
 int veel.
 de menschen.
 der menschen.
 den menschen.

10 Des Communs Feminins; Van de ghemeyne
 Nomi. **Moguelprae-namen.**
 Geni. **de la Dame.**
 Datif. **à la Dame.**

Nomi. **des Dames.**
 Geni. **aux Dames.**
 Datif. **à l'Abbesse.**

Nomi. **de l'Abbesse.**
 Geni. **à l'Abbesse.**
 Datif. **à l'Abbesse.**

Nomi. **des Abbesse.**
 Geni. **aux Abbesse.**
 Datif. **à l'Abbesse.**

Nomi. **de l'herbe.**
 Geni. **à l'herbe.**
 Datif. **à l'herbe.**

Nomi. **les herbes.**
 Geni. **des herbes.**
 Datif. **aux herbes.**

int eevy.
 de broutbe.
 der broutbe.
 int veelv.
 de broutben.
 der broutben.

int eevy.
 de broutbe.
 der broutbe.
 int veelv.
 de broutben.
 der broutben.

int eevy.
 de Abbisse.
 der Abbisse.
 int veelv.
 de Abbissen.
 der Abbissen.

int eevy.
 de Abbisse.
 der Abbisse.
 int veelv.
 de Abbissen.
 der Abbissen.

int eevy.
 de cruidt.
 der cruidt.
 int veelv.
 de cruidts.
 der cruidts.

int eevy.
 de cruidt.
 der cruidt.
 int veelv.
 de cruidts.
 der cruidts.

Des Noms propres, Van de egghen Namen.
 Nomi. Anuers.
 Geni. d'Anuers.
 Datif. à Anuers.

Nomi. Jacob.
 Geni. de Jacob.
 Datif. à Jacob.

Antwerpen.
 Antwerpisch.
 Antwerpen.
 Jacobi.
 Jacobs.
 Jacoben.

Alle egghen Namen worden int ghetal vant eenen/
 ende niet van velen ghedeclinert oft verandert.
 D'yn

D'vn Adiectif ioint à vn Substantif Masculin,
Dan eenen Adiectif geboeght by eenen
Substantif Masculin.

Nomi. le	au Singu.	int eenv.	de heylighe Apostel.
Geni. du	} sainct Apostre.		des heylighen Apostels.
Datif. au			den heylighen Apostel.
	au Plurier.	int veelv.	
Nomi. les	} saincts Apostres.		de heylighe Apostelen.
Geni. des			der heyligher Apostelen.
Datif. aux			den heylighen Apostelen.

Le mesme Adiectif ioint à vn Substantif Feminin,
De selue Adiectif gheboeght by eenen
Substantif Feminin.

Nomi. la	au Singu.	int eenv.	het heyligh woordt.
Geni. de la	} saincte parole.		des heylighs woordes.
Datif. à la			den heylighen woordt.
	au l'ur.	int veelv.	
Nomi. les	} sainctes paroles.		de heylighe woorden.
Geni. des			der heyligher woordes.
Datif. aux			den heylighen woorden.

D'vn Adiectif seruant aux deux Genres, van eenen
Adiectif dienende beyde de gheslachten.

Nomi. l'	au Singu.	int eenv.	d'eerbare persone.
Geni. de l'	} honeste persone.		des eerbaren persoon.
Datif. à l'			den eerbaren persoon.
	au Plur.	int veelv.	
Nomi. les	} honestes per-		d'eerbare personen.
Geni. des		sonnes.	der eerbaerder persoonen.
Datif. aux			den eerbaren personen.

* Is te merckene datmen somtijts vooz den artijckel Nominatif int eenbuldich ghetal vn oft vne ghesuyct/ende int veelbuldich ghetal des: als/ vn homme, een man; vne femme, een vrouwe: des hommes, mans; des femmes, vrouwen/ &c.

VAN HET TVVEEDE DEEL.

Pronoms.

Voort-namen.

Pronoms sijn worden diemen inde plaetse van eenen
naem ghebruyckit / ende daeromme hier Voort-namen
ghendemt worden.

Deze hebben sesse accidenten / te wetene / Espece, Per-
sonne, Genre, Figure, Nombre, ende Cas met Declin-
nison. waer van wy hier gheen onderrechtige en stel-
len / mits dat wy vanden meestendeel der seluer by de
namen gheseyt hebben / ende van de andere by de Ver-
bes segghen sullen.

Deylinghe der voort-namen.

De voort-namen sijn vierderhande / Demonstratifs,
Possessifs, Relatifs ende Interrogatifs: die wy ozydentlyc
bestinieren willen.

Van d'eerste soorte.

Demonstratifs (daermen iet mede bewijst) sijn dese /
Ic, moy oft me, ick oft my: tu, toy oft te, du oft dy: Il
oft luy, hy oft hem: soy oft se, hem: ce oft cest, dese / die /
dat oft dit.

Declinatie vande Demonstratifs.

au Singu.

int eev.

Nomi.	Ic oft moy,	ick oft my.
	Tu oft toy,	du oft dy.
Geni.	de moy,	van my.
	de toy,	van dy.
	de soy,	van hem oft sy.
	* soy en heeft gheenen Nomi. noch Plurier.	
Datif.	à moy oft me,	tot my.
	à toy oft te,	aan dy.
	à soy oft se,	tot hem oft sy.
	au Plurier.	
Nomi.	Nous,	wy oft ons.
	vous,	ghy
Geni.	de nous,	van ons.
	de vous,	van u.
Datif.	à nous,	aen ons.
	à vous,	tot u.

Deze

7. Dese dyt dienen tot beyde de gheslachten M.
 culin ende Feminin, Me, te, ende se, die meer Accusati
 dan Datifs sijn / worden ghemeynelick vooz de Verbe
 ghesfelt / ghelijck moy, toy, soy na ghesfelt worden: als
 E-24 Le Me recommande à Toy, ick ghebiede my aen dy, is
 Te farces de Moy, du sportt met my, il Se-he à Soy, he
 E-23 betrouit hem-selvs.
 Moy ende toy dienen oock t'antwoyden: als / wy
 heeft dat ghedaen: antwoorde / Moy, ick: toy, du. be
 wonderende septmen oock / O moy mal-heureux / en
 1 Est. 24 ick rampsalighe! &c.

Nomi.	Mascul. au Sing.	il oft luy,	int eev.
Geni.		de luy,	hy oft hem,
Datif		à luy,	van hem.
Nomi.	au Plur.	ils, eux oft leur,	tot hem.
Geni.		d'eux,	int veely.
Datif		à eux	hy oft hen,
Nomi.	Feminin au Sing.	elle,	van hen.
Geni.		d'elle,	aen hen.
Datif		à elle	int eev.
Nomi.	au Plur.	elles oft leur,	hy oft haer.
Geni.		d'elles,	van haer.
Datif		à elles,	aen haer.
			hy oft hyn.
			van hyn.
			tot hyn.

Exemple van Leur Demonstratif.

Donnez LEVR à boire & à manger. Dheet hen of
 hun tetene ende te dymckene.

Nomi.	Mascul. au Sing.	ce oft cest,	int eev.
Geni.		de ce, de cest,	dese / dien / dit oft dat.
Datif		à ce, à cest,	van dese / van dien.
Nomi.	Femin. au Sing.	cette,	tot dit / aen dat.
Geni.		de ceste,	int eev.
Datif,		à ceste,	dese / die / ditte / datte.
			van dese / van die.
			aen ditte / tot datte.

Mascul.

Nomi.	ces,	} oft cestes, welcke het Feminin als leen dient,	int veel.
Geni.	de ces,		dese.
Daif.	à ces,		van dese. tot dese.

* Ce ende cest helwijfen alrijt wat wt druckelver/ent-
de hebben eenderlep bediedenisse/ doch soo ghebruickt
men ce alleene vooz de manlijke namen die met een
pmsomante beghinnen / ende eest vooz de manlijke
namen die met een vocale oft aspiratie beghinnen: als/
ce temps, desen tijt: cest este, desen somer: cest hyuer,
desen winter/ &c.

Van de Figuren oft compositie.

han moy	} wordt ge- maecht	moy-mesme, ick selue/my seluen.
han toy		toy-mesme, by seluen.
han soy		soy-mesme, hem oft sy seluen.
han luy		luy-mesme, hy/oft hem seluen.

Van Ce comt Ceci, ditte/ dat byder handt is: ende
cela, datte/welck verre is. Item van ce comt oock ce-
luy, cil, oft iceluy, dien: celle oft icelle, die: iceux, die:
celuy-ci, desen hier: cestuy-là, dien daer: ceux-ci, dese:
ceux-là, die/ &c. ende worden ghedeclineert als de Pri-
nals, daer sy van comen oft ghemaectt worden.

Van de tweede soorte.

Possessifs (die iet epgkens beteecken) sijn dese/mon
oft mien, miu/ mijne: ton oft tien, dijn/ dijne: son oft
sien, syn/ syne: nostre, onse: vostre, uwe: ende Leur,
hennu oft hynne mach oock hier by ghestelt worden/als
blycket by dit exempel.

Exempel van Leur Possessif.

Ils abandonnent Leurs biens & vies pour le service
de Leur Roy, Sy stellen hen goet ende leuen te pande
tot haers Coninghs dienst.

Decl-

Declinatie vande possessifs.

Mascul. au Sing.

Nomi.	{	mon, mien, le mien.	^{int. eevr.} mijn / het mijne.
		ton, tien, le tien.	dijn / het dijne.
		son, sien, le sien.	zijn / het zijne.
Geni.	{	de mon, du mien.	van mijn / van mijne.
		de ton, du tien.	van dijn / van dijne.
		de son, du sien.	van sijn / van sijne.
Datif.	{	à mon, au mien.	tot mijn / aen mijne.
		à ton, au tien.	tot dijn / aen dijne.
		à son, au sien.	tot sijn / aen sijne.

Mascul. au Plur.

Nomi.	{	mes, miés, les miens.	^{int. veelv.} mijn / de mijne.
		tes, tiens, les tiens.	dijn / de dijne.
		ses, siens, les siens.	zijn / de zijne.
Geni.	{	de mes, des miens.	van mijn / van de mijne.
		de tes, des tiens.	van dijn / van de dijne.
		de ses, des siens.	van sijn / van de sijne.
Datif.	{	à mes, aux miens.	aen mijn / tot de mijne.
		à tes, aux tiens.	aen dijn / tot de dijne.
		à ses, aux siens.	aen sijn / tot de zijne.

Feminin. au Sing.

au Pluriers.

Nomi.	{	Ma, miéne, la miéne.	mes, miénes, les miénes.
		ta, tienne, la tienne.	tes, tiennes, les tiennes.
		sa, sienne, la sienne.	ses, siennes, les siennes.
Geni.	{	de ma, de la mienne.	de mes, des miennes.
		de ta, de la tienne.	de tes, des tiennes.
		de sa, de la sienne.	de ses, des siennes.
Datif.	{	à ma, à la mienne.	à mes, aux miennes.
		à ta, à la tienne.	à tes, aux tiennes.
		à sa, à la sienne.	à ses, aux siennes.

* Dese dyp vooz-namen Ma, ta, sa, hoe wel sy Feminin sijn / soo en sijn men die nocht als immermeer vooz wijuespokie namen die met een vocale beghinnen: als / ma ame, ta image, sa oreille, en is gheen maniere van spreken: want men seyt mon ame, mijn siele: ton image, dijn beelst: son oreille, sijn oore / &c.

Nomi.

Masculin au Singu.

au Plurier.

Nomi.	{ Nostre, le nostre. nostres, les nostres, noz. vostre, le vostre. vostres, les vostres, voz.
Geni.	{ de nostre, du nostre. des nostres, de noz. de vostre, du vostre. des vostres, de voz.
Datif.	{ à nostre, au nostre. aux nostres, à noz. à vostre, au vostre. aux vostres, à voz.

Albus mach oock Leur ghedeclineert worden: het feminin is euen eens / vuytgenomen dat den artijckel int eenbuldich ghetal verandert wordt / te wctene / la nostre, vooz le nostre, &c.

Dese vooz namen / Mon, ton, son, noz, voz, mien, tien, sien, nostre ende vostre hebben wel eenderlep be-
diedenisse / doch worden sy verscheidentlyck gebuyt: want de vijue eerste en warden nimmermeer sonder volghenden Substantif gebuyt / maer de andere wel: als Mon corps, mijn lichaem: ton chef, dijn hooft: son maintien, sijn wesen: nos amis nous sont loyaux & fideles, onse vrienden sijn ons getrouwe: vos ennemis vous sont trop fins, uwe vijanden sijn u te loos: donne-moy le tien, gheeft my het mijne: prens le tien, neemt het dijne: & luy laissez le sien, ende laet hem het sijne / &c.

Van de derde ende vierde soorte.

Relatifs (die wat verhalen dat te voren gheuoemt is) ende Interrogatifs (daermen inede vzaeght) sijn dese: Qui, que, die / wie / wate: quel, le quel, laquelle, wien / welck / de welcke. Item le, la, y ende en, als sy vooz eenghe Verbes comen / sijn oock Relatifs.

Declinatie vande Relatifs ende Interrogatifs.

	Mascu. au Singu.	au Plurier.
Nom.	Qui, que, quel, le quel.	qui, quels, lesquels.
Gen.	de qui, de quel, du quel.	de qui, de quels, des quels.
Dat.	à qui, à quel, auquel.	à qui, à quels, aus quels.

Femin.

Femina. au Singu.
ni. qui, que, quelle, laquelle.

au Plur.
qui, quelles, les-
quelles.

ii. de qui, de quelle, de laquelle.

de qui, de quel-
les, desquelles.

iii. à qui, à quelle, de laquelle.

à qui, à quelles,
auxquelles.

Exempelen van de Relatifs.

J'ay veu vostre oncle **QVI** alloit vers les champs,
 hebbe ulwen oom gesien die bytten waerts ghingh.
 J'ay rencontré celle **QVE** vous aimez,
 si hebbe ontmoet de ghene die ghy lief hebt.
 Vostre nepueu, **LEQVEL** fut hier ici, m'a dit, &c.
 uwen neue/ die gisteren hier was/ heeft my geseyt/ &c.
 Je parlay à vostre tante, **LAQVELLE** m'escoutoit
 volontiers,

sprecht u moepst ane/ de welke my gheirne hoorde.	
Priez vous Dieu?	Responce: Ouy ie LE prie.
idt ghy Godt?	Antwoordt: Ja ich bidde hem.
Reueres tu l'Eglise Romaine?	R. Je LA reuerie.
ert ghy de Roomische Kercke?	Ich eerte.
Prenez vous garde à vostre frere?	J'y prens garde.
laet ghy u broeder gade?	Je neme he waer.
Auez vous de l'argent?	Ouy LE nay.
hebt ghy gheft?	Ja ich hebs.
Aillez vous à la maison?	Non LE n vien.
Daet ghy thups?	Neen ich comer van.
EN venez vous?	commer van?
Non LY vay,	Neen ich gader.

Exempelen van de Interrogatifs.

QVI vous a dit cela? wie sprekt u dat gheseyt?
QVE dites vous? wat seggyt?
QVEL homme est-ce? wat man ist?
LEQVEL des deux voulez-vous? wie wilddy vā beyde?
QVELLE maniere est cela? wat is dat voo; een ma-
 niere?
LAQVELLE est la plus belle? wie is de schoonste?
 B VAN

VAN HET DERDE DEEL.

Verbes.

Werck woorden.

Verbes sijn woorden die beteecken eenich werck datmen doet/lijdt/oft saet doen: ende daeromme hier (onder correctie) Werck-woorden genoemt worden.

De werck-woorden sijn vierderley: Actifs, Passifs, Aydans ende Imperfonels.

Actifs sijn / die eenich werck bedieden datmen doet: als / Payme, ick beninne.

Passifs sijn / die eenich werck bedieden datmen lijd hem ghedaen te worden: als / Je fais ay me, ick worde benint.

Aydans sijn dese twee / auoir, hebben: ende estre, wesen oft sijn: de welke behulpfame genoemt worden om dat gheen ander werck-woordt / sonder de hulpe van een van beyden / volcomenlick en can geconiugeert worden.

Imperfonnels sijn woorden die een werck betonen dwelck sonder toe doen van menschen gheschiedt: als / Il pleut, het reghent: il neige, het sneeut / &c. de welke alleene met den voor-naem des derden persoons int eenbuldich ghetal gheconiugeert worden: nochtas volghende de selue manieren ende tijden die vander werck-woorden hebben. Item alle ander werck-woorden moegen Imperfonnels ghemacckt worden / met daer voze te stellene Il faut, il se, oft on: als / Il faut aymer, men moet beninnen: il se mange soy-mesme, het eett hem seluen: on dict, men seyt: on fait, men doet / &c.

Danden meestendeel der werck-woorden kunnen eenen naem Substantif maken: als van aymer, lief hebben / vn amateur, oft vn amant, een lief hebber: van pluvoir, reghenen / vne pluye, eenen reghen / &c. gheseluen oock van vele Substantifs werckwoorden maken mach: als van sient, mest / sienter, mesten: van semée, saet / semer, saepen / &c. de welke Deriuatifs moghen ghenoeemt worden.

Vande Toe-vallen.

des Accidens.

De werck-woorden hebben sesse accidenten: Figure, Con-

Coniugaison, Mode, Temps, Personne en Nombre. 19

Vande Figuren. *des Figures.*

De Figure is tweederhande, een is Simple Figure, als venir, comen: veoir, sien: prendre, nemen/ &c. dan der die van dese (met een prepositie) ghemaccht wordt/ noemtmen Figure composee: als aduenir, toe-comen: conuenir, ouer-een-comen: deuenir, worden: paruenir, gheraken oft toe-comen: preuenir, voor-comen: reuenir, weder-comen: subuenir, te hulpe comen: suruenir, ouer comen: preueoir, voorszien: comprendre, begrijpen/ &c.

Vande Veranderinghen. *des Coniugaisons.*

De Coniugaisons sijn vierderiep/ ende worden onderscheyden na de vier eyndinghen vanden Infinitif.

De eerste eyndinghe in er, als parler, spreken:

De tweede eyndinghe in oir, als veoir, sien.

De derde verscheydentlyck in re, als dire, segghen/ prendre, nemen/ &c.

De vierde terminatie in ir, als ouir, hooren.

Dese alle worden verandert in vijf manieren/ byf tijden/ by personen/ ende twee ghetalen:

Vande Manieren. *des Modes.*

1 De eerste maniere wordt gheuoemt L'indicatif, oft la Mode d'annoncer, om dat sy te kennen geeft wat men doet/ ghedaen heeft/ oft doen sal: als J'ayme, ick beminnen: J'aymeray, ick sal beminnen.

2 De tweede maniere wordt gheuoemt l'Imperatif, oft la Mode de commander, om dat sy leert beueien tegen datmen inden teghenwoordighen oft toe comenden tijt wil ghedaen hebben: als ayme, hemijnt/ oft hebt lief. Dese mocht oock wel de maniere van raden oft bidden gheuoemt worden.

3 De derde maniere wordt gheuoemt l'Opratif, oft la Mode de desirer, om dat sy bewijst watmen wenscht oft gheirne ghedaen hadde: als/ O que volontiers J'aymeroye, ogh hoe gheirne sondic beminnen: pleut à Dieu que

que l'eusse aimé, gave Godt dat ic bemint hadde: Dieu
vueille que l'ayme, Godt gheue dat ich beminne.

4 De vierde maniere wordt ghenoeint le Coni-
onctif, oft la Mode de conioindre, om dat sy gheen vol-
comen sin en bewijst / ten sy dooz t'opvoeghen van eeni-
ghe sententie: als Combien que l'ayme, hoe wel dat ick
beminne: hier dient wat by gevoeght soude den sin vol-
comen sijn: als / combien que l'ayme, ie ne montre nul
signe d'amour, hoe wel dat ick beminne, ick en toone
gheen ghetret van liefden / &c.

5 De vijfde maniere wordt l'Infiniif ghenoeint / oft
la Mode Infiniive. om dat sy een werck noemt sonder
de persoon te bewijfene die duerck doet: als aymer, be-
minnen: hier en wordt niet verstaen wie datter bemint /
noch oock hoe vele datter beminnen.

Vande Tyden. *de Temp.*

1 Den eersten tijdt wordt ghenoeint le Tēps present,
bediedende dat het ghene daer men van spreekt / tegen-
woordichlyck gheschiedt: als l'ayme, ick beminne.

2 Den tweeden / le Preterit Imparfait / oft le temps
Imparfaitement passé, bediedende dat het ghene daer
men van spreekt gheschiede / maer dat het noch niet vol-
brycht was: als l'aymoye, ick beminde.

3 Den verden / le preterit parfait, oft temps par-
faitement passé, desen is tweederley: den eersten bewijst
den tijdt volcomentlyck gheleden te sijne / als l'aymay,
ick beminde: en schijnt nochtans onvolcomen te sijne /
waeromme sy metten voorgaenden qualis can onder-
scheiden worden / ten sy niet eenigher hulpen: als l'ay-
may Dieu lors que fus parvenu à cognoissance, ick be-
minte Godt als ick ten verstaende comen was: ie dinay
hier chez mon pere, ick at ghisteren noene tot mijns
vaders / &c. Den anderen bewijst den tijt en het werck
heel volbrycht ende mercklyck volcomen te sijne: als /
l'ay aimé, ick hebbe bemint.

4 Den vierden tijt wordt ghenoeint Preterit plus que
parfait, oft temps plus que parfaitement passé, bedie-
dende

deide dat het ghene daermen van spreekt gheschiedt
 is voer een ander vol om en geleden werck als l'auoye
 ayme, ick hadde beuue / verthact eer een ander beuue-
 de / gelyck oft men seyde l'auoye souppe auant que vous
 vintiez, ou quand vous vintez, ick hadde mijn autou-
 mael ghedaen al eer ghy quaemt.

Den viij den / le temps Futur, oft temps aduenir,
 bediedende dat het ghene daermen van spreekt gheschie-
 den sal als l'aymeray, ick sal beminnen.

Vande Persoonen. *des Personnes.*

- 1 D'eerste persone is de ghene die van hem seluen
 spreekt als l'ayme, ick beminnene suis ayme, ic woel-
 de beuue.
- 2 De tweede persone is de gene die men aanspreekt
 als tu aymes, du beuues; tu es ayme, du wordest beuue.
- 3 De derde persone / van wie men spreekt / sy is
 verre oft by: als / il oft elle ayme, sy oft sy beuue: il
 est ayme, elle est aymee, sy oft sy wordt beuue.
- 4 Wy sullen hier voer de tweede persone, dy ghe-
 buycken / niet om de kinderen alsoe te leeren sprekien /
 maer om haer daer mede te behuyssen / daermen in Fran-
 rois alsoo luttel tu ghebuycken moet / als du in onse
 tale. want deene als dandere in beyde talen omwaer-
 dichlyck gesproken is, sijnen tot iemanden sprek die
 sijn ouder oft groeter is / soo moechmen seggen Ghy, in
 stede van Du: ende int Francois Vous, hoor Tu. ghe-
 lyck oft remant seyde / Du bist mijn meester ende vader /
 bar en soude niet wel luyden: soo en soude oec in Fran-
 rois / Tu es mon maistre & pere: men behoort te seg-
 ghene / Vous estes mon maistre & pere, ghy sijn mijn
 meester ende vader. Doch wanneer tot eenen alder-
 groetsten oft ouersten (als tot Gode / Coninck ofte die-
 ghelucke) sprekent / soo ghebuyckenmen Tu, du, ghelyck
 d'euuaringhe dat leeren sal.

Vande Gheralen. *des Nombres.*

1 Het eerste gheral der werck-woerden is als der
 namen ende der voer-namen le nombre singulier, te we-
 tene

tenie als eenen persoon van hem seluen tot eenen ande-
ren / oft van eenen derden spreekt: als i' ayme, ick be-
minne: tu aymes, du bemintst: il ayme, hy bemint.

2 Het ander ghetal / le nombre Plurier, als eenen in-
den naem van twee oft van vele / tot twee oft tot vele.
Item van twee oft van vele spreekt: als / nous aymons,
wy beminnen: vous ayez, ghy bemint: ils ayment, sy
beminnen.

Mer wy nu tot het coniugeren vander hoorseyder
werck waerden comen / soo wilken wy hier tot een ere-
pel int langhe geconiugert stellen de twee behulpsaeye
woords Auoir ende Estre, onder redene wille voze ver-
haelt / ende alder eerst als daldermoedichste.

LA coniugaison du Verbe aydant Auoir.
De veranderinghe van tbehulpsaem woordt hebben.

A la mode d'annoncer.

Under manieren van laten weten.

Au temps present.

Personnes au Sing.

1 I'ay,

2 tu as,

3 il a,

Personnes au Plur.

1 nous auons,

2 vous auez,

3 ils ont,

Au temps imparfaitement
passé.

Personnes au Sing.

1 I'auoye,

2 tu auois,

3 il auoit,

Personnes au Plur.

1 nous auions,

2 vous auiez,

3 ils auoyent,

Under tegenwoordigen tijdt.

Personnen int eenv.

1 ick hebbe.

2 du hebst.

3 hy heeft.

Personnen int veelv.

1 wy hebben.

2 ghy hebt.

3 sy hebben.

Under onvolcomen ghe-
leden tijdt.

Personnen

int eenv.

1 ick hadde.

2 du hadtst.

3 hy hadde.

Personnen

int veelv.

1 wy hadden.

2 ghy hadt.

3 sy hadden.

Au

Au premier temps parfaite-ment passé. **Inden eersten volcomen geleden tijdt.**

Personnes	au Sing.		Personnen	int eenv.	
1	Je,	}	1	ick hadde.	}
2	tu eus,		2	du hadst.	
3	il eut,		3	hy hadde.	
Personnes	au Plur.		Personnen	int veelv.	
1	nous eumes,	}	1	wy hadden.	}
2	vous eutes,		2	ghy hadt.	
3	ils eurent,		3	hy hadden.	

Au second temps parfaite-ment passé. **Inden tweedeen volcomen geleden tijdt.**

au Sing.			int eenv.		
J'ay	}	eu,	1	ick hebbe	}
tu as		2	du hebst		
il a		3	hy heeft		
au Plur.			int veelv.		
nous auons	}	}	1	wy hebben	}
vous avez			2	ghy hebt	
ils ont			3	hy hebben	

Au temps plus que parfaite-ment passé. **Inden meer dan volcomen gheleden tijdt.**

au Sing.			int eenv.		
J'auoye	}	eu	1	ick hadde	}
tu auois		2	du hadst		
il auoit		3	hy hadde		
au Plur.			int veelv.		
nous auions	}	}	1	wy hadden	}
vous auiez			2	ghy hadt	
ils auoyent			3	hy hadden	

Au temps futur ou aduenir, **inden toecomenden tijt.**

au Sing.		int eenv.	
J'auray,	}	1	ick sal hebben.
tu auras,		2	du sulst hebben
il aura,		3	hy sal hebben.

au Plur.
nous aurons,
vous aurez,
ils auront,

int. vesly.
wy sullen hebben.
ghy sult hebben.
sy sullen hebben.

A la mode de Commander.

Inde manieren van ghebeden.

Au temps present & futur. Inden teghenwoordigen en toekomenden tyt.

Person. au Sing.

1 ayes,
2 qu'il ayt,

Person au Plur.

1 ayons,
2 ayez,
3 qu'ils ayent,

Person int. censy.

ij hebt.
ij dat hy hebbe.

Person int. veel.

j laet ons hebben.
ij hebt ghylieden.
ij laet hen hebben.

* Niemand en ghebiedt hem seluen / daeromme en wardt int eerbuldich ghetal de eerste persoon niet gheselt.

A la mode de desirer.

Inde manieren van begheiren.

Au temps present & imparfaitement passé. Inden tegenwoordigen en onvolcomen geleden tyt.

au S. { l'auroye
tu aurois
il auroit

O que { nous aurions
vous auriez
ils auroyent

Autrement.
au S. { Peusse,
tu eusses,
il eust,

pleur à Dieu que
au Pl. { nous eussions,
vous eussiez,
ils eussent,

volontiers.
int. E. { ick soude
du soudst
hy soude }
soo geirne hebbē.
ich }
wij }
gij }
int. V. { wy soude
gij soudt
hy soude }

Anders.
int. E. { ick hadde.
du hadst.
hy hadde.
wilde
Godt
dat
int. V. { wy hadden.
ghy hadt.
sy hadden.

Au

A la mode de desirer.

Inden inanieren van begheiren.

Au temps present & imparfaitement passé. Inden tegenwoordigen en onvolcomen geleeden tijt.

au Sing.	} Le froye tu serois il seroit	} Volontiers.	int E.	} ick soude du soudest hy soude	} soo geint sijn.
O que			och		
au Plur.	} nous serions vous seriez ils seroyent	}	int E.	} Anders. ick ware. du waerft. hy ware.	}
Autrement.			wilbe Godt dat		

au Sing.	} le fusle, tu fusles, il fust,	}	int E.	} Anders. ick ware. du waerft. hy ware.	}
Plent à Dieu que			wilbe Godt dat		
au Plur.	} nous fussions, vous fussiez, ils fussent,	}	int E.	} Anders. ick ware. du waerft. hy ware.	}
Autrement.			wilbe Godt dat		

Au temps parfaitement & plus que parfaitement passé. Inden volcomen ende meer dan volcomen gheleden tijt.

que volontiers	} l'auroye tu aurois il auroit	} esté. och	int een v.	} ick soude du soudest hy soude	} soo geint ne ghe- weest heb- ben.
O que			int veelv.		
au Sing.	} nous aurions vous auriez ils auroyent	}	int een v.	} Anders. ick hadde geweest. du hadst geweest. hy hadde geweest.	}
au Plur.			int veelv.		

* Men seyd doch int Duytsche / Och hoe gheint soude ick gheweest hebben.

Autrement.	} I'eusse esté, tu eusses esté, il eut esté,	}	int een v.	} Anders. ick hadde geweest. du hadst geweest. hy hadde geweest.	}
O si			och oft		

Au temps parfaitement & **Inden volcomen ende met**
 plus que parfaite- **dan volcomen ghe-**
 ment passé. **leden tijt.**

que volontiers	}	<small>au Sing.</small>	}	<small>int eev.</small>	}	<small>soo gr.</small>
		P'auroye		ick soude		<small>ne ghe-</small>
		tu aurois		du soudest		<small>hadt heb-</small>
		il auroit		hy soude		<small>ben.</small>
		<small>au Plur.</small>		<small>int veel.</small>		
nous aurions	wy souden					
vous auriez	ghy soudt					
ils auroyent	hy souden					

¶ Men seydte voek int Duytsche / Och hoe ghelou
 soude ick ghehadt hebben.

Autrement.

Anders.

Or	}	<small>au Sing.</small>	}	<small>int eev.</small>	}	<small>soo gr.</small>
		P'eusse eu,		ick hadde ghehadt.		<small>ne ghe-</small>
		tu eusses eu,		du hadst ghehadt.		<small>hadt heb-</small>
		il eust eu,		hy hadde ghehadt.		<small>ben.</small>
		<small>au Plur.</small>		<small>int veel.</small>		
nous eussions eu,	wy hadden ghehadt.					
vous eussiez eu,	ghy hadt ghehadt.					
ils eussent eu,	hy hadden ghehadt.					

Au temps futur.

Inden toecomenden tijt.

Dieu vneille que	}	<small>au Sing.</small>	}	<small>int eev.</small>	}	<small>soo gr.</small>
		P'aye,		ick hebbe.		<small>ne ghe-</small>
		tu ayes,		du hebst.		<small>hadt heb-</small>
		il ait,		hy hebbe.		<small>ben.</small>
		<small>au Plur.</small>		<small>int veel.</small>		
nous ayons,	wy hebben.					
vous ayez,	ghy hebt.					
ils ayent,	hy hebben.					

Ala mode de conioindre.

Znder manieren van tfa-
men-voeghen.

Au temps present.

Inden tegenwoordigen tijt.

au Sing.
veu que } I'ay,
 } tu as,
 } il a,
 } au Plur.

gheincricht dat } ^{int eenv.}
 } sich hebbe,
 } du hetst,
 } hy heeft,
 } ^{int veelv.}
gemerckit dat } wy hebben.
 } ghy hebt,
 } sy hebben.

veu que } nous auous,
 } vous auez,
 } ils ont,

Autrement au mesme temps. Anders inden seluen tijt.

Combien } ^{au Sing.}
que } I'aye,
 } tu ayes,
 } il ait,
 } au Plur.

hoe wel } ^{int eenv.}
 } sich hebbe,
 } du hetst,
 } hy heeft,
 } ^{int veelv.}
hoe wel } wy hebben.
 } ghy hebt,
 } sy hebben.

Combien } nous ayons,
que } vous ayez,
 } ils ayent,

Au temps imparfaitement
passé.

Inden onbescomen gele-
den tijt.

au Sing.
Quand } I'auroye,
 } tu aurois,
 } il auroit,
 } au Plur.

al waert dat } ^{int eenv.}
 } sich hadde,
 } du hadst,
 } hy hadde,
 } ^{int veelv.}
al waert dat } wy hadden.
 } ghy hadt,
 } sy hadden.

Quand } nous aurions,
 } vous auriez,
 } ils auroyent,

Autrement au mesme temps. Anders inden seluen tijt.

au Sing.
Encore que } I'eusse,
 } tu eusses,
 } il eust,

al } ^{int eenv.}
 } hadde ica.
 } hadstu.
 } hadde hy.

Encore que ^{au Plur.} nous eussions,
vous eussiez,
ils eussent,

^{int veelv.} hadden wy
al hadt ghy.
hadden sy.

¶ In dese tijt mochtmen oock seggen: Si l'auoye,
waert dat ick hadde.

Au temps parfaitement
passé.

Inden volcomen ghele-
den tijt.

^{au Sing.} I'ay eu,
tu as eu,
il a eu,
^{au Plur.}

gemerct dat ^{int eenv.} ick hebbe gehad.
du hebft gehad.
hy heeft gehad.

veu que ^{au Plur.} nous auôs eu,
vous auez eu,
ils ont eu,

gemerct dz ^{int veelv.} wy hebbē gehad.
ghy hebt gehad.
sy heb ven gehad.

Autrement au mesme temps. Anders inden seluen tijt.

Com- ^{au Sing.} I'aye eu,
biën tu ayes eu,
que il ait eu,

hoe wel dat ^{int eenv.} ick hebbe gehad.
du hebft gehad.
hy heeft gehad.

Com- ^{au Plur.} nous ayôs eu,
biën vous ayez eu,
que ils ayent eu,

hoe wel dz ^{int veelv.} wy hebben gehad.
ghy hebt gehad.
sy hebben gehad.

Au temps plus que parfai-
ment passé.

Inden meer dan volcomen
geleden tijt.

^{au Sing.} Si l'auoye eu,
si iu auois eu,
il auoit eu,

waert dat ^{int eenv.} ick hadde gehad.
du hadt gehad.
hy hadde gehad.

^{au Plur.} Si nous auions eu,
vous auiez eu,
ils auoyent eu,

waert dat ^{int veelv.} wy hadden gehad.
ghy hadt gehad.
sy hadden gehad.

Autre-

Autrement au mesme temps. Anders inden seluen tijt.

Encore que	au Singu. { i eusse eu, tu eussies eu, il eust eu, au Plurier.	{ hadde ich ghehadt. hadstu ghehadt. hadde hy ghehadt.	
			int cens.
			int veelv.

Encore que	{ nous eussions eu, vous eussiez eu, ils eussent eu,	{ hadden wy ghehadt. had ghy ghehadt. hadden sy ghehadt.	
			int cens.
			int veelv.

* In desen tijt mochtmen noch segghen / Quand l'auroye eu, alwaert dat ich ghehadt hadde.

Au temps futur.

Inden toecomenden tijt.

Quand	au Singu. { l'auray, tu auras, il aura, au Plur.	{ sich sal hebben. du sult hebben. hy sal hebben.	
			int cens.
			int veelv.

Quand	{ nous aurons, vous aurez, ils auront,	{ wy sullen hebben. ghy sult hebben. sy sullen hebben.	
			int cens.
			int veelv.

Autrement.

Anders.

lors que	{ l'auray eu, tu auras eu, il aura eu, au Plur.	{ waneer sich sal gehadt hebben. du sult gehadt hebben. hy sal gehadt hebben.	
			int cens.
			int veelv.

lors que	{ nous aurons eu, vous aurez eu, ils auront eu,	{ waneer wy sullen gehadt hebbē. ghy sult gehadt hebben. sy sullen gehadt hebben.	
			int cens.
			int veelv.

A la mode Infinitive.

Inde manieren die geenen persoon en bewijst.

Au temps present.	Au temps parfaitement passē.
Inden tegenwoordigen tijt.	Inden volcomen gheleden tijt.
Avoir, hebben.	Avoir eu, gehadt hebben.

La coniugaison du verbe
aydant Estre.

De veranderinge des bel
saem-woords wesen oft

Au temps present.

- Person. au Sing.
1 Je suis,
2 tu es,
3 il est,
Person. au Plur.
1 nous sommes,
2 vous estes,
3 ils sont,

In den tegenwoordigen

- Person. int eenv.
1 ick ben.
2 du bist.
3 hy is.
Person. int veelv.
1 wy sijn.
2 ghy siet.
3 sy sijn.

Au temps imparfaicte-
ment passé.

- Person. au Sing.
1 J'estoye,
2 tu estois,
3 il estoit,
Person. au Plur.
1 nous estions,
2 vous estiez,
3 ils estoient,

In den onvolcomen ge-
leden tijt.

- Person. int eenv.
1 ick was.
2 du waerst.
3 hy was.
Person. int veelv.
1 wy waren.
2 ghy waert.
3 sy waren.

Au premier temps parfait-
ement passé.

- Person. au Sing.
1 Je fus,
2 tu fus,
3 il fut,
Person. au Plur.
1 nous fumes,
2 vous fustes,
3 ils furent,

In den eersten volcomen
geleden tijt.

- Person. int eenv.
1 ick was.
2 du waerst.
3 hy was.
Person. int veelv.
1 wy waren.
2 ghy waert.
3 sy waren.

Au second temps parfaite-
ment passé.

- Au Sing.
J'ay esté,
tu as esté,
il a esté,

In den anderen volcomen
geleden tijt.

- int eenv.
1 ick hebbe gheweest.
2 du hebst gheweest.
3 hy heeft gheweest.

au

au Plur. **Snous eussios este,** **och oft** ^{in veelv.} **Swp hadden getweest.**
vous eussiez este, **ghy hadt getweest.**
ils eussent este, **hy hadden getweest.**

Au temps futur. In den toecomenden tijt

au Singul. **Je foye,** ^{int eenv.} **Sick sy.**
 au Plur. **tu fois,** **du bist.**
il soit, **hy sy.**
 au Plur. **Snous soyons,** ^{int veelv.} **Swp sijn moghen.**
vous soyez, **ghy sijn moght.**
ils soyent, **hy sijn moghen.**

A la mode de conioindre.

In der manieren van tsamen voegen.

Au temps present. In den tegenwoordigen tijt.

au Singul. **Je suis,** ^{int eenv.} **Sick ben.**
tu es, **du bist.**
il est, **hy is.**
 au Plur. **Snous sommes.** ^{int veelv.} **Swp sijn.**
vous estes, **ghy sijn.**
ils sont, **hy sijn.**

Autrement.

Anders.

au Sing. **Je foye,** ^{au Plur.} **Sick sy.**
tu fois, **du bist.**
il soit, **hy sy.**
 au Plur. **Snous soyons,** ^{int veelv.} **Swp sijn.**
vous soyez, **ghy sijn.**
ils soyent, **hy sijn.**

Au

au Plur.
nous auons esté,
vous auez esté,
ils ont esté,

int veelv.
wy hebben gheweest,
ghy hebt gheweest,
hy hebben gheweest.

Au temps plus que parfait. **Inden meer dan volcomen
geleden tijt.**

au Sing.
I'auoye esté,
tu auois esté,
il auoit esté;
au Plur.
nous auions esté,
vous auiez esté,
ils auoyent esté,

int eenv.
ick hadde gheweest.
du hadst gheweest.
hy hadde gheweest.
int veelv.
wy hadden geweeft.
ghy hadt geweeft.
hy hadden geweeft.

Au temps futur: **Inden toecomen den tijt.**

au Sing.
Je seray,
tu seras,
il sera,
au Plur.
nous serons,
vous serez,
ils seront,

int eenv.
ick sal wesen oft sijn.
du sulst wesen oft sijn.
hy sal wesen oft sijn.
int veelv.
wy sullen wesen oft sijn.
ghy sult wesen oft sijn.
hy sullen wesen oft sijn.

A la mode de commander.
Inden manieren van beuelsen.

Au temps present &
futur.

au Sing.
Sois,
qu'il soit,
au Plur.
soyons,
soyez,
qu'ils soyent,

**Inden tegenwoordigen en
toecomen den tijt.**
int eenv.
weest ofe sijn.
dat hy wese ofe sy.
int veelv.
laet ons wesen.
weest gheheten.
laet hen wesen.

Heyns 1605
deel 5/6

7

Cort onderrvijs,
Van de acht deelen
der Franfcoifcher talen / tot nut
ende boozderinghe der Nederland-
fcher Jonckheyt.

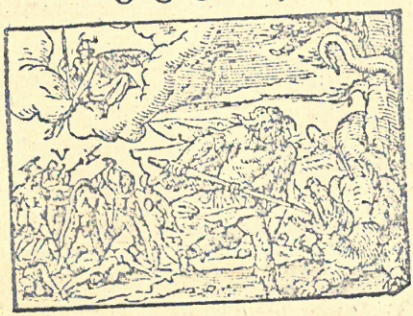
Dooz M. Peeter Heyns, inden Lautwerboons/
van nieuſ oberften / vermeerderet
ende verbeteret.

TOT ZWOLLE.

Gedruickt by Zacharias Heyns, Boerkercooz
per / woonende inde Dooz-ſtraet inde dyp
Dooft-deuchden. 1605.

OCCIT,

LA LETTRE

L'ESPRIT

VIVIFIE

DEN EERVVEERDIGHEN VVIL

SEN ENDE SEER VOORSINIGEN HEE-
REN, MIINE HEEREN DE BORGHERMEES-
teren, Schepenen ende Raden der loflijcker
stadt Haerlem. Wenscht Peeter Heyns, met alle eer-
biedinghe, veel ghelucks ende een ceuwich welvaren.

VAn jongs op heb ic my, seer wijse eerweerdige Heere
Ghe-oeffens heel ende al in der Fransoischer sprake,
End' die beheert altijd ja boven alle saken,
Om die alsoo te bat, den and'ren voorts te leeren:

End' siende jongh ende oudt (hun self tot grooter eeren)
Met goeden ernst end' lust hoe langher hoe meer waken,
Om de ser talen grondt end' recht verstandt te smaken,
Sulcks dede mynen vlyt ende arbeydt soo vermeerren,

Dat dit Cort Onderwijs door myn penn, werd beschre-
T Antwerpen eerst gedruet, end' aldaer uytgegeve (ven,
Tot voord'ringh van de gheen' die minnen dese Conste.

End' nutten and'ren maet, ond're u loflicke Namen,
Verbeter ende herprint, bidde ick u lieden t'samen,
In danck te nemen oock dees myn goetwillighe jonste!

VVel hem die Godt betrouw.

A ij

Tot

Tot Antwerpen

Faint text at the bottom of the left page, possibly a printer's mark or address.

Tot den Fransoischen School-meesteren ende liefhebberen der Franscher talen.

Erfame / verstandige Meesters / Conft-liebbende Me-broeders ghemerckt hebbende dooz de menichbuldighhe herdzuchinghe onser Acht deelen der Franscher spraken dat het selve Boercken vele van u liede aenghe naem is gheweest soo heb ick / ter liefde en van u lieden / ende ter begeerte mijns soons (te wijle den laetsten druck heel upt was) wil willen noch een mael de penne in de handt nemen / om daer inne te beteren / rghene datter dooz lanckheydt van tijdt inne misfouckte was. Misgadere om de Conft-woorden wat dupschijcker te verduytschen / ende hie ende daer eenighe exempelen by te boeghen / die my dochten u. l. noch den leerlingen niet ondienftelick te zijne. Waer toe ick oock gebuyck hebbe den raede ende goetduncken van den neerstigen ende welerbaren M. Peeter des Chams / Fransoischen Schoolmeester tot Leiden. Ist dat u. l. desen onsen tweeden arbeidt bevalt als den eersten / (ghelijck wy hopen) soo sullen wy dien eer wel besteede ende beloont achten / ende ons te meer beghijghen / om met ghelegentheyte wat aenghenamers ende dienftelijckers aen den dach te brenghen / indient Godt wille. Daer en tusschen oock op u. l. begheirende / soo pemaent van u lieden / tot ghemeynen nut / hie inne noch yet bindt te verbeteren / oft by te boegen / dat hy ons dat vijftick wil aensegghen / ende wy sullen van hem / als van een recht lief hebber / danckelijck aennemen / ende t'sijner tijdt naer comen. Hie mede Conft-liebbende Me-broeders / ons heel r'ulwer aller dienst bevelende / sullen wy den Gheber aller goeder gaben bidden / u. l. in alle wetenschap ende goede Conften t'sijner eeren ende t'uwen nutte / hoe langher hoe meer te willen laten voort gaen ende toe nemen. In Haerlem / den 11. Octobris / 1611. rebij.

V. L. goetvillighen ende dienstveerdighen.
P. HEYNS.

M. A. S. MYTERS, AEN DE NEDERLANDSCHE LIEFHEBBERS DER Franscher talen.

Ghelijcmen in dit landt de leucht can leeren spreken, End' grondelije verstaen, goet Griecx. en goet Latijn, Ooc ander spraken meer, die lyvaer ende moeylijck zijn, Soo canmen oock t'Francois, ia in seer corte vveken. Wat souden feylen aen? Waer aen soud' doch gebreke, Datmen se oock niet en sou haest leeren sonder pijn. Nu s'ons claeer werd ghemaect, met regels licht en sijn, Als blijck in Heynsens werc, en seer langh heeft ghebleken; Heeft hy e' Antwerps loon, die Vrancricje noyt en sach. De sprac hier niet geleert? brengh hy niet aen den dach. De middels, die daer zijn nut ende bequaem tot desen? Men hoeft dan nu voortaan niet meer te loopen wijdt, By Wael ofte Francois, verquisten ghelt en tijdt. Volgh t'Heynsens onderwijs, de Conft sal u licht wesen.

Mijn haters zijn sot. *Antoon Smijters*

H. L. TOT SYNEN VRIEND
P. HEYNS.

TLeeraren voeght hem best, die self de leer hanteren, Van Brutus, salme deughd; van Caesar t'oorlogh leré, Cier-spraak van Cicero: Taal-schick van Prisciaan. Diens ampt, voegd u vriend Heyns: te recht hebdijt bestaan. Daerom riep u van't Scheld de Mein; doe d'Elk; nu t' Sparé. Der besten beste Schat, te tuchten, en leeraren. Goed duyts en goed Fransois; als dubbel Soudenier, Ten past gheen hake-schut te voeren s'kunsts banier. Maar ghy vernoecht alhier, door twee talen, twee volcké, Die maar een taal wel kan, kan gheen taal wel vertolken.

Dencht verhoucks.

SONNET A LA IEUVNESSE, EN FA
VEUR DE L'AUCTEUR.

IEUNES esprits, si de lire, d'entendre,
Et de parler François parfaitement
Avez desir, de HEYNS l'enseignement
Ne dedaignez, pensant à mieux pretendre,
Bien l'a voulu à la jeunesse rendre,
Offrir en don, à fin luy briefvement
Représenter du François l'ornement,
Regle certaine, & facile à apprendre.
C'a il langue entre, le commun chois,
Qui soit requise autant que le François,
Vostre & par tout ou la personne voise?
En vne court le meilleur courtisan,
N'est estimé non plus qu'un artisan,
S'il n'est muni de la langue Française.

(I.B.)

AUTRE SONNET

Vous enfans desireux d'apprendre & marier
Le langage François, & le Flamand cymbrique,
Comme la nation & Celtique & Belgique,
Sous le seul nom de Ganle on void s'apparier.
Diligemment vous faut ce Livre estudier:
Et joignant la Praotique avec la Théorique,
Parler double langage avecques langue unique,
Après que vous scaurez les Verbes varier.
Ici vous trouverez toute la liaison
Des huit membres qui font le corps de l'Oraison,
Par qui sont gouvernez les peuples & les villes,
Et par qui le marchand sa traffique entretient
L'artisan son mestier, & le Prince y maintient
Le Corps du bien public deffous ses Loix civiles.

C. Plantin.

COYT onderwijfs van de arche
deelen per. Fransoischer talen.

DE Fransoische Tale wordt van eenighe/ dier d'Articulen (d'welc Lede-kens zijn) vooz een deel by stellen/in ne- gen deelen ghedeelt. Dan te wijle d'Ar- ticulen in Fransois heel weynich zijn / ende dat de twee vooz naemste/ als le en- la met hare Meerhout les, eygentlyck maer Articulen en behoorden ghenoeint te worden / so en deelen wyse hier (ghelyck meer andere doen) maer in acht deelen. Namelick in dese:

Noms, Pronoms, Verbes, Participes,
Namen/ Vooz-namen/ Woorden/ Naem-woorden/
Adverbes, Prepositions, Conjonctions & Interjections,
By-woorden/ Voozsetfels/ Doegers en Inwozpfels.

VAN HET EERSTE DEEL.

Noms.

Namen.

Noms zijn luypfels/ daer men mede noemt alle lijf- lijcke/ sichtbaere ende tastelijcke/ ooc onlijflijcke/ onzichtbare ende ontastelijcke dingen/ diemen met se- here Articulen buyghen oft verballen mach/ ende daer- men tot een merck-tecken eens Naems/ als Artijckel vooz mach stellen un, een / oft une, eene ghelijck pain, broodt: vin, wijn: Dieu Godt: Esprit, Geest: vic, lehe/ &c.

Deylinghe der Namen. *Division des Noms.*

De Namen zijn tweederley/ Substantifs, Selsstandige oft sachte. Namen/ ende Adjectifs, Toe-voeglijcke oft By-Namen.

Substantifs zijn namen die alleen staende/ volcoment- lijck bediede het dingh dat men noemt / als Ciel, Hemel: Terre, Werde: Air, locht: Feu, hier: Eau, water/ &c.

Adjectifs en bedieden niet anders dan de gedaente
A sij oft ghe-

oft gestaltenisse eens dings/als Haut,hooge:Bas,leege: Scrain,hel oft claer:Grand,groot:petit,cleyn &c. Ende en worden neimmermeer alleen ghestelt / maer altydt eenen Substantif toe-geboeght oft ghe-epghent/als Air ferain, helle locht: Grand feu, groot vier: petite eau, cleyn water/ &c.

De Substantifs zijn tweederhande/Noms propres,eyghen Namen/ende Appellatifs oft Communs, gemeepne Namen.

Noms propres zijn Namen / die personen/landen/steden/dozpen/bloeden/ende die ghelijcke dinghen eygen zijn/eti maer een eenich dinct toe en hooren/ (ende daeromme altydt met den Capitael oft Hoofst-lettere geschreven worden) als Pierre, Peeter: Chrestien, Chyristian: Hollande, Hollandt, Meuse, Mase: Escout, Schelde: Anvers, Antwerpen/ &c.

Noms appellatifs oft Communs zijn Namen die tot meer dan een eenich dinc behooren/als home, mensch: beste, beeste: arbre, boom/ &c. Alsoo noemtmen int ghemeyn alle menschen/ besten ende boomen.

Van de Toe-vallinghen. *Des Accidents.*

De Namen hebben seven Accidenten/te weten: Espece, Comperaison, Genre, Nombre, Merdt/ Verlijkinghe/ Gheslachte/ Ghetal.

Figure, Cas, & Declinaison. Ghebaente / Val/ Wy pgingh oft verballingh

Van den Aerd. *De l'Espece,*

De Namen zijn van tweederley Merdt / Primitifs, Oorspronckelijcke/ende Derivatifs, Afcomstighhe.

Primitifs zijn d' eerste benamingen der dinghen/ als France, Franckrijck: Paris, Parijs: Sablon, sabel oft sandt: Bon, goet: Doux, soet: Sage, wijs/ &c.

Derivatifs zijn de ghene die van d' eerste benaminghe hare afcomste hebben. Als François, Fransman/ Parisien, Parisiaen: Sablonneux, sabel oft sandtachtich: Bonté, goetheyt: Douceur / soetichypt: Sagesse, wijsheyt/ &c.

Van de

van de Naemkens oft vercleynde Namen. *Des Diminutifs:* Sommige Primitifs mogen vercleynt worden met den Adiectif petit als lic, petit lic, bedde / beddekken: verre, gelas: petit verre oft verter, cleyn gelas oft gheslaesken &c.

Andere worden aldus vermindert / huis, huisset oft guic, her, doze / doozken oft wincket: Sac, sachel sack/ saken: verge, vergete, roede/ roephe: Enfant, enfancon/ kind/ kindeken: Escu, escusson, schilt/ schildeken/ Arbre, arbrisseau, boom/ boomken Chausse chaussette e rouffe / roufsken/ende die ghelijcke meer/ die Diminutifs ghe-nomt worden / ende altyt van sulcken Gheslachte zijn als de primitifs daer sy van gemaect worden / maer in **Duytsche** zijnse allegader van geenerley Gheslachte/ eyndende altyt in **ken** ende daeromme doch doorzacs ghebruycken onsen Neutr alen Artijckel. *her*

Van de verghelijckenissen. *Des Comparaisons.*

Comparaison is een vergelijkinge van eenich ding by een andere / d' welck gheschiet door Diectifs, dien sy alleene dient/ om hare bediedenisse te vermeerderē oft verminderen/ te verheffen oft vernederen/ende dat/ met by graden oft trappen. Als Positifs, Ophave oft Oughevehgh: Comparatif, verghelijkingh/ende Superlatif, Overtreffingh.

Positif is elcken Adiectif diemen verghelijcken wil. Als Scavant verstandich Riche, rijc: Courtois, heusch oft beleef Povre, arm/ &c.

Comparatif wordt van den Positif ghemaect / met daer vooz te stellen plus, ende in Duytsch achter aen te hangen. Als plus scavant, verstandigher: plus riche, rijcker: plus courtois, heuschter oft beleefder: plus povre, armer &c. Maer als d'artijckel le oft la vooz plus ghestelt wordt/ soo mach de Comparatif wel eenen Superlatif verstercken. Als C'est le oft la plus poure: D'is d'armste oft d' alder-armste.

Superlatif wordt oock van den positif ghemaect/ daer voze stellende tres, d'welck verlaet mach worden seer oft *wymemende*, dan te wijle onse Overtreffinghe ghemaect.

Ad

ghemaectt wordt met *se* achter aen d'Ophebe te voe-
gen / so sullē wy't hier verduytschen/niet met de booz-
sepde luydsels / maer met *se*. Als tressavant, verstan-
dichste oft alderverstandichste: trefriche, rijkste oft
alder rijkste: trespourtois, heuschste oft beleefste ende
alder-beleefste: trespovre, armste, oft alder armste.

Andere boozbeelden van Ghelijckenissen.
Autres Exemples de Comparaisons.

Positif.	Comparatif.	Supplatif.
Haur.	Plus haur.	Treshaur.
Hooghe.	Hoogher.	Hooghste/alderh.
Bas.	Plus bas.	Tresbas.
Leege oft neer/ leeger/ neerder/ leegste/ neerst/ albern.		
Beau oft Bel.	Plus beau, plus bel.	Tresbeau, tresbel.
Schoon oft scaep.	schoonder.	schoonste/ aldersch.

Mercke

Beau stelt mē booz de Substantifs die met een Conso-
nante beginnen/ende Bel booz de gene die met een Vo-
cale oft rustende h aenhangen/als beau fils, schoon sone
bel enfant, uoy kindt: bel homme, scaep man. Desen
reghel volgen oock andere Adjectifs die in u eyndigen/
als nouveau, nieu/booz de Consone/ende nouvel booz
de Vocale/ &c.

Ende wanneer men eenige vergelijkinge vermeer-
deren oft verstercken wil/ so booghtmer noch by een-
ige Adverbes. Als bien, trop, par trop ende beaucoup, in
deser manieren:

- Telle poire est bien meilleure qu'une pomme.
- Dulcken peire is veel beter dan eenen appel.
- Salomon est bien plus prudent que Daniel le jeune.
- Salomon is veel boozsichtiger dan de jonge Daniel.
- Demosthenes est par trop plus docte que Cicero.
- Demosthenes is veel gheleerder dan Cicero.
- François est trop plus ignorant que Midas.
- Frans is veel onberstandigher dan Midas.
- Guillaume est beaucoup plus liberal que Martin.
- Willem is verr'uyt milder dan Martin.

Als

Alle ander Adjectifs worden in de boozgaende wijs
bergheleken/behalven Bon, goet: Mauvais, quaet: ende
petit, cleyn / die op de volghende maniere moeten ver-
gheleken worden.

Positif.	Comparatif.	Superlatif.
Bon.	Meilleur.	Tresbon.
Goet.	Beter.	Best/alderbest.
Mauvais	Pire.	Tresmauvais.
Quaet/boos/	Ergher/booser/	Erghst/alderboost
Petit.	Moindre.	Terpetit.
Cleyn.	Cleynder/minder.	Minst/aldercleynst.

Men seyt oock wel booz den Superlatif, seer goet: seer
quaet/ seer ergh/ uytnemende cleyn ende boos/ als boze
oock aengheroeft is.

Van de gheslachten.

Des Genres.

De namen en hebben maer tweederlep naem-achtighe
Gheslachten/ Masculin, Manlijk/ ende Feminin,
Vroulijk.

Van t'Manlijk gheslachte.

du Genre Masculin.

Alle Namen van Man/ van hunne staten/ plichte/
ampfen/ende ambachten: Namen van Enghele van
Heydensche Afgoden: van Manneken onder de Die-
ren: van boomen/ van tijden/ Schaer-tijden oft Sae-
sons/ van maenden ende daghen: van winden/ van
metalen/ van nuunte ende van letteren/ zijn Masculins,
en boozts alle Namē dare men het ledcken le booz stelt

Wesonderinghen

Exceptions

Onder de boomen wordt uytghestecken la Palme, de
Palm boom: la Vigne, de wingaert: ende l'Espine, den
Doornen-boom/ die Feminins zijn

Onder de Munte/ une livre, een pont/ une Portu-
galoiscende une maille oft mitc, een mijte/ die oock Fe-
minins zijn.

Sommige steken oock eenighe letteren uyt/ die sy
mede Feminins noemen / maer qualijk / mids dat sy
alle Peutrael zijn / ende derhalven onder het Masculin
behooren als/ hier nae breeder verclaert wordt.

Van

Van t'Vroulijck gheslachte. *Du Genre Feminin.*

Alle Vrouwen namen/ staten/ plichten/ ampten ende diensten: Namen van Heydensche Goddinnen: van vyde Consten ende van Druyden: van Wyfken onder de Dieren: van boom vyucht en van Landtschappen ende Steden zijn Feminins, ende int ghemeyn alle Namen daer het Artickelen la hooz ghestelt woide.

Wtsteeksel, *Exception,*

Onder de vyuchten woizen upt gesteken le raisin, de vefie oft vuybe: le limon, de lymoene: le citron, de cterone: l'abricor, de vzoerh-perse: le gland, de eerkels oft akier/ ende alle hare Diminutifs eyndende in r, die Masculin zijn.

Merck.

De Fransoisen volghen meestendeel de Latijnen in hun Gheslachten: want de Substantifs die in Latijn Masculin oft Feminin zijn / die zijn oock soo int Fransois / ende de ghene die van Gheentlepe gheslachte / dat is Neutre: zijn / die zijn doozganc mede also in Fransois: s'laer mids dien dat de Fransoisen daer toe geen bysonder wettikele n hebben / soo woizden: met den wettikel le ghes besicht / ende derhalven Masculin gheacht / hoewel nochtans oock eenige als Feminin ghebnyckt woizen / als la semence, het zaed: la lixive, de loeghe / &c. Ende want d'exceptien in desen vele ende verscheppen zijn / soo sullen wy hier de Masculin terminatien der Substantifs eens doozts halen / om de Gheslachten des te beter te leeren onderscheyden

Alle Substantifs eyndende in b, c, d, g, h, l, o, d, p, z. ende in a, n, as, ar, en, er, eu, ir, os, ois, on, oir, os, oit, oit, ot, ous, un, ende ur, zijn sonder uptsteeksel Masculin, so zijn oock de gene die eyndighen in f, l, m, y, s, of s. In ain, air, art, et, ent, eur, est, ets, ier, in, is, ois, ort, our, uit / uptghe nomen de volghende / die Feminins zijn.

In	f, cles, nef, soif.	In	ain, main, prain, Adiectif,
	i, merci, souli.		air, chain.
	m, faim.		art, hart, par.
	u, bru, tribu, vertu, nau, eau, prau.		er, mer, ent, dent, gen.

s. oft x, chaux, faux, toux, Is te weten dat desen Substantif Gent, hoe wel hy Feminin is / oock wel int Plurier hooz Masculin ghebnyckt woizt / ommers als hem eenen Adiectif volghet.

Exempel

Exempel van den Adiectif hooz Gent.

Les'bonnes gens aiment toujours la vertu.

De goede lieden beminnen altydt de deucht.

Exempel van den Adiectif na Gent.

Les gens lettrés sont per tout aimés & estimés.

De geleerde lieden woizen ober al bemint en geacht.

In eur woizen uptghestecken als Feminins, dese / ardeur, chaleur, couleur, douceur, douleur, faveur, fer

veur, fleur, frayeur, hauteur, odeur, peur, sueur, terreur, valeur ende meurs plurier. Oock alle die qualitept be

teethenen / als blancheur, espesseur, rougeur, &c.

In	est, forest.	In	oi, foy, loy, paroi.
	rets, rets.		ois, fois, eenmael.
	ier, cuillier.		oix, crois, noix, poix, per /
	is, brebis, perdris.		(voix.

ort, mort, our, Cour, tour, toren.

Dese zijn alle gader Feminins, oock amour, be halven als men daer by verstaet Cupidon, want die masculin is.

Ghemeyne reghelen op d'eyndighen van de Substantifs Feminins.

Alle verbaux oft wooid-namen eyndende in eion, ion, son, ende son, zijn Feminins, uptghenomen horizon, horison, ison, plongeon, die Masculin zijn. Ghetjck oock zijn die daer eynden in dou. s'adsgadens alle Diminutifs in an, als Pigeon, dupstien / &c.

Alle die daer eynden in éelos, Feminins, intghenomen Tradé, le, bid, conge, Clergé, Eveché, Duché, Comté, gué, Peché, zengré, zenevé, die Masculin zijn / hoewel Wilboom / sterrochdom ende Gzaetschap somt tyds oock hooz Feminin ghebnyckt woizen

De gene die eynden in e bref, oft eorle e, zijn van naturen Feminin, ende hebben nochtans mede vele ende verscheppen uptste: casten / als hier volghet.

Alle die termineren in ange, arge, enge, elle, ie, ic, ue ende ure, zijn Feminin sonder exceptie

In ace, ce, che, zijn Feminins, notghenomen Populace die gheteynt is / nochtans beter Masculin, uptghestecken oock Calice, benedice, malefice, sacrifice, vice, pouce eit de Prefche ghemeyn / doch beter Masculin.

Ad, ande, arde, onde, zijn Feminins, uptghestecken monde. Ode ende

Ode ende oude Feminins; uptghenouwen een Ode; periode, node eff
 coudé, Masculins.
 be. F. uptghenouwen Danube, globe, limbe, Masculins.
 ble. F. uptg. Cable oft chable, comble, hablo, meuble fable, Masculins.
 bre. F. uptghesoudert Ambrô aibre, concombres: calibre, gingembre,
 no mbre, Tibre, Masculins.
 ce. F. upt der narier h/ uptghenouwen n ochtarts erenabe naimen die
 van den Gireken comen/ als Caduceé, Colicée, Mausoleé ende
 Trophée Masculins.
 le. F. uptg. gouffe ende greffe, Gziffiers: ampt oft camer / want
 Grefse enffer yenne is Feminin.
 gne eff qua Fem. uptghesoudere Cigne, megue, peigne, signe, Masc.
 ie, ofr ye. F. uptghenouwen foye l'ye, yvroye, Mascul.
 le. F. uptg. Euangile, domiële, halle, merle, modèlle, paille, rollé, symbo-
 le stille, Masc.
 me. F. uptg. Abyfme, Baptesme, bausme, blame, blasphemé, carme, trenché
 plume Masc.
 ne. F. uptg. Aumosne, cerne, demaine oft domaine, hymne, patrimoine;
 profne, rofne, rofne, Masculin,
 pe. F. uptg. principe, Masc.
 que. F. uptg. Cantique, colloque, stude laque, Masc.
 re. F. uptg. beute, caractere, cemetiere, chistère, empire, monastere, femina-
 re, fuafti, verre. vicerende encre, maet / gemeen / maer betet
 Masculin
 se. F. uptg. Diocèis ende vase, Masc.
 ure. F. uptg. marmure, Masc.
 ve. F. uptg. glaive, fleuve, Masc.
 vre. F. uptg. bievre, havre, poivre, Masc.

Wander upefonderinghe van e bref, oft rozte e.

De terminatié in age, aire, cle, dre, gle, gre, onge, orge,
 fle, phe, the, tre, xe, zjin Masculins. uptghenouwen cage,
 image, page, rage, pair e, boucle, cendre, poudre, Salmandre,
 pan: oufle, espingle, ongle, fangle, bouge, esponge,
 menfonge, forge, agraphe, ortographe, lepre, lettre, char-
 tie, epistre, fenestre, poutre, ren contre, die Feminins zjin.

Het is heel noodich de Ghelachten der Namen wel
 te connen onderschepden/want van sulcken Ghelachte
 als de Substantif is/ tot sulcken Ghelachte moet oock
 den Adjectif, diemer hy voegghen wil/ gekert worden:
 als

als Maître discret, beschepte Meester: Maistresse des-
 crete, besette Meesterse: Escolier ingenieux, verniste
 scholier Escoliere ingonicule, ghesstighe scholere/ &c.
 Alsoo worden meest alle Manlyche Adjectifs Vrouw-
 welijck ghemaect/ met een e daer hy te voren. Ghe-
 lict mede eenige gemeyne Manlyche Substantifs ende
 eyghen Namen veranderd ende Feminins worden/ als
 François, Françoise, Regnard, Reg narde, &c.

Ende van somanighe Substantifs wordt de leste
 Consone met de eghedubbelst / als Adrien, Adrienne;
 Jean, Jeanne: Chien, chienne: Chat, chatte: A sine, asnessé,
 Prince, Princesse: Duc, Duchesse, ende andere anders.
 Het selve geschiet met sester Adjectifs, als bon, bonne,
 goet/ goede: cruel, cruelle, wjeet / wjeede: gros, grosse,
 dick oft grof grobe/ &c.

Welck gros ende grosse men gemeynelijck gebuyck
 booz grand, als men van een treffelijck en dickacht-
 ghe grootte sprekkt/ als de la grosse artillerie, groot oft
 groot gheschut: grosse flotte, een groot blot: grosse clo-
 che, een groote cloche: gros bois groot hout: wienste-
 ghendeel is menu bois, sleyn oft dun hout/ &c.

Maer wannermen van grootheyt in hoogde/ bzeede
 oft lengde sprekkt/ soo besichtmen den Adjectif grand;
 als un grand pais, een groot lant: une grande ville, mai-
 son ou chambre, e groote stadt/ huys oft camere. Oec
 mach men desen Adjectif wel onberispt als Masculin
 ghebuycken booz eenen Substantif Feminin, wanneer
 hy met een Consone begint ende ee ober groote groot-
 heyt bteekent/ doch meest in Doesie/ als grand' femme
 ou fille, een groot wijf oft dochter/ &c.

Dan andere Adjectifs moet men de leste Consone
 heel veranderen / een mien de e daer hy voeght: namelijk
 de e in q, fin v, ende x, ins, als Grec, Gregue Gyeck/
 Gyeckische: vil, vive levendich/ levendighe: fugitif, fu-
 gitive, vluchtich/ vluchtighe: heureux, heureuse, salich/
 salige vertueux, vertueuse, deuchtsam/ deuchtsame/ &c.
 Ende wanneer den Adjectif eyndt met een e bref, soo
 dient hy onterandert booz beyde de Ghelachten/ ende
 wordt

wordt van Comū, dat is / ghemeyn ghenoemt: als Roy & Roynē magnanime, een grootmoedich Coninc ende Coninginne: homme & femme malade, een krank man ende siecke vromtwe: fils & fille chaste, een kuytsche sone ende dochter / &c.

Alsoo worden oock Communis genoemt alle talbare Adjectifs, als deux, trois, quatre, &c. twee / dyp / viere / &c. Insaehelijc die tot schickingh desen / als deuxiesme troisesme, tweede / derde / &c.

Ende alle Substantifs die van eenen naem en verbuun e samen verknocht worden / als Port-enseigne, Vaen-Draghē / Porte-faix, lastdraghē oft arbejder / gaste-plume, pen-berderber: broüille papier, papier cladder: zijn mede ghemeyn. Doo oock Navire, een Schip (hoē wel meest vooz Masculin gebuyct) ende oeuvre, werck / welck int enkel ghetal vooz Masculin, ende int meer-vout vooz Feminin gebescht wort.

Exempel van het Masculin.

Separer moy Barnabas & Paul, pour l'oeuvre auquel je les ay appelez.

Schept my Barnabas ende Paulus / om 'twerck daer icke toe gheroeppen hebbe.

Van het Feminin.

Cest la Foy, & non les bonnes oeuvres, qui nous justifie. 'Tis het Gheloove / ende niet de goede wercken / dat ons recht veerdich maecht.

Sommige Substantifs, die hare bedientisse / veranderen / verwisselen mede haer gheslachte / als livre, M. eenen boeck / en livre, F. een pont: Temple oft Tempe F. naey des hoofs / ende Temple M. eenen Tempel oft Kercke: Tour F. eenen toren: ende tour M. een veurre.

Is oock te merken dat de Fransoyen (willende in desen de nature volghen / die de substantie alrijt vooz d'incidenten gheeft) gemeynlijck hare Substantifs, vooz de Adjectifs stellen / welck by ons anders ghedaen wort / als vin rouge, rooden wijn: drap noir, swart laken / &c. uptghenomen noch frans / bon, mauvais, grand, gros, petit, povre ende gentil, edel / die alsoo wel vooz als na mo-

na mogen gestelt worden. Exempel: C'est un bon home. 'Tis een goet man: une mauvaise femme, ee quaet wij: bonne intention, oft intention bonne, een goede meyn- ghe: Mauvais art, oft art mauvais, een quade conste / &c.

Men ghebuyct oock dierwijs eenen Adjectif vooz eenen Substantif, te weten / wanneer hy alleene by hem selven staet / als un Riche, eenen Rijckaert: un Vieil lard, eenen Grijsaert: une vieille, een oudt, wijf: les frans, de lecher-tien: un oft une malade, een siecke oft krank- he / &c. Welcke ghesubstantiveerde Adjectifs, alrijdt ende ober al moghen ghebuyct sien de selve Artijckelen die de Substantifs, dier onder verstaen worden / souden besighen. Exempel: Le rouge est en Este plus sain que le blanc, a favoir, le vin, Den roode is 't Somers gesonder dan den witten / te weten / den wijn. La simple est meilleure que la double, a favoir, la biere ou cervoise, Is slecht oft cleyn is beter dan het dubbel / verstaet dier / &c.

Van de Gheralen. Des Nombres.

De name zyn van twee getalen / Singulier en Plurier. Le nombre singulier, Het Enkel getal / sprekende van een ding alleene / als un livre, eenen boeck: une plume, een penne oft veder / &c.

Le nombre Plurier, Het Meerhout / sprekende van twee oft van vele dinghen / als livres, boecken: plumes, pennen oft bederen / &c.

Ende soo voozts van andere / voeghende een s by het Singulier, soo maecht men daer van het Plurier: uptgenomen de Dame die in al, eijel, eul ende au eynden / als Principal, vooz naemste: cheval, paerdt: vieil, oudt: ceil, ooghe: Ciel, Hemel: cheveu, hayz: anneau, rinck: beau, schoon oft fraey: nouveau, nieu / &c. Daer van vele (alrijdt eerst de l in u veranderende) vooz s (die noch frans ghevoecht ware) een x by ghevoecht wort: als Principaux, chevaux, vieux, yeux, cieux, cheveu x, aneaux nouveaux en beaux, om dat men / rasch schryvende / sel den onderschepdt maecht tusschen n ende u, ende als dan met s niet en soude lesen beas vooz beaux.

Is oock te mercken ende l'onthouden/ dat alle Na-
men die in't Singulier met een s eynden/ in't Plurier ont-
berandert blijden/ als un bras, een arm: plusieurs bras,
veel armen/ &c.

Item datter eenighe Namen zijn die maer Enckel-
van gherale en zijn/ ende gheenen Plurier en hebben.
Namentlijk alle Metalen/ als Or, gout: argent, silber,
acier, stael, &c. Exempel: l'or & l'argent qu'avons à foi-
s6, est de grãde valeur, aussi est l'acier. Het gout en silber
dat wy in oberbloede hebben/ is van grooter weerden-
soo is oock het stael. Men seyt nummermeer les ors, les
argens, noch les aciers.

In sulcher manieren sprekenmen oock van veelheyt
des vleeschs/ vischs/ broods / cozens en ander grãde/
als la chair, le poisson, le pain & le blé sont ici en abon-
dance, & toutes fois fort chers, Het vleesch/ de visch/ het
broodt ende het cozen is hier oberbloedich/ ende noch
tans heel dier: En niet les chairs, les poissons, les pains
noch les bleds, &c.

Daer is oock laictage, dat is supbel/ en ander natre
ende bette ware/ die geenen Plurier en hebben/ als laict
& beurte, melch ende boter: Suif, ruet: miel, h6nlich:
sang, bloet/ &c.

Faim, Hongher. Autrui, Een ander,
Soif, Dorst. Nulloi, Niemand.
Repos, Ruste. Neant, Niet.

Loisir, Maeyte/ oft legen tijt/ etc. zijn mede alleene
Singulier, ende dese volghende zijn Plurier.

Plusieurs, vele meurs, zeden: entrailles, inghewant:
Tenebres, duy stermissi/ &c.

Vande Ghedaenten. Des Figures.

De Figueren zijn tweederley: Simple Figure, Een-
voudighe oft rechte Ghedaente. Welck zijn alle on-
deylbaer Namen/ als juste, rechtbeerdich: modecke,
zedich: honneste, erbaer: heur, gheluck/ &c.

Figure composee, verknocht ghestalte oft deylbaer
Ghedaente/ die in Fransois van d' Eenvoudighe ge-
maeck s

maeckit woordt met verscheyden Prepositien / ende in
Duytsch meestendeel met het Dooz-setsel on, en daer-
omme twee-stadich gedept mach worden/ behoudt de
nochtang sijn eerste beteckenis: als in-juste, onrecht-
beerdich: im-modecke, on-zedich oft on-manterlich:
des-honneste, on-erbaer: mal-heur, on-gheluck: aucun,
eenighe: chascun, elck-ten/ oft peghelich: quelqu'un,
semandt/ &c.

Van de Valles. Des Cas.

De Valles/ Cas ghevoemt/ zijn sesse/ als volghet.
Nominatif. Genitif. Datif.
Noemingh. Baringh oft Epgeningh. Ghebingh.
Accusatif. Vocatif. Ablatif.
Wenclaging oft byzoging. Hoeyingh. Afnemingh.

Nominatif, is de noemingh eens persoons/ oft van
eenich dingh dat yet doet oft lijdt. Welcke werckinge
alstijt verclaert wort met een Verbum dat hem volget /
als A braham planta, Abraham plante: L'arbre fructifia,
Den boom byoegh byuchten.

Genitif wijst aen/ het ghene dat pemandt epgen is/
oft dat men eenich dingh toe epgent/ als Ysaac, fils d'A-
braham, Isaac Abrahams sone. Le fruit de l'arbre, des
huoms bychte: Le goust du fruit, Des oofes smaerlt.

Datif beteckent/ den ghenen die men yet geeft/ oft
het dingh daer men wat om oft aen doet: als donc ceci
à Jacob, Gheeft Jacoben ditte: Je seray cela à l'arbre ou
au jardin, Ick sal dat den boome oft den have doen.

Accusatif toont den beschuldighden/ oft het gene dat
men eenich dingh aentijghst oft op- leyt/ ende dat/ met
een Verbum dat hem dooz- gaet/ gheijck het den Nomi-
nativus volghet. Anders in de Duytschinge den Nomi-
nativ heel gelijck/ als Dieu menaca Israël, Godt d'engde
Israel: D'abbatre l'arbre infructueux, Den onbychte
baren boom, af te houwen.

Merck.

Den Accusatif van den Nominatif recht onderscheyden/
soo sal men acht nemen op de voorgaende werckeliche-
peyt

belijcheyt der Sententien/daer op vragende Qui, Wie? oft Quoy, Watte? Ende so daer eenen Substantif, animé (dat is bezielt) volgt/passende op qui oft eené in-animé onbezielt/oy quoy? die moeté Accusatif zijn als men stee in't voor;gaende exempel: Dieu menaça, vraght qui? Daer volgt Israël, ende l'arbre infructueux past op abbarre, als men vraght / quoy? Daer blijkt dan Israël ende arbre Accusatif.

Vocatif dient om yemandé te roepen / oft om eenich dingh te beweghen ende t'ontfetten/het welck meesten-deel ghebden wordt met de roepende Interjectie o! als ó homme, ó mensch! Ho arbre, ho boom! Ook wel sonder Interjectie/ als hóme,man: arbre, arbre, boom/boom: oft aldus/Iesus Christ, exauce la priere des tiens.

A blatif bediet den ghenen die men wat af neemt/oft het dingh waer van mé yet erpgt/ als Du Pere Celeste vient tout don parfait, Van den Hemelschen Vader comt alle volmaekte gabe. Et du bon arbre fruit semblable, Ende van den goeden boom soodanighe vruchte.

Oock het instrument oft werck-tuygh daer yet mede gedaen wordt/oft waer mede ende waer dooz men yet bererijgt/is mede A blatif, als Estre batu de verges, met roeden geslaghen te worden: l'ustifié par la Foy, Ghe-recht naerdicht dooz't ghelooove: Racheré per le sang de Christ, Verlost dooz Christi bloet: Rempli du S. Esprit, Verbuut met den H. Gheest: Il ne faut point approcher Dieu seulement de bouche, & l'honorer des levres, Mé moec Godt niet alleen met den monde ghenaken/ende hem met den lippen eeren: A ins aussi de cœur & de fait, Maer oock met der herten ende met der daedt.

Sekere Observatien van de voorsz. Cas, son-derlinghe oy de voornaemste ende eerst van den Nominatif.

22 **N**uffer twee Substantifs by een comen die eenderley dingh beteecken: men die sijn beyd: Nominatif, als Iesus Christ: la vierge Marie: Amsterdam ville marchande, &c.

22 **M**aer als sy verscheyden bediedentissen hebben/ oft datter eenen Appellatif booz den epghen Dame comt / soo hebben sy verscheyden Casse wesen / den eersten eenen Nominatif. (wan t die

die altydt den boozganck heest) ende den anderen eenen Genetif, als Christus s' d'arien Bone/wojt betaeckt Christ le Fils de Marie, ende niet gelijck wy in Duytsch seggen, Christ de Marie Fil. Inghelijck la ville marchande d' Amsterdam, de ooystadt Amsterdam: Les livres de Pierre, Peters boecken &c.

Oock wojt den Wetijckel Genetif somtijts versweghen/want dooz la porte de S. Antoine, la rue de S. Jean, sepdenen wel la porte S. Antoine S. Antonis poorte: la rue S. Jean, S. Jans strate.

Ja den Appellatif, selbe wordé oock dieftwils nagelaeten / want in stede van la foire de Mi-Mars, oft de Mi-quaresme, septmen gemeyn-lijck la Mi-Mars oft la mi quaresme, De merck van h' N. D. Deerte/ oft half-basten misse / en booz la feste S. Jean, sepdenen la S. Jean S. Jans misse &c.

Maer den Wetijckel Nominatif en mach in't omderscheyden van vergenschap oft staten der persoonen nemmermeer achterghelaten worden gelijck hi wo: in Duytsch wojde/leggende / Godt Vader/ Godt Sone/ Godt Heilige Geest/ booz: Godt de Vader / etc. Want in Fransois moer men segghen, Dieu le Pere, Dieu le Fils, est, Dieu le S. Esprit, ende niet Dieu Pere &c. So oock niet Monsieur Docteur: Monsieur Maître, maer Monsieur le Docteur: Monsieur le Maître. &c.

Item twee by oft meer Nominatifs Singuliers by een comende/ sijn plurier in haer beteeckenisse. Exempel: Le Maître & le varlet sont diligens, De s' D. ester ende knecht sijn naersich: Le Pere, la Mere & la Fille se pourmenent, De Vader / de Moeder ende de Dochter wandelen vast.

Vanden Genetif.

Alle Adiectifs die rentigen oberbloet oft ghebreck/ begetre oft afsonste/qualitept oft quantitept/soz ge/soz sake ende diergelijcke beteeckenent/ die besigen den Wetijckel Genetif, de ende du, als Plein de ioye, vol vrucht den: rempli d'ennui, vol verdriets / Affectionné d'apprendre, gesint tot leeren: envieux du bien d'autray, afsonstich van ander lieden goet: Courtois de bouche, mais leurd d'esprit, Heusch van monde/ maer plompy van gheeste/ &c.

Inghelijck dient hy de vraghen/ de qui, de quoy, en d'ou want daer op antwoydenen altydt de oft du, Als de vous: de luy: de ceci: de cela: de France: de la maison: du Roy, &c.

Item als eenen Accusatif maer en bediedt een deel des dinghs dat men noemat / soo wojt hy Genetif, als Baillez moy du fruit de la chair & du pain. Daer mé in duytsch gheenen Wetijckel booz en stee/ want men

Wij sepdt

feyt Geest in burch/bleefch ende groot. Ende alment heel ofe dat
 al begheert/soo septimen/ Gheeft my de burchte/der bleefch ende hec
 groot Baillez moy le fruit, la chair & le pain, het welcke Accusatis zyn.
 Ende soo w' inmeer de Genitief per betreecken dat eenich dingh
 in sich selfs begheert. Als eenen stal omossen in te stellen / oft een
 merck om die te bercoopen/een crupch om metek in te doen / eenen
 pot om hier te halen/ een ghelag om wijn myr te dymcken/ ende dies
 gelijc meer/soo verandert den Genitief in Datief, want voor Estable oft
 marché de breufs, sentimen Estable est marché à beufs, eenen Ossien-stal
 en de Ossien-merck: Carche à lait, s'welck crupcke: Pot à biere, Bier-pot
 verre à vin, wijn-ghelag/ &c.

Van den Datief.

Alle Adjectifs die ghelijckenisse/maeghschap/proprieté
 ende schade betreecken: Oock die penanden
 per toe-eygenen ende die eenighe gheneghentheit oft
 peerdicheyt bediede/ die gebuyck alle den Artijckiel
 Datief, a en au, de welke mede beantwoorde de vragē
 A quoy? Waer toe? A qui? Wien? Oû? Waer? Gren.
 Ce couteau est semblable au vostre. Dit mes is het u-
 we gelijck: lean est de Parenté bien proche à vostre fem-
 me. Zan is uwer huyshouwen seer na maghe
 Cest acte est bié utile à toy, mais dommageable au public
 Dese daet is u wel nut/maer der gemeente schadelijc
 Dieu est favorable aux bons, mais rigoureux aux me-
 schans, Godt is den goeden gunstich/maer den boosen
 straf: Zacharie est bon à toutes choses, Zacharias is
 bequaem tot alle dinghen.
 Il est habile à la plume, & prompt à tout faire,
 Hy is veerdich met der pennen/ ende geschick in als.
 A quoy duit ceci? A charpenter & à massonner.
 Waer toe dient ditte? Tot timmeren ende tot metsen.
 A qui? à Dieu, au Seigneur & au Roy,
 Wien? Godt/ den Herre ende den Coninc.
 Oû est il? A la maison, au lieu,
 Waer is hy? Thuis/ op het bedde.
 Oû demeurez vous? A Amsterdam,
 Waer woondt? Th' Amsterdam.
 Van de Buyghinghe. *De la Declinaison.*
Hoe wel datter ses vallen zyn/so en worden noch
 tans de Namen daer na niet ghebogen/maer be-
 houden allefins eenderley epudinge ende terminatie/
 (ghelijc)

(ghelijc boze aen den Naem. Arbre gesien wordt) van
 hare Artijckelen worden alleene daer na versiet ende
 verbalt / oft onderscheyden / (ghelijc hier na breeder
 ghesien sal worden) ende dat is der Fransoisen Declina-
 tie.

Ende de dyp eerste Cas wel verstaen zynde/soo con-
 nen de dyp andere lichtelic gevat ende begrepen wo-
 den/want den Accusatif gebuyckit altydt de Artijckelen
 van den Nominatif, Le, la, les.
 Den Ablatif die van den Genitief De, du, des.
 Den Datief besiche de zyne alleene, A, au, aux.
 Ende den Vocatif woort/als geseit is/met oft sonder
 Interjertie gebuyckit. Derhalven sullen wy/ot per
 lichtinghe der leerlinghen/in de volgende Declinatien
 maer de dyp eerste vallen besighen.

Int Enckel ghetal	Int Meer-vout.
<i>Au nombre Singulier.</i>	<i>Au Plurier.</i>
Nominatif, Le oft la.	Nom. Les.
Genitief, Du oft de.	Gen. Des.
Datif Au oft a.	Dat. Aux.

Hier is te merken.

Dat du, Genitief, ende au, Datief, gebuyckit woort booz
 alle Namen die van't Manlijck gheslachte zyn/ ende
 met een Consonante beginnen.

Ende de, Genitief oock a, Datief, worden ghebuyckit
 booz de Namen die Vrouwelijc van geslachte zyn/ met
 den Artijckel la, ende booz alle Namen/ t'z' Masculin
 oft Feminin die met ee vocale oft onluysbare h, begin-
 nen / besicht men se met een silbighe/ dat is een geay-
 stronsherde l.

Welche Regelen alleene dienen tot den Enckelen ge-
 tale/want int Meer-vout worden d' Artijckelen eber-
 eens booz het Feminin als booz het Masculin gestese
 Is noch te weten / dat de ende a altydt Generael
 dat is gemeen/ ende du oock au speciaal. Dat is duy-
 delijck ende sonderlingh zyn.

3 tij

Exempel.

De selve By-naem gebroeght by eenen Vrouwelike Naem.
Le mesme Adjectif joint à un Substantif Feminin.

Au Singu.		<i>Int Enck. g.</i>
Nomi. La	} sainte parole.	Het heyligh woort.
Geni. de la		des heylighen woords.
Datif. à la		den heylighen woorde.
Au Plur.		<i>Int Meer.</i>
Nomi. les	} saintes paroles.	De heylighe woorden.
Geni. des		der heyligher woorden.
Datif. aux		den heyligen woorden.

Van eenen By-naem dienende beyde de Geslachten.
D'un Adjectif servant aux deux Genres.

Au Singu.		<i>Int Enck.</i>
Nomi. L'	} eerbare persone.	D'eerbare persone.
Geni. de l'		den eerbaren persoon.
Datif. à l'		
Au plur.		<i>Int Meer.</i>
Nomi. Les	} honnestes personnes.	D'eerbare personen.
Geni. des		der eerbarer persone.
Datif. aux		den eerbare persone.

Van d'eyghen Namcn die geen Meerhout en hebben
noch gheen Leben in den Nominatif, ende alleen
hervalt worden met de, Gen, ende a, Datif.

Des Noms propres qui n'ont point de Plurier, ne d'Article au Nominatif, se declinans seulement par de, Genitif & à, Datif, comme suit.

Nomi.	Anvers.	Antwerpen.
Geni.	D'Anvers.	Antwerpsch.
Datif.	A Anvers.	Antwerpen.
Nomi.	Iaques.	Jacob.
Geni.	De Iaques.	Jacobs.
Datif.	A Iaques.	Jacoben.

Soos mede met de Generale Appellatifs, van die hebben haren Plurier.

Au Sing.

	<i>Au Sing.</i>	<i>Au Plurier.</i>
Nom.	Seigneur.	Seigneurs.
Gen.	De Seigneur.	De Seigneurs.
Dat.	A Seigneur.	A Seigneurs.

In der boozepder manieren machmen ooc het Le-
delken un, ende het Meerhout plusieurs onderscheyden
ende verballen.

Nom.	Vn.	Gen.
Gen.	D'un.	Genz.
Dat.	A un.	Genen.
Nom.	Plusieurs.	Deel.
Gen.	De plusieurs.	Deler.
Dat.	A plusieurs.	Delen.

Is te weten datnem dit Artijckelken un selbe wrel
mach gebuycken voor eenen Nom. Singulier, en voor
sijnen Plurier de Prepositie des midt dat sy eenich deel
Ghetals bediedt/ Waan homme, een man of mensch
une femme, een wiif of vrouwe. Des hommes, verstaet
eenighe menschen of mannen. Des femmes, wijs of
vrouwen.

Item eenen Accusatif gheneael mach ooc gelijck
eenen Nominatif sogwel int Plurier als int Singulier
sonder Artijckel ghebuyckt worden.

Exempel.

On ne vidonc belle prisó ni laides amours, ni auffi herbe
verde croistre en chaud four.

Men sach noyt schoone ghebanghenisse noch leelijcke
ghelieven/ noch oock groene gras wassen in eener
heeten oven.

Cozte herhalinghe van alle de Vallen
Brieve repetition de tous les cas.

No.	Ge.	Da.	Ac.
Le livre de N. done aux bons esprits grand contentemét:			
Vo.	A B.		
O quel beau stile, loüé de tout le monde!			

VAN

VAN HET TVVEEDE DEEL

Pronoms. Doorz-namen.

Pronoms zijn buygheijcke luydsess / diemen som in de plaetse van Namen (s' sy epgheue oft gemeeyne) ghebruyckt / ende som vooz de Namen selve sieldt ghelijck den Naem dat mede brenghet. Sy hebben ses Cae-ballen oft Accidens, te weten:

Espece.	Personne.	Genre.
Merdt.	Perfoon.	Gheslachte.
Figure.	Cas.	Declinaison.
Ghedaehte.	Val.	Buygingh oft verballingh.

Waer van wy hier geen breeder onder-recht en sullen stellen / mids dat wy dat eensteels by de Namen ghedaen hebben/ende voozts by de Woorden doen sullen. Van sullen alleenlijck hier hare deplinghe verclaren. Die breederhande zijn:

Demonstratifs. Possessifs. Relatifs. Interrogatifs. Aenwijfers. Besitters. Vtreckers. Vraghers.

Dese worden alle/als de eygen oft geappropyiceerde Namen ghedeclincert met d'articulen De ende a, sonder wtijckel Nominatif, behalven eenige Relatifs, mien, uelien, nostre, vostre, die gedeclincert moeten worden als de ghemeeyne Namen / ghelijck hier na int langhe ghesien sal worden.

Van d'Aenwijfers. Des Demonstratifs.

De Demonstratifs, dienende om yemanden oft eenich dingh aen te wijzen/ zyn dese: Ie, moy oft me, Ich oft my: Tu, toy oft te, Du oft dy: Il oft luy, Hy oft hem: Soy oft se, Sy oft sich: Oock dees/ Ce oft cest, Deze/ die/ dat oft dit.

Verballinghe der Aenwijfers.
Declinaison des Demonstratifs.

Au nombre Sing.	Int Enckel gheral.
Nomi. { Ie oft moy.	{ Ich oft my.
{ Tu oft toy.	{ Du oft dy.

Merkt

Merkt. Soy en heeft geen Nominatif, noch Plurice

Genitif. { De moy, { Wijns/mijner/van my.
{ De toy, { Dins/dijner/van dy.
{ De soy, { zins.

Dat. { A moy, { My oft aen my.
{ A toy, { Dy oft tot dy.
{ A soy en se Accusatif allez { Hem / sy / oft sich.

Au nombre Plurice. Int Meervout.

Nomi. { Nous, { Wy oft wy-lien.
{ vous, { Ghy oft ghy-lien.

Genit. { De nous, { Onses/ onser/ban ons.
{ De vous, { ws/ uwes/ tot u/

Datif. { A nous, { Ons/ ons-lien / tot ons.
{ A vous, { D/ u-lien / aen u.

De Demonstratifs, ie en tu, dienen alleens den Nominatif, van beyde de gheslachten: gaende altijt vooz het verbum/sonder daer af ghescheyden te worden. Exempel.

J'ay creu, & pourceay-ic parlé.

Ich hebbe gheloost / en daerom heb ich ghesproken.

Anders vooz hem selven / oft gerageert van eenich Verbum oft Depositie/so besichende daer vooz moy en toy, so wel vooz het Feminin als Maiculin. Exemp.

Di moy. Seght my: Quant à toy, Mengaende van dy: C'est à moy, non pas à toy, de faire cela. Het staet my toe/dy niet/dat te doene. Di-le pour l'amour de moy, Seaghet om mijnen't wille.

Moy ende toy dienen oock / om eenighe vraghe te antwoorden/als Qui a fait cela? Wie heeft dat ghedaen? Men antwoort moy oft toy, ende niet ie oft tu.

Clagender-wijs sepbauen oock/ O moy, malheureux! Ach ich rampsalighe!

Me, te, se, (die van naturen Accusatif zyn/ en byden Fransosen vooz Datif misbruyct worden/als Laques in'a donné, in stede van a donné à moy) worden altide gheset

1. pr + sub

Janner 20

Est. 23

Est. 24

Janner 24

ghefelt vooz het Verbum/ gheselich moy, toy, soy, daer na ghefelt worden.

Exempel.

Est 24 Ie me recommande à toy, Ich ghebiede myt uwaertg. Tu te farces de moy. Du spottest mijnder. Il se fie en soy mesme. Hy betrouwt sich selben. Welcke Demonstratifs, Reciproques genoemt worden ont dat sy haer tot den persone selve keeren.

Van Il, het Manlich gheslacht alleen dienende. De Il, servant seulement au Masculin.

Au nombre Singulier. Int Enckel ghesl. Nom. Il oft luy, oot le, maer Accuf. Hy. Vooz het verbum. Geni. De luy. Sjins/ijner/van hem. Datif. Luy oft à luy. Hem/aen hem/tot hem

Au Plurier. Int Meer vout.

No. Ils ende eux, oot les, maer Relatif, Sy oft sy-lien. Accufarif vooz de verbes.

Gen. De leurs oft d'eux. Huns/van hun oft hen-lien. Datif. A eux oft leur. Hun / tot hun oft hen-lien.

Van elle, het Vrouwlich gheslachte alleen dienende. De elle, servant seulement au Feminin.

Au Sing. Int Enck.

Nom. Elle oft luy: Sy. Gen. D'elle. Haers/van haer. Datif. A elle. Haer/aen oft tot haer.

Au plurier. Int Meerv.

Nom. Elles oft les. Sy oft sy-lien. Gen. D'elles oft de leurs. Haer lieder van haer-lien. Datif. A elles oft à leurs. Haer/tot oft aen haer-lien.

Merckt.

Il, elle ende luy worden bersehep d'entlijcken ende niet oen-zens ghebyupt: Il ende elle is Nominatif, ende wordt

wordt int vercondighen ghefelt vooz de Verbes gelijc je ende tu. Exempel. Il ou elle parle, Hy oft sy spryckht Il ou elle void, Hy oft sy ster. Ende int vragen daer na: Parle-ils? Spryckht hy? Voi-delle? Siet sy? Maer luy is van naturen Accufarif, ende nachtang vooz Datif gebuypt: Als le luy diray cela, Ic sal hem oft haer dat seggen. In stede van je diray cela à luy & à lean oft à leannette. Ende antwooydende op een vraghe: Qui dit cela? Die sepd't datter so antwooyden vooz de mē luy, ende niet il, ende vooz de v'zoulwe elle, ende niet luy. Soo mede niet eux.

Est. 26

Exempel van leur, Demonstratif.

Donnez-leur à manger & à boire, Gheeft hun t'eten ende te d'yncken. In stede van donnez à manger à eux ou à elles van de voozgaende Demonstrativen/ die van rethoudigher Ghe'daenten ziju/maecht men oock een deplbaer Ge'state met het luytsel mesme, d'welck sonder pronom staende onder de namen ghehant wordt: als C'est le mesme, C'is het selve.

Exempel van de verhuoopinghe.

Moy } Toi } Soy } Luy } Elle } machimen } Moi-mesme. Ich selve/ my selfe. Toi-mesme. Du selve/ dy selfe. Soi-mesme. Sy selven/ sich selfe. Lui-mesme. Hy selve/ hem selfe. Elle-mesme. Sy selve/ haer selfe.

Welck vooznaemt mesme, int Meerhout mesmes, van sommige genoemt wordt Reiterarif, dat is Weer sp-ich/verclarende 'is selve dat ooc eens anders is: Als Ils sont du mesme mestier. Sy zyn van den selven ambachte: Ce sont enfans d'un mesme Pere. C'zjn kinde ren van zenderley Wader: le l'ay dit à luy mesme. Ich heb't hem oft haer selve gheseyt, & à eux-mesmes, ende Hun selve: Elle mesme le sçait bien. Sy selve weret wel Moy oft toy-mesmes le verras, Ich oft ghy selve sullet sien/ &c.

Van

Van Ce ende Cest.

Merck dat batter veel namen zijn / die de Fransoisen Masculin ende ons Vrouwelijck zijn: Ende wederom die hun Feminin ende ons Manlijck zijn: Waeromme onse verdruytschinghe van Ce, Cest ende Ceste; d'een ende d'ander Ghelachte dickwils ghemeyn zijn/ ende quaelijck epgenlijck conuen onder scheyden worden.

Du genre Masc au N. Sing. Van t' Manl. ghesl. int Enckel 2.
Nomi. Ce oft Cest. Dees/ desen/ die/ dit/ dat.
Geni. De ce, de cest. Deses/ diens/ van/ dien/ etc.
Datif. A ce; à cest. Desen/ diē/ tot oft aen dit en dat.

Du genre Feme, au Sing. Van t' vroul. ghesl. int Enckel 2.
Nomi. Ceste. Dese/ die/ dit/ dat.
Geni. De ceste. Deser/ dier/ van dit/ van dat
Datif. A ceste. Dese/ deser/ tot oft aē dit en dat.

Het Meerhout van d'een ende d'ander Ghelachte.
Le Plurier de l'un & l'autre Genre.

Nomi. Ces. Dese.
Geni. De ces. Deser oft van dese.
Datif. A ces. Desen oft aen dese

Door t' Vrouwelijck Ghelachte sepdenen doek wel Cestes-ci ende Cestes-là.

Ce ende Cest bewijfen altijdt wat uytduicklijck oft eoonelijck/ hebbende eenderley bediedenisse. Doch soo ghebruycatmen ce alleene vooz de Manlijcke Damen die mit een Consonne beginnen/ ende Cest door de gene die met een Vocale oft ontluydbaar h aenbanghen/ geelijck voze van beau ende bel ghesepdt is. Exempel. Ce temps, Dese tijdt: Cest ecké, Dese somer: Cest hyver, Dese winter.

Van ce maectmen ceci, ditte/ dat by der handt is/ ende cela, datte/ van der handt wesende/ endesijn bescheelijck bepde Neutres, bewijfende int Enckel ghetal alleene d'onbesielde dinghen/ ende zelden de besielde.

Exempel

Exempel. Du matin semera semence, & ne laisse le soir reposer tes mains, car tu ne sçais lequel escherra mieux ceci ou cela. Eccles. 11 6. Doerh saept dijn saet / ende inwe handt en laet des abonds niet af / want ghy en weet niet weer dit oft dat best gedijen sal: & si tous deux seront pareillement bons, ende oft sy bepde ebenwel geraken mochten. Ceci que vous semez, qu'est ce? Ditte dat ghy zaert/wat ist? Est-ce cela dont vous parlez? Ditte daer ghy van spracckt?

Welcke ci ende cela wel weder ghebruyt worden met eenen naem daer tusschen te stellen/ als Ce livre-ci, Desen boeck. Ce papier-la Dat papier/ &c.

Atem van ce comt oock celuy, cil ende iceluy, dien: Celle oft icelle, die: Iceux, icelles die: Cestui-ci, desene: Celuy-la dien: Ceux-ci dese: Ceux la, die. Welc ooc Ghetcomposseerde oft Deplbare heeten/ ende ghedeclincert worden ghelijck d'eenvoudighe daer sy af gemaectt zijn.

Van de besitters. Des Possessifs.

Possessifs, die yet beteckenen dat men eyghen heeft. I zyn dese: Mon oft mien, Mijne/ minne: Ton oft tien/ Dijn/ dijne: Son oft sien, zjn/ zinne: oft haer ende hare, Nostre, onse: Vostre, uwe. Tusschen welcke ende het ghene datmen bestdt/ sulcken eenicheyt is dat de Besitter ende het besetene altijdt van eenderley Ghelachte/ Ghetal ende Val zijn: als Mon pere, Mijne vader: Ma mere, Mijne moeder: Son fils, Daer sone: Sa seur, Sijn suster. Hier by mach oock gheboecste worden leur, hun/ heere oft hare/ als blijcke by dit volghende.

Exempel van leur, Possessif.

Ils abandonnent leurs biens & leurs vies pour la liberte de la Patrie.

Sy stellen hun goet ende hun leven te gande vooz de vrijheyt des Vaderlands.

Der val

Datif. A nostre, Au nostre, Onsen/aen ons/aen den onsen.
 A vostre, Au vostre, Uwen/tot u/tot den uwen.
 A leur, Au leur, Hunnen/aen hun/tot de hunne.

Au plurier. *In Meer-vout.*

Nom. Noz. Les nostres, Onse, D'onse.
 Voz. Les vostres, Uwe, D'uwe.
 leurs. Les leurs, Hunne, Thunne.

Gen. De noz. Des nostres, Onser/vā onse/vā den onsen.
 De voz. Des vostres, Uwer/van uwe/van de uwe.
 De leurs Des leurs, Hunner/vā hunne/vāde hunne

Datif. A noz. Aux nostres, Onsen/aen onsen/tottē onsen.
 A voz. Aux vostres, Uwen/tot uwe/aen de uwen.
 A leurs Aux leurs, Hunne/aē hunne/tottē hunne

Ende alsoo met het Feminin, veranderende alleenlijck den Artijckel Singulier, te weten vooz le, stellende la; de la, ende à la, het Plurier blijft les, des, aux.

Merck.

De Vooz-namen Mon, ton, son, oft ma, ta, sa, en mien, tien, sien, hebben wel eenderley beteeckenisse / maer worden verscheydenlyc ghebruycht: want de dyp eerste en besicht men niemier meer sonder volgenden Substantif, ghelijckamen noz en voz ooc niet en doet. Exempel. Mon corps, mijn lichaam: Ton chef, dijn hooft: Son maintien, zijn wesen/haer ghelaet: nos amis nous sont loyaux, ons vrienden zijn ons ghetrou / voz ennemis vous sont rop fins, u vranden zijn u te loos.

Maer d'ander dyp/ mien, tien, sien, worden altyt als Relatifs (gelijc sy van een Possessie zijn) sonder Substantifs ghebruycht/stellende alleen den Artijckel van den Appellatif, dien sy verbeelden/in zijn stede: Als donnez moy le mien, oft la mienne, geeft my 'tmijne: Pren le tien oft la tienne, neem het dijne: & laissez luy le sien, oft la sienne, ende laet hem het zijne/oft het hare.

Doch septmen wel le mien Perc, mijn Vader: la mienne

mienne mere, mijn moeder. Van seer seldom/ ende dat noch in Poetsje.

Nostre, vostre ende leur worden oock somtijds als Relatifs ghebruycht. Exempel. Il vous donne bien le vostre, mais il nous oste le nostre & le leur, Hy gheeft u wel d'uwe/maer hy neemt ons d'onse ende hunne.

Merck noch. Hoe wel dat Chef (hier boze by Ton ghevoeghe) maer by ghelijckenisse hooft bediedt/ (als Christ est le chef de l'home, Christus is des mns hooft: & l'homme est chef de la femme, ende de man is der vrouwe hooft (soo ist nochtans hier (om dyp Pronoms van eenderley Ghelacht te hebben) eghentlijck vooz hooft ghestelt/ overmits dat de Poeten dat d'ickwils ende seer vpyelijck doen.

Van de Betrekkers ende Vragers.

Des Relatifs & Interrogatifs.

De Relatifs die onder haer betrecken of verbeelden den persoon/ oft het ding/ dat men te vozen genoemt heeft/ oft daer mē aspyrect: En de Interrogatifs waer mede men iet vzaegt/ zijn dese Qui, que, die/ wie/ watte quel, lequel, laquelle, wien/ welck/ de welke. En worden mede ghedeclineert ghelijck d'eyghen Namē met de Genitif, ende à, Datif.

Als volgt.

Declinaison des Relatifs & Interrogatifs.

Des Mascu. Au Sing. Au Plurier.

Nom. Qui, que, quel, lequel. Qui, quels, lesquels,
 Gen. De qui, de quel, daquel. De qui, de quels, desquels,
 Datif. A qui, à quel, auquel. A qui, à quels, auxquels.

Des Feminins. Au Sing. Au Plurier

N. Qui, que, quelle, laquelle, Qui, quelles, lesquelles,
 D. de qui, de quelle de laquelle. De qui, de quelles, desq.
 Da, A qui, à quelle, à laquelle. A qui, à quelles, auxquelles

Merck
 Om nu de Relatif en Interrogatifs onderscheyden!

soo moeten hare plaatsen waer nemen: want Relatifs zijnde/soo worden sy binnen inde redene ghestelt / daer anders het ghene datter betrocken oft ghebuyt wort/ noch eens soude moeten gestelt worden/ 'welck ongeschijck ende verachtelijck is. Ende almer de Redene oft Spreucke mede beghint / so zijnt Interrogatifs, geelijck men inde volghende Exempelen sien sal.

De Relatifs, ende 't gene dat sy duiden ofte verbeelden/moeten alstijt van eenderley Gheslachte / Ghetal ende Val wesen. Doch oec wel van verscheyde Vallen.

Maer d' Interrogatifs en hare Responsifs oft beantwoordingen en comen maer in Vallen oer een.

Exempelen van de Relatifs.

J'ay veu vostre Oncle **Qui** alloit vers les chams.
Je heb uwen **Com** gessen **Die** e buyten-waeres ging.
J'ay reconu **celuy** & celle **Que** vous aimez.
Ich hebbe ont moer **Die** ghene die ghy lief hebt.
Vostre nepveu **Lequel** sur hier ici, m'a dit, &c.
Wusterling **Die** gister hier was heeft my gesept/ etc.
Te parli lors a vostre Tante, la quelle m'oyoit vol, &c.
Ich sprac doen **il** woepden/ **De** vvelcke my geirne/ etc.

Exempel van die verscheyden in Cas zijn.

Bie heureux est celui du quel la transgression est remise.
Salich is de gene **Van** **die** overtredinge bergebē is.
O qu'heureux est l'homme auquel l'Eternel n'impute point l'iniquité Pse. 32. 1. 2.

Och hoe salich is de man **Die** **Godt** d'ongheretichicheyt niet toez en rekent.

Merck.

Qui ende **que** zijn seer verscheyden in't ghebuyck: want **qui** woordt gedeckneert met d'articulen **de** ende **a**, maer **que** niet. Ende **qui** comende in de schielinge der Redenen-voor een Verbum is alstijt Nominatiff, maer alcont que, Pronom zijnde (want hy oock somtijts voor een Conjonctie gebuyckt wort) voor een Verbum in't midden

midden der Redenen/so en is hy nemmermeer Nominatiff, dan alstijt Accusatiff, als gheregeert wordende van het Verbum, ghelijckmen inde voorgaende exempelen sien mach.

Qui machmen oock alleene buyten de Redene ghebuycken/om te byaghen wie? Maer **que** (die alstijt een Verbum by hem hebben moet) niet. In wiens plaetse men buyten de Redene besicht **Quoi?** **Ant** rael. **Die** gedeckneert woordt/doch sonder Plurier, aldus.

Nom. ende Accus. **Quoi.**

Gen. **De** **quoi.**

Dat. **A** **quoi.**

Welcken **Quoi** oock gheromposeert mach worden met de Prepositien **De**, **en**, **par**, **pour**, **sur**, &c. soo wel om te byaghen als andersins.

Exempel.

Quoi, qu'on die & face. **Wat** datmen sept oft doet;
Avoir dequoy payer & vivre.

Te hebben waer mede heralen ende leven.
Parquoy il nous doit satisfaire.

Waeromme hy ons voldoen moet.
Je ne sai a **quoi** ils s'amuse & s'adonne

Ich en weet niet waer toe hy hem begheeft.
De reste by d' Interrogatifs.

Daer zijn oock sommighe Demonstratifs die Relatifs zijn: Als **le** fils de ton frere, & **Celuy** de ta seur sont cousins germains.

Ws broeders ende susters sone zijn gerecht neben. **V**ostre escurture est beaucoup meilleure, que celle de **N**. **W** gheschryft is veel beter dan **J**.

Item d'Articulen Nominatifs ende Accusatifs, comende voor eenighe Verbes, zijn mede Relatifs, soo is oock de Prepositie **En** betreckende eenen Genitiff, ende **y** Adverbe verbeeldende den Datif.

Exempel.

J'aime **Dieu & **le** prie journallement.
Ich hebbe **Godt** lief, ende bidde hem daghelijc.**

E **ijj**

Ta

Tu edifies son Eglise & la reves,
 Ghy sticht zijn Kercke ende eertse.
 Il cognoit les Commandemens & les observe.
 Hy weet de Gheboden ende hy onderhoudse.
 Nous avons tant courru que n'en pouvons plus.
 Wy hebben so geloopen dat wy's niet meer en connen.
 Vous allez en France & j'en vien.
 Ghy gaet nae vranckrijck ende ick come van daer.
 Jean va à Amsterdam pour y demeurer.
 Jan gaet t'Amsterdam om daer te wonen.
 Pierre y va aussi, mais non pas pour y estre long tems.
 Pieter gaeter oock/van niet om daer langh te blijven.

Merckt.

Den Netijckel le woyle oock neutralijck ghebesthe
 om een Wooydt oft Naem/soo wel in't Pluricr als in't
 Singulier te betrecken.

Exempel.

Celui [oft celle] qui fait bien, sera loué [oft louée].
 Mais celui [oft celle] qui fera mal ne le fera point.
 De ghene die wel doet / sal gheprezen worden/
 Maer die quaet doet en sal niet wesen.
 oft Ceux & celles qui feront mal ne le feront point.
 De ghene die quaet doen en sullens niet wesen.
 Si vous estes gens de bien, monstrez-le par effect.
 Zint ghy lieden van eeren/soo toonet met der daet.
 Laques fut induit par son pere à bien faire.
 Mais son frere ne l'y peut estre.
 Jacob werdt door zijn vader beweegt tot wel doen.
 Maer zijn broeder en conder niet toe gezocht worden.

Exempelen vand' Interrogatifs.

No.	Qui? Wie?	Response	Mon pere. mijn vader.
	Qui me veut?	Wie begeert my?	Vostre frere.
	Qui heurt?	Wie slopter?	Ami, vriend.
			Ge. Do

Ge, De qui vient ceste lettre? Van waten' come d'ien bytes
 Da, A qui avez vous baillé vos lettres? Wien hebby
 byteben ghegheben?
 Acc. Qui priez vous? Wien bidt ghy? Dieu, Godt.
 Abl. De qui estes vous batu? Van wien wordy gestaget?
 Que dites vous? Wat segghy? Rien, niet.
 Quel homme est-ce? Wat man ist?
 Lequel voulez vous? Welck wil dy?
 Quelle maniere est ceci? Wat maniere is dit?
 Laquelle est la plus belle? Welck is de schoonste?

Quoi braghender-wijs.

Quoi?	Wat dinghe?
De quoi parlez vous?	Daer van sprecht ghy?
A quoi sert cela?	Waer toe dient dat?
Pourquoi le dites vous?	Waeromme segghy?
Sur quoi ecrivez vous?	Waer op schryft ghy?

Soo braghemen oock niet d'Articulen/ ende met en curde y.

Le prie je?	Bidt ick hem?
La Revere-tu?	Eert ghy?
Les fait-il?	Doet hy?
Y dinerons-nous?	Sullen wyer doen-etens?
En ayes-vous?	Hebby? Ou? en ai, Ja ic heb.
En feront-ils une fin?	Sullen syer een eynde af maken?

VAN HET DERDE DEEL.

Verbes. Wooyden.

Verbes zijn seghsels oft wooyden / die beteeckenere
 eenich werck datmen doet / lijdt oft laet doen / en
 zijn uderderiep: Actifs, Werkwooyden Passifs, Lijd-
 wooyden: Aidans, Helpwooyden/oft Beschulpsame: en
 Impersonels, Onpersoonelijche wooyden.
 Actifs zijn de ghene die t werck oft het doen bedieden.
 Dat men

datmen selve doet: als *J'aime, Jek beminne / Jc hebbe de lief / &c.*

Passifs, zijn die't werck betreickenen dat men lijdt hem gebaen te worden: als *le suis aime, Jc worde bemint.* Ende de woorden die met de Pronoms, *me, te, se,* verzoeght worden / zijn oock Passifs gheacht / om dat sy reciproques zijn.

Aidans, zijn dese twee: *Avoir, hebben/ende eke, Wesen* oft zijn. De welcke behulpsame woorden gnoemt worden/om dat geen ander woordt sonder hulpe van een van beyden / niet en can volcomelijck verberecht worden/noch in Fransofs/noch in Duytsch/het welck noch gheholpen moet worden niet *souden* ende *sullen*.

Impersonels zijn woorden die een Werck uyt drukken dat sonder toedoen van menschen geschiet: als *il pleuet, het reghent: il neige, het sneuet: ende dierghelijcke.*

Item alle andere woorden mogen impersonels gemaecht worden/met daer vooz te stellen: *il faut, il se, on se, ende on, als il faut aimer, men moet beminnen: Il se mange soi-mesme, het etet sich selfs: il se dit, daer wort gheseyt: On se plaist en vain, men etecht te veragheers: On aime, men mistadt: On fait, men doet: On dit, men seyde / etc.*

Ende van den meesten deel der woorden cōmme boogrecht nammen ofte Substantifs maken/als van *aimer, un amateur, een liefhebber: van plouvoir une ploye, &c.* Tac van alle Inchoitifs cōmnen rechte Substantifs maken met den Artijckel Nominatif masculin daer boze te stellen: als *l'aimer, het lief hebben: le plouvoir, het reghenen/etc.*

Daer tegen cōmnen mede van veel Namen / woorden maken: als van *semence, fact, semer, saepen: van sient, mest / senter, maffen / &c.* De welcke Derivatis moghen gheuoemt worden.

Van de Toe-vallen.

Des Accidens.

De woorden ofte Verbes hebben ses Accidens.

Figure

Figure.	Conjugaison.	Mode.
Ghedacnte.	Verandering oft verboeging.	Maniere oft wijs.
Tems.	Persone.	Nombre.
Tijdt.	Person.	Ghetal.

Van de Ghedaenten.

Des Figures.

De Figure is ghelijck by de Namen gesept is / twee derhande: D'eerste Simple Figure, Enchele oft eenbout d'ighe Ghedaente: als *aimer, wapenen: venir, comen: veoir, sien: faire, doen oft maken: prendre, nemen / grijpen oft hanghen / &c.* D'ander Figure composee, Verkinocht oft Verplbaer Ghedaente / het welck van d'Enchel met een Prepositie ghemacht word: als *Des-aimer ontwapenen: re-aimer, her-wapenen ofte wederwapenen: A-venir, toecomen: Con-venir, obernemen: de-veoir, worden: par-venir, geraken / pre-venir, hoor-comen / re-venir, weer-comen / sub-venir, te hulpen comen ofte onderstant doen: Pre-veoir, vooz-sien: Re-veoir, her-sien ofte oersien: Des-faire, ont-doen / mes-faire, misdoen: re-faire, herdoen ofte weer-maken: re-prendre, hernemen ofte berispen / &c.*

Van de Veranderinghen oft Verboeginghen.

Des Conjugaisons.

De Conjugaisons zijn vierderley/ende wordē anderscheyden dooz de viere bersehpde terminatien oft endingen der woorden in den Inchoit, naer het schijckelijck ghevolgh der Vocalen.

De eerste in —er, als *Aimer, minnen: parler, spreken. De tweede in —ir, Benir, zegenen: ouir, hooren. De derde in —or, Cheoir, vallen: veoir, sien. De vierde in —re, seer bersehpdelijck als *dire, seggen: faire, doer: boire, dynckē: prendre, nemē: croistre, groeyen.**

Welcke woordē by ons allegader (so men hier claerlijck sien mach) maer eenderley endinghe en hebben / te weten in en. En cōmē noch tevens oock int verboegē sijn onderschepde woorden: gelijck het *Consten-ēte Eglenier: kent Amsterdam / dat in zijne Letter-konste / niet vjff: Verboe*

MANN

Verboeghinghen verstandelijck ghedaen heeft: Stellende booz
d'eerste alle de Woorden oft Verbes, die inden eersten / tweeden
ende derden tijdt / eenderley middel. kincker hebben / als

Ick minne / minde / heb ghemint.

De tweede daer de middel.
kincker in de 2. tijt d'andere. Ick lese / las / heb ghelesen.

De 3. daer hy in den 2. en 3.
den eersten onghelijck is. Ick schrybe / schreef / heb geschreven.

De 4. daer de d'yp tijden ver-
scheyden middel. ik hebbe. Ick sprake / sprack / heb gesproken.

De 5. daer de 2. tijdt twee
eenderley woorden heeft: als Ick sing / song / sang / heb gesonghen.

Deze moghen alle gader / ghelijck de Fransoische
Verbes, verboecht ende. verandert worden in vijf ma-
nieren / vijf tijden / d'yp personen ende twee ghetalen.

Van de manieren. *Des modes.*

1. D'eerste maniere wordt genoemt l'Indicatif. De
verconding / oft La mode d'Annoncer. De maniere van
Ver condighen oft laten weten: Om dat sy te kennen
gheeft / wat men doet / ghedaen heeft / oft doensal: als
J'aime. ick beminne: J'ay aimé. ick heb bemint: J'aimé-
ray. ick sal beminnen / etc.

2. De tweede Maniere wordt gheenoemt l'Imperatif.
De Beveling / oft Le mode de Comander. De maniere
van ghebeden: Om dat sy leert gebieden ende bevelen
e'gene datmen teghenwoozdelijck oft toecomende wil
ghedaen hebben: als Aime, bemint oft hebt lief / &c.
Deze mocht oock wel de Maniere van raden oft viden
ghenoemt worden.

3. De derde Maniere wordt gheenoemt l'Opatif. De
Wenschingh / oft La mode de desirer. De maniere van
begheeren / om dat sy brwijst wat men wenscht of
ghetruwe gedaen hadde: als O que volontiers j'aimeroy:
Och hoe getruwe sould' ick beminnen: Pleust à Dieu, que
j'eusse aimé, Gabe Godt dat ick bemint hadde: Dieu
vueille que j'aime, Godt ghebe dat ick beminne.

4. De vierde maniere wordt gheeten Le Conjoindif,
De T'samenboeghingh / oft La mode de Conjoindre,
De maniere van t'samen te boeghen: om dat speenen
volcomen

volcomen sin leert maken / met twee woorden. by een
boeghen: als Combien que j'aime. hoe wel dat ick be-
minne: Het welck onvolcomen blijft / ten zy dat men
noch eenich ander Woort niet zijn toe behoort by boe-
ge: Combien que j'aime, je ne m'ostre aucun signe d'amour
Hoe wel dat ick beminne / ick en toone gheen tecken
van liefde. Ende soo boogts in d'ander tijden.

5. De vijfde Maniere noemmen l'Infinitif. d'Onbe-
deplingh / oft La mode Infinitive. De maniere van On-
bedepling: Om dat sy een doen oft lijden aentwijst / son-
der dat eenighen persoon / oft ghetal personen (ghe-
lijck d'ander manieren doen) toe te rekenen: als aimer,
beminnen: estre aimé, bemint zijn oft worden. Hier en
wordt niet verstaen wie datter bemint / noch van wie
noch van hoe velen men bemint wordt.

Van de Tijden. *Des Temps.*

1. Den eersten wordt genoemt Le tems present. Den
teghenwoozdigen tijdt / bewijsende dat het gene daer-
men van spreekt / vast gheschiedt oft gedaen wordt: als
J'aime, Ick beminne: le suis aimé. ic worde bemint / &c.

2. Den tweeden wordt gheeten Le Preterit Imparfait
oft Tems imparfaitement passé. Den onvolcomen ghe-
leden tijdt / bewijsende datter wat gedaen werdt / dan
niet bescheelje uytzittende wanneer sulx geschiedt:
als J'aimoy, Ick beminde.

3. Den derde Le Preterit par fait oft Tems parfaitement
passé. Den volcomenen gheleden tijdt / die tweederley
is: Premier & second' oft simple & composé. Waer van
den eersten hy ons (die gheenen anderen tijdt tusschen
den onvolcomen ende volcomenen en kennen) qualijck
van den boozgaende ran onderscheyden worden / midt
dat sy beide e'ne-zens verduytschet worden: als J'aimay
wordt vertaelt als J'aimoy, Ick bemint de. Van hy den
Fransoisen wordt hy aldus onderscheyden / te weten /
dat de werkinghe van den onvolcomenen geschiede
maer niet volboecht en was / de van desen volcome-
nen geschiedt ende heel holdaen is / blijvende nacht als
oock

doek ongedetermineert oft onbeschrypdelijk hangen
 ten zy dat hy met eenen anderen tijdt van over-
 langhe oft als doen verclaert/ oft ten minsten dooz den sin daer
 onder verstaen woerde/ghelijck nootlijck altijt geschie-
 den moet: als l'invouay Dieu, wanneer? Lors que je
 fus en peril de ma vie, & il m'exauça, Ick riep Godt aen
 doen ick in ghebaer mijns levens was / ende hy ver-
 hoorde my: le couru l'autre jour aux armes, sibir oft si
 tost que j'eu ouï le Toxin oft Toqueling. Ic liep lestent
 ter wapenen/so haest als ick de Storm-cloekd geljoort
 hadde. Het welck sy willen verstaen hebben/als oft-
 men seyde: Ick heb Godt aen gheroeopen doen ick in
 ghebaer was/ &c. Ick ben ter wapenen gheloopen so
 haest als ick/ &c. Het welck hy ons een volcomen daet
 is. Dan hier affsal de oeffeninghe meer dan veel schry-
 vens het recht verstant leeren.

Den anderen Volcomener: bevoegt tijdt ende daet
 heel volbrucht ende merckelijc volcomen te zijne dooz
 de behulpsame woorden/ daer hy teghenwoordelijc
 mede verknocht is: als J'ay aimé, Ick heb ghemint: le
 suis aimé, Ick ben bemint.

4. Den vierden Tijdt wordt gheuoemt Preterit plus
 que parfait, oft Temps plus que parfaitement passé: Den
 meer dan volcomelijcken geleden tijt. Bededende dat
 het ghene daerinnen van spreekt. / al over langhe ende
 booz een ander volcomen werck geschiet is: als J'avoy
 aimé, Ic hadde bemint/ verstaet eer ee ander beminde
 oft aldus J'avoy souppé avât que vous vînssiez, ou quâd
 vous vîntes, Ick hadde mijn aboutmael gedaen al eer
 ghy/oft doen ghy quacint.

5. Den vijfden heet Le Temps Futur oft tems avenir;
 Den Toetomenden tijdt / verclarende dat het ghene
 daerinnen van spreekt/ noch te gheschieden staet / ende
 eerst ghedaen sal worden: als J'aimeray, Ick sal bemint-
 nen: Je seray aimé. Ick sal bemint worden oft zijn.

Van de Persoonen. *Des Persones.*

1. D'eerste persoon is de ghene die van sich selven
 spreekt: als J'aime, Ick benumme; Je suis aimé, Ic ben
 oft worde bemint.

2. De

2. De tweede persoon is de gene die niet aenspreket
 als Tu aimes, Du bemintest: Tu es aimé, Du bist ofe
 wordest bemint.

3. De derde persoon is dien van wien men spreeket
 J'ay veré oft hy/als Il ou elle aime, Hy oft sy bemint;
 Il est aimé, elle est aimée, Hy is ende sy wort bemint.

Merck.

Wij sullen in onse Vervoegingē booz de tweede per-
 soon Du gebruyckē/ niet om der kinderen (die van Die-
 ders tot Ouders anders onderwesen zijn) also te lere
 sprekē (want dat waer den Mooy-man wasschen)
 maer veel eer om hijn hande te make/ datmē in Fran-
 sois so luttel Tu gebruycken mach/ als Du in onse ta-
 le: want d'een als d'ander heet over lange by alle volc-
 ken onwaerdichlijck ghesproken. In selve de Hoos-
 duptschen/ die nocht angē in alle haer boecken Du ghe-
 bruycken/en willen van niemandē geuut zijn. Als mē
 dan pentanden aenspreket die zijn ouder oft moeder
 is/ so salmen Ghy in stede van Du seggen/ en in Fran-
 sois Vous booz Tu gelijc oft iemant seyde: Du bist mijn
 Meester ende Vader/ dat en soude by ons niet wel luy-
 den/so en soude doek in Fransois Tu es mon Maître
 & Pere, Men moet seggen Vous estes mon Pere & Mai-
 stre: Ghy zijt mijn Vader en Meester. Doch waanneer
 men tot zijnen dienaar oft kinderen spreekt/ doek tot
 den Alder grootsten oft obersten (als Godt/ Coninck /
 oft dierghelijcke) soo schryft ende seydt men wel Tu en
 Tu/ghelijck d'erbaringhe dat leeren sal.

Vande Ghetalen.

Des Nombres.

1. Het eerste getal der Woorden/ is als der Name is
 en Doornamen Le nombre Singulier. Het Enckel ghe-
 tal/ te weten als eenen persoon van sich selven / tot ee-
 nen anderen/ oft van eenen dedden spreekt: als J'aime
 Ick bemint: Tu aimes, Du minnest: Il oft elle aime:
 Hy oft sy bemint.

2. Het ander Getal Le nombre Plurier: Het Meer-
 wort/ als eene in den Raem van twee oft van vele / tot
 twee oft tot velen: Item van twee oft van vele spreekt:
 als

als Nous 'aimons, 'wy beminnen: Vous aimez, ghy be-
mint: Ils ou elles aiment, sy beminnen.

Du willen wy hier sommighe Woorzen in't langhe
ende heel upt verandert ende gheronjugeert stellen tot
een voozbeelt van alle andere. Ende eerst Avoir ende
Etre, als d'alder nootelykste om rebene vooz verhaelt.

De veranderinghe van't behulpsaem woorz hebben.
La Conjugaison du Verbe aidant Avoir.

Inder manieren van laten weten.
A la mode d'annoncer.

Au tems present.	In den tegenwoordigen tijt.
<i>Personnes au Sing.</i>	Personnen in't enckel ghetaal.
1 J'ay.	1 Ick hebbe.
2 tu as.	2 du hebst.
3 il a.	3 hy heeft.
<i>Personnes au Plurier.</i>	Personnen int Meervout.
1 Nous avons.	1 Wy hebben.
2 vous avez.	2 ghy hebt.
3 ils ont.	3 sy hebben.
Au tems imparfaite- ment passé.	In den onvolcomen ghe- leden tijdt.
<i>Personnes au Sing.</i>	Personnen in't enckel gh.
1 J'avois.	1 Ick hadde.
2 tu avois.	2 du hadst.
3 il avoit.	3 hy hadde.
<i>Au Plur.</i>	Int Meervout.
1 Nous avions.	1 Wy hadden.
2 Vous aviez.	2 ghy hadt.
3 ils avoyent.	3 sy hadden.
Au premier tems parfaite- ment passé.	In den eersten volcomen gheleden tijdt.
<i>Personnes au Sing.</i>	Personnen int Enckel.
1 J'eus.	1 Ick hadde.
2 tu eus.	2 du hadst.
3 il eut.	3 hy hadde.

<i>Au Plur.</i>	Int Meerv.
1 Nous eumes.	1 Wy hadden.
2 vous eutes.	2 ghy hadt.
3 ils eurent.	3 sy hadden.

**Au second tems parfaite-
ment passé.** In den tweeden volcomen
gheleden tijdt.
Int Enckel.

<i>Au Singulier.</i>		
J'ay	} eu	Ick hebbe
tu as		du hebst
il a		hy heeft
<i>Au Plurier.</i>		Int Meerv.
Nous avons	} eu	Wy hebben
vous avez		ghy hebt
ils ont		sy hebben

**Au tems plus que parfaite-
ment passé.** In den meer dan volcomen
gheleden tijdt.
Int Enckel.

<i>Au Sing.</i>		
J'avois	} eu	Ick hadde
tu avois		du hadst
il avoit		hy hadde
<i>Au Plur.</i>		Int Meerv.
Nous avions	} eu	Wy hadden
vous aviez		ghy hadt
ils avoyent		sy hadden

Au tems futur ou advenir In den toecomenden tijt.
Int Enckel ghetaal.

<i>Au Singulier.</i>	
J'auray	Ick sal hebben
tu auras	du sult hebben
il aura	hy sal hebben
<i>Au Singulier.</i>	Int Meervout.
Nous aurons	Wy sullen hebben
vous aurez	ghy sult hebben
ils auront	sy sullen hebben.

In der manieren van Ghebieden.
A la mode de Commander.

An tems

Au tems present, & futur.		Inden teghen woordighen ende toecomenden tijt.	
Person	Au Sing.	perfoon.	Int Enck.
2	Ayes,	ij	Debt.
3	qu'il ait	ij	Dat hy hebbe.
	Au Plur.		Int Meerv.
1	Ayons,	ij	Laet ons hebben.
2	ayez,	ij	hebt ghylieden.
3	qu'ils ayent	ij	laet hen hebben.

⚡ Niemande en ghebedt hem selven/daeromme en word int Enckel ghesal d'erste persoon niet ghestelt.

Ander manieren van Begheiren.
A la mode de Desirer.

Au tems present.		Inden teghen woordighen tijt			
	Au Sing.		Int Enck.		
O que	} volontiers.	Och	} so netme hebben		
				P'auroy	Ick soude
				tu aurois.	du soudest
				il auroit	hy soude
				Au Plur.	Int Meerv.
nous aurions	Wp soudent				
vous auriez	ghy soudt				
ils auroyent	sp soudent.				

Au tems imparfaitement passé.		Inden onvolcomen gheleden tijt.			
	Au Sing.		Int Enckel gh.		
Pleut à Dieu que	} ghebedt	Ghebedt dat	} ghebedt		
				P'eusse,	Ick hadde.
				tu eusses,	du hadst.
				il eust,	hy hadde.
				Au Plur.	Int Meerv.
Nous eussions,	Wp hadden.				
vous eussiez,	ghy hadt.				
ils eussent,	sp hadden.				

Au tems parfaitement passé.		Inden volcomen gheleden tijt.	
	Au Sing.		Au Sing.

Au Sing.		Int Enck.			
O que volontiers	} Och hoc gheirns	} ghehadt hebben	} ghehadt hebben		
				P'auroy eu,	Soude ick
				tu aurois eu	loundstu
				il auroit eu,	soude hy
				Au Plur.	Int Meerv.
Nous aurions eu,	Souden wy				
vous auriez eu.	soude ghy				
ils auroyent eu.	souden sy				

Men seyt oock int Duytsch, Och ic soude soo geirne ghehadt hebben.

Au tems plus que parfaitement passé.		Inden meer dan volcomen gheleden tijt.			
	Au Sing.		Int Enck.		
O ff	} Och oft	} ghehadt hebben	} ghehadt hebben		
				P'eusse eu,	Ick hadde ghehadt.
				tu eusses eu,	du hadst ghehadt.
				il eust eu.	hy hadde ghehadt.
				Au Plur.	Int Meerv.
Nous eussions eu,	Wp hadden ghehadt.				
vous eussiez eu,	ghy hadt ghehadt.				
ils eussent eu,	sp hadden ghehadt.				

Au tems futur.		Inden toecomenden tijdt.			
	Au Sing.		Int Enckel.		
Dieu veuille que	} ghebedt	} ghebedt	} ghebedt		
				P'aye,	Ick hebbe.
				tu ayes,	du hebst.
				il ait,	hy hebbe.
				Au Plur.	Int Meerv.
Nous ayons,	Wp hebben.				
vous ayez,	ghy hebt.				
ils ayent,	sp hebben.				

Ander manieren van t' Sa' A la mode de Conjoindre

Au tems present.		Inden tegenwoordighen tijt.	
	Au Sing.		Au Sing.

Au Sing.
 vey que { Pay
 tu as
 il a
Au Plur.
 Nous avons
 vous avez
 ils ont
 Autrement au mesme tems.
Au Sing.
 Combien que { P'aye
 tu ayes
 il ait
Au Plur.
 Nous ayons
 vous ayez
 ils ayent
 Au tems imparfaitement
 passé.
Au Sing.
 Quand { P'auroy
 tu aurois
 il auroit,
Au Plur.
 Nous aurions
 vous auriez,
 ils auroyent
 Autrement au mesme tems.
Au Sing.
 Entore que { P'eusse
 tu eusses
 il eust
Au Plur.
 Nous eussions
 vous eussiez,
 ils eussent
 In desen tijt mocht men oock seggen : Si, j'avoy.
 Waert dat ick hadde.

Int Enck.
 Ick hebbe
 du hebst
 hy heeft
Int Meerv.
 Wy hebben
 ghy hebt
 sy hebben
 Anders in den selven tijt.
Int Enck.
 Ick hebbe
 du hebst
 hy heeft
Int Meerv.
 Wy hebben
 ghy hebt
 sy hebben.
 In den volcomen ghele-
 den tijdt.
Int Enck.
 Wadde ick
 hadstu
 hadde hy
Int Meerv.
 Wadden wy
 hadt ghy
 hadden sy.
 Anders in den selven tijt
Int Enck.
 Ick hadde
 du hadst
 hy hadde
Int Meerv.
 Wy hadden
 ghy hadt
 sy hadden
 Au tems

Au Sing.
 vey que { P'ay eu
 tu as eu
 il a u
Au Plur.
 Nous avons eu
 vous avez eu
 ils ont eu
 Autrement au mesme tems.
Au Sing.
 Combien que { P'ay eu
 tu ayes eu
 il ait eu
Au Plur.
 Nous ayons tu
 vous ayez eu
 ils ayent eu
 Au tems plus que parfai-
 tement passé.
Au Sing.
 Si { P'avoy eu
 tu avois eu
 il avoit eu
Au Plur.
 Nous avions eu
 vous aviez eu
 ils avoyent eu
 Autrement au mesme tems
Au Sing.
 Encore que { P'eusse eu
 tu eusses eu
 il eust eu
Au Plur.
 Nous eussions eu
 vous eussiez eu
 ils eussent eu
 In desen tijt mocht men oock segghen. Quand j'au-
 roy eu. Waert dat ick ghehadt hadde.

Int Enck.
 Ick hebbe ghehadt
 du hebst ghehadt
 hy heeft ghehadt
Int Meerv.
 Wy hebben ghehadt
 ghy hebt ghehadt
 sy hebben ghehadt
 Anders in den selven tijt.
Int Enck.
 Ick hebbe ghehadt.
 du hebst ghehadt
 hy heeft ghehadt
Int Meerv.
 Wy hebben ghehadt
 ghy hebt ghehadt
 sy hebben ghehadt
 Anders meer dan volcomen
 gheleden tijt.
Int Enckel ghe.
 Ick hadde ghehadt
 du hadst ghehadt
 hy hadde ghehadt
Int Meerv.
 Wy hadden ghehadt
 ghy hadt ghehadt
 sy hadden ghehadt
 Anders inden selven tijt
Int Enck.
 Wadde ick ghehadt
 hadstu ghehadt
 hadde hy ghehadt
Int Meerv.
 Wadden wy ghehadt
 hadt ghy ghehadt
 hadden sy ghehadt
 Au tems

	<i>Au tems futur.</i>	<i>Inten toecomenden tijdt.</i>
	<i>Au Sing.</i>	<i>int Enck.</i>
Quand	I'auray,	Ick sal hebben.
	tu auras,	du sulst hebben.
	il aura.	hy sal hebben.
	<i>Au Plur.</i>	<i>int Meerv.</i>
Lors que	Nous aurons,	Wy sullen hebben
	vous aurez,	ghy sult hebben.
	ils auront,	sy sullen hebben.
	<i>Autrement, Au Sing.</i>	<i>anders, int Enck.</i>
	I'auray eu,	Ick sal gehadt hebben
	tu auras eu,	du sulst gehadt hebben.
	il aura eu,	hy sal gehadt hebben.
	<i>Au Plur.</i>	<i>int Meerv.</i>
	Nous aurons eu,	Wy sullen gehadt hebbe
	vous aurez eu,	ghy sult gehadt hebbe.
	ils auront eu,	sy sullen gehadt hebbe.

Inte maniere van Onbedeylinghe / die Ghetal noch Persoon aen en wijst
A la mode infinitive

<i>Au tems present.</i>	<i>Inten jeshewoortigen tijdt.</i>
Avoir.	Hebben.
<i>Au tems parfaitement passé,</i>	<i>Inten volcomen gheleden tijdt</i>
Avoir eu.	Ghehadt hebben.

Hier volght het woortse Woorz Draghender-wijs: Ontkenmende ofr Bencemende: Durbzaghende: Bevestighende ende Loochender-wijs.

<i>En demandant.</i>	<i>Draghender-wijs:</i>
<i>Au nombre Singulier.</i>	<i>int Enckel gheal.</i>
Ay je?	Heb-ick?
As-tu?	Heb-stu?
A il? A-elle?	Heeft hy? Heeft sy?
	<i>Au Plurier</i>

<i>Au Plur.</i>	<i>int Meerv.</i>
Avons nous?	Hebben wy?
Avez vous?	Hebe ghy?
Ont ils? Ont elles?	Hebben sy?
<i>Ennant, Au Sing.</i>	<i>Ontkeneder vvijs int Enc</i>
Te'n'ay	Ick en heb
Tu n'as	Du en hebst } niet
Il n'a	Hy en heeft } int Meerv.
<i>Au plur.</i>	<i>Wy en hebben</i>
Nous n'avons	Ghy en hebt } niet
Vous n'avez	Sy en hebben } niet
ils n'ont	Hervraghende int Enck.
<i>En redemant, Au Sing.</i>	En heb ick
N'ay-je	En hebstu } niet?
N'as tu	En heeft hy } int Meerv.
N'a il	En hebben wy } niet?
<i>Au Plurier.</i>	En hebt ghy } niet?
N'avons nous	En hebben sy } Bevestighende int Enck
N'avez vous	Ick heb
N'ont ils	Du hebst } ommers.
<i>En Affirmant, Au Sing.</i>	Hy heeft } int Meerv.
Si ay	Wy hebben
Si as	Ghy hebt } ommers.
Si a	Sy hebben } Weerloochenende int Enc
<i>Au Plurier</i>	Si avons.
Si avez.	Si ont
Si ont	<i>En remnant, Au Sing.</i>
Non ay	Non ay
Non as.	Non as.
Non a.	Non a.
<i>Au Plurier.</i>	<i>int Meerv.</i>
Non avons	Wy en hebben
Non avez	Ghy en hebt } niet
Non ont	Sy en hebben } D'uy D'ien

V Hier is te merken ende waer te nemen / dat u Consonne hant avoiz
 heranderende in u, Vocale na de a, stont blijft en niet gehoort en woizt
 want vooz aray, autas, &c. moctmen lezen ende segghen aray, aras, ara,
 aray, arais, arait, &c. als of te gheen u gheschreven en ware.

Daer en teghen de a veranderende in e vooz de u daer wort de u niet
 gesproken en de e besweger te weten vooz jay eu, j'ay ven, j'eusse, &c.
 sepdenen j'ay u, j'ay vu, j'usse, ende soo met alle dierghelike woorden.
 Ende avoiz epndende in den derden persoon int Plurier met en, so en
 mach de n niet gehoort wor en want avoyent, eurent, ayent, &c. moct
 sonder n aldus uytgesproken worden avoyet, uret, ayet, &c. delgelijc
 vooz met alle andere Verba.

Item de letter s van ils, Pronom des derde persoons int Plurier rust
 ooc alrejt / alst schoon datter een Vocale volgt ende alffer een Consonne
 volgt so wort s ende l, om de forticheit des gelijds wille beyde ver
 sweeghen; Exempel / ils ont ils sont, luyden aldus il ont, i sont
 Ende ter contracten om het wel luyden so voegtmien ghenepulijck
 (doch niet int spre en dan int schrijven) de letter e in de vragende ma
 niere / by het Verbum epndende met de Vocale e vooz den Pronom il ende
 elle, ooc vooz on, en als dan woizt a - il - ar - il - parle - elle - parlet elle? Aime - on
 Armei - on?

De Verboeginghe des behulpsamen Woords
 Wesen oft Zyn

La Conjugaison du verbe aidant, Estre.

A la mode d'Annoncer. In de maniere van late weten

Au tems present. In den teghenwoordigen tijt

<i>Persones au Sing.</i>	Personen int Enck.
1 Je suis,	i Ich ben.
2 tu es,	ij du bist.
3 il est,	ij hy is.
<i>Persones au Plur.</i>	Personen int Meerv.
1 Nous sommes,	i Wy sijn.
2 vous estes,	ij ghy sijt.
3 ils sont,	ij spijn.

Au tems

Au tems impar faitement passe.

<i>Person. Au Sing.</i>	
1 J'estoy,	
2 tu estois,	
3 il estoit,	
<i>Person. au Plur.</i>	
1 Noms estions,	
2 vous estiez,	
3 ils estoient,	

Au premier tems parfaitement passe.

<i>Au Sing.</i>	
1 Je fus,	
2 tu fus,	
3 il fut,	
<i>Au Plur.</i>	
1 Nous fumes,	
2 vous futes,	
3 ils furent,	

Au second tems parfait

<i>Au Sing.</i>	
J'ay esté,	
tu as esté,	
il a esté,	
<i>Au Plur.</i>	
Nous avós esté,	
vous avez esté,	
ils ont esté,	

Au tems plus que parfaitement passe.

<i>Au Sing.</i>	
L'avoy esté,	
tu avois esté,	
il avoit esté,	
<i>Au Plur.</i>	
Nous avions esté,	
vous aviez esté,	
ils avoyent esté,	

In den onvolcomen gheleden tijdt.

Person. int Enck.	
i Ich was.	
ij du waerst.	
ij hy was	
Person. int Meerv.	
i Wy waren.	
ij ghy waert,	
ij sp waren.	

In denersten volcomen gheleden tijdt.

int Enck.	
i Ich was.	
ij du waerst.	
ij hy was.	
int Meerv.	
i Wy waren.	
ij ghy waert.	
ij sp waren.	

In den anderen volcometijt.

int Enck.	
i Ich hebbe geweest.	
ij du hebst geweest.	
ij hy heeft geweest.	
int Meerv.	
i Wy hebben geweest.	
ij ghy hebt geweest.	
ij sp hebben geweest.	

In den meer dan volcomen gheleden tijdt.

int Enck.	
i Ich hadde geweest.	
ij du hadst geweest.	
ij hy hadde geweest.	
int Meerv.	
i Wy hadden geweest.	
ij ghy hadt geweest.	
ij sp hadden geweest.	

D h Au

Au tems futur.
Au Sing.
 Je feray,
 tu feras,
 il fera.
Au Plur.
 Nous ferons,
 vous ferez,
 ils seront.

In den toecomenden tijdt.
 int Enck.
 Ich sal wesen oft zijn.
 du sulst wesen oft zijn
 hy sal wesen oft zijn
 int Meerv.
 Wy sullen wesen oft zijn.
 ghy sult wesen oft zijn.
 sy sullen wesen oft zijn.

Andere manieren van Bevelen
 A la mode de Commander.

Au tems present & futur.
Au Sing.
 Sois,
 qu'il soit,
Au Plur.
 Soyons,
 foyez,
 qu'ils soyent.

In den teghenwoordigen ende toecomenden tijdt.
 int Enckel gh.
 Weest oft zijt.
 dat hy wele oft sy
 int Meerv.
 Laet ons wesen.
 weest ghy leden.
 laet hen wesen.

Andere manieren van Begheven.
 A la mode de Desirer.

Au tems present.
Au Sing.
 je seroy
 tu serois
 il seroit
Au Plur.
 Nous serions
 vous seriez
 ils seroyent
 au tems im parfait-
 tement passé.

In den tegenwoordighen tijt.
 int enck.
 Ich soude
 du seudst
 hy soude
 int Meerv.
 Wy souden
 ghy soudt
 sy souden
 so gheveyne zijn
 so gheveyne zijn
**In den onvolcomen ghe-
 leden tijdt.**
Au Sing.

Au tems parfaitement,
 passé.
Au Sing.
 J'auroy
 tu aurois
 il auroit
Au Plur.
 Nous aurions
 vous auriez
 ils auroyent

Int Enck.
 Ich ware.
 du waerst.
 hy ware
 int Meerv.
 Wy waren.
 ghy waert.
 sy waren.
**In den volcomen ghele-
 den tijdt.**
 int enck gh.
 Soude ich
 soudstu
 soude hy
 int Meerv.
 Souden wy
 soudt ghy
 souden sy

O que volontiers
 Men seyd oock int Dupsch / Och ick soude soe
 gheerne gheweest hebben
Au tems plus que parfaitement passé.

Int Enck.
 Ich hadde gheweest.
 du hadst gheweest.
 hy hadde gheweest.
 int Meerv.
 Wy hadden gheweest
 ghy hadt gheweest.
 sy hadden gheweest.
**In den meer dan volcomen
 gheleden tijdt.**
 int Enck.
 Ich hadde gheweest.
 du hadst gheweest.
 hy hadde gheweest.
 int Meerv.
 Wy hadden gheweest
 ghy hadt gheweest.
 sy hadden gheweest.

Oft
Au Sing.
 J'eusse esté
 tu eusses esté,
 il eut esté.
Au Plur.
 Nous eussions esté,
 vous eussiez esté,
 ils eussent esté.
Au tems futur.

Oft oft
 Ich zijn mach.
 du zijn moogst.
 hy zijn mach.
 int Meerv.
 Wy zijn moghen.
 ghy zijn mooght.
 sy zijn moghen.

Dieu veuille qui.
Au Sing.
 Je foye,
 tu fois,
 il soit.
Au Plur.
 Nous soyons
 vous foyez
 ils foyent.

Godt ghebe dat
 Ich zijn mach.
 du zijn moogst.
 hy zijn mach.
 int Meerv.
 Wy zijn moghen.
 ghy zijn mooght.
 sy zijn moghen.

In der

In der manieren van t'samenbooghen.

A la mode de Conjoindre.

Inden tegenwoordigen tijt.

Au temps present.

Ven que
Je suis
tu es
il est
Au Plur.
Nous sommes
vous estes
ils sont
Autrement.

Ghemerckt dat

Ich ben
du bist
hy is
Int Meerv.
Wp zijn
ghy zyt
sp zijn
Anders
Int Enck.

Combien que
Je soye
tu fois
il soit
Au Plur.
Nous soyons
vous soyez
ils soyent

Hoe wel dat

Ich so
du bist
hy is
Int Meerv.
Wp zijn
ghy zyt
sp zijn

Au temps imparfaitement passé.

Inde volcomē gelede tijt.

Quand
Je seroye
tu serois
il seroit
Au Plur.
Nous serions
vous seriez
ils seroyent
Autrement.

Al

Int enck.
Waer ich.
waerstu
waer hy
Int Meerv.
Waren wy
waert ghy
waren sp.
Anders
Int Enck.

Encore que
Je fusse
tu fusses
il fust
Au Plur.
Nous fussions
vous fussiez
ils fussent.

Al waert dat

Ich ware
du waerst
hy ware
Int Meerv.
Wp waren
ghy waert
sp waren

In desen tijt mochtmen oock seggen: Si j'estoye
Au tems

Au tems parfaitement passé. Inde volcomē gelede tijt.

Veu que
Au Sing.
J'ay esté
tu as esté
il a esté
Au Plur.
Nous avons esté
vous avez esté
ils ont esté
Autrement

Ghemerckt dat

Int Enck el ghe.
Ich hebbe gheweest
du hebst gheweest
hy heeft gheweest
Int Meerv.
Wp hebben gheweest
ghy hebt gheweest
sp hebben gheweest
Anders
Int enck.

Combien que
J'aye esté
tu ayes esté
il ait esté
Au Plur.
Nous ayons esté
vous ayez esté
ils ayent esté

Hoe wel dat

Ich hebbe gheweest
du hebst gheweest
hy heeft gheweest
Int Meerv.
Wp hebben gheweest
ghy hebt gheweest
sp hebben gheweest.

Au tems plus que parfaitement passé.

In den meer dan den volcomen gelede tijt.

Si
Au Sing.
J'avois esté
tu avois esté
il avoit esté
Au Plur.
Nous avoions esté
vous aviez esté
ils avoyent esté
Autrement.

Al

Int Enck.
Ich hadde gheweest
du hadst gheweest
hy hadde gheweest
Int Meerv.
Wp hadden gheweest.
ghy hadt gheweest
sp hadden gheweest.
Anders
Int Enck.

Encore que
Au Sing.
J'eusse esté
tu eusses esté
il eust esté
Au Plur.
Nous eussions esté
vous eussiez esté
ils eussent esté

Al

Hadde ich gheweest
hadstu gheweest
hadde hy gheweest.
Int Meerv.
Hadden wy gheweest
hadt ghy gheweest
hadden sp gheweest

In desen tijt mochtmen oock segghen: Quand j'au-
roye esté, Al waert dat ich gheweest hadde.

Au tems futur.

Quand, Au Sing. Je feray, tu feras, il fera. Au Plur. Nous serons, vous serez, ils seront.

Inden toekomenden tijt

Int Enck. gh. Ick sal zyn. du sulst zyn. hy sal zyn. int Meerv. Wy sullen zyn. ghy sult zyn. sy sullen zyn.

Autrement.

Lorsque, Au Plur. J'auray esté, tu auras esté, il aura esté. Au Sing. Nous aurons esté, vous aurez esté, ils auront esté.

Indet's

Int Enck. Ick sal gheweest hebben; du sulst ghpweest hebben; hy sal gheweest hebben. int Meerv. Wy sullen geweest hebben; ghy sult geweest hebben; sy sullen geweest hebben.

Inde maniere van onbedeylinghe/die Ghetal noch Persoon aen en wijst. A la mode Infinitive.

Au tems present. Estre. Inden teghenwoordighen tijdt. Zijn oft wesen / oot worden: hoe wel Worden eyghentijck is / Devenir. Au tems parfaitemét passé. Avoir esté. Inden volcomē gelede tijt Gheweest hebben.

Hier volght doock het selve woordt / Vraghen: derwijs ende anders / als voze met Avoir.

En demandant. Au Sing. Suis-je? Es-tu? Est-il/ou elle, Al vraghende. Int Enck. Ben-ick? Bistu? Is hy/oft sy?

Au nombre

Au nombre Pluriers

Sommes nous? Estes vous? Sont ils? Sont elles.

En vian. Au Sing. je ne suis } pas. Tu n'es } pas. Il n'est }

Au Plurier. Nous ne sommes } pas. Vous n'estes } pas. Il ne sont }

En re-demandant. Au Sing. Ne suis-je } pas? N'es-tu } pas? N'est il }

Au Plurier. Ne sommes nous } pas? N'estes vous } pas? Ne sont ils }

En confirmant. Au Sing. Si suis. Si es. Si est.

Au Plurier. Si sommes. Si estes. Si sont.

En veniant. Au Sing. Non suis. non es. non est.

Au Plurier. Non sommes. non estes. non sont.

Et ainsi en tous les tems.

Int Meerv.

Sijn wy? Sijt ghy? Sijn sy?

Beneenende Int Enckel. Ick en ben } niet. Du en bist } niet. Hy en is }

Int Meerv. Wy en zyn } niet. Ghy en zijt } niet. Sy en zyn }

Hervragende Int Enckel. En ben ick } niet. En bistu } niet. En is hy }

Int Meerv. En zyn wy } niet. En zijt ghy } niet. En zyn sy }

Bevestinghende Int enckel. Ick ben } ommeers. Du bist } ommeers. Hy is }

Int Meerv. Wy zyn } ommeers. Ghy zijt } ommeers. Sy zyn }

Versakende int Enckel. Ken ben } niet. Du en bist } niet. Hy en is }

Int Meerv. W'en zyn } niet. Gh'en zijt } niet. S'en zyn }

En also in alle zijne tijden

Dit woort *Estre* wort oec somtijts gebuyert vooz-
staen: als *estrie* debout o bereynde staen. Daermer
eertijcs vooz plach te besige het woort *Estre*, alle de let-
teren volcomelijck uytsprekende: *l'este, j'estoy, j'estay,*
j'ay esté, j'avoy esté, j'esteray, &c. Het welc nu heel uytte
gebuyc en in vergetenheyt is/ behalvè by den laetst
geleerden die noch hedensdaeghs seggen *Ester* en droit
te rechte staen.

En dit *staen* wort nu by den leerlingen leelijck ver-
taelt mer het verbum *tenir, Houdè* So mede het woort
ligger met *coucher*. Het welck de Fransosen tot geen on-
bestelde/maer alleene tot bestelde dingen ghebruycken
Sullen derhalven gewaerschout zyn/het voozschrebè
ligger, so wel als het *staen*, met sekere omstanden te ver-
taelen: als *Voilà ma chaire, daer staet mijnen stoel: Voici*
la femme, Hier staet de vrouwe: Mettez vous là devant
moy, Staet/oft gaet daer vooz my staen: Voilà mes li-
vres, Daer staen/ oft daer liggè mijn Boeckè: Les voi-
là, Daer staense oft liggèse: Voici mes plumes, Hier lig-
gen mijn pennen/ &c.

Meret oec datter altijt tusschen den Substantif ende
A dje & if. al woort by gescheyden door dit woort *estre*, re-
nticheyt blijft van Geslacht/ getal ende Del. Exempel.

Charles est grandelet, & la seur est grandelette, mais
luy & elle souloyent estre plus diligens à l'estude.
Caerle is grootachtich / en zijn suster is al wat opge-
schotè/maer hy en sy plegè naerstiger int leerè te zyn
Dooz neerstiger/wozt hier gelept plus diligens, en me è
plus diligentes, oermits dat altijt het Masculin waerdig-
ger is dan het Feminin, gelijc oec de eerste persoo waer-
diger is dan de tweede/en den tweeden boven den der-
de/soo mede den plurier waerdiger dan den Singulier.

Exempel.

Toy & moy sommes amis, Ghy ende ic zyn vrienden.
Vous & luy estes ennemis,
Ghy ende hy zyt onvrienden/oft vanden.

nu volght de Verboeghinghe van de Werck-woorden
naer hare vierderley eyndinghen.

La

nu volght de Verboeghinghe van de Werck-woorden
naer hare vierderley eyndinghen.
La Conjugaison des Verbes Actifs suivant leurs quatre
modiverses terminaisons } *Je, tu, il, vous, nous, ils, elle, vous, vous*
er, ir, oir, re.

A la maniere ou mode d'Annoncer.

Au nombre Singulier } *Je, tu, il* Au nombre Plurier } *vous, nous, ils, elle*
Perf. *le, il, il, Nous, Vous, ils, elle*

Au tems present
Parlo/ Parles Parle Parle Parlez Parlez Parlez Parlez
Oy, ois oit oit oit oyez oyez oyez oyez
Voy, voyis voyoit voyoit voyions voyiez voyiez voyiez voyiez
Di, dis dit dit dit disions disiez disiez disiez

Exemple.
Je di la verité: tu parles bon François.
Iean oit & void toujours merueille.

Au tems imparfait
Parloy, parlois parlois parlois parlois parliez parliez parliez parliez
oyoy, oyois oyois oyois oyois oyez oyez oyez oyez
disoy disois disois disois disions disiez disiez disiez

Exemple.
Tu disois la verité: il parloit mieux que toy.
moy & Pierre oyions & mon's voions chose admirable.

Au premier parfait
Parlay parlas parla parlas parlas parlates parlates parlerent parlerent
ouy, ouy ouy ouy ouy ouy ouy ouy ouy
vey vey vey vey vey vey vey vey vey
dy dy dy dy dy dy dy dy dy

Exemple.
Il dit la verité: nous parlames tres-bien.
vous autres ouistes & veistes & merveilles.

Au seconde parfait
ay as a } ouy, } avons } avez } ont. } ouy.
dit dit dit dit dit dit dit dit dit } veu } dit.

Exemple.
Vous avez dit la verité: vous avez parlé bõ Aleman, Ma-
rie & Anna ont ouy & veu les merveilles du Seigneur.

Perf. Je tu il nous vous ils
Plus que parfait.
 avoy, avois, avoit
 { ouï, avions, aviez, avoyent }
 { veu, vécus, vécurent }
 { dit, dîtes, dirent }

Exemple.
 Vous aviez dit la verité, & son frere avoyé parlé en sôble: l'avoy ouï & veu le tout avant que ma le düssiez.

Au tems futur.
 Parleray, parleras, parlera, parlerons, parleriez, parleront
 orray, orras, orra, orrons, orriez, orront.
 verray, verras, verra, verrons, verriez, verront.
 diray, diras, dira, dirons, direz, diront.

Exemple.
 Ils diront la verité: je parleray pour eux
 Tu orras & verras chose incroyable.

A la maniere de Commander.

Au Present & futur.
 1. Parle, qu'il parle, parlons, parlez, qu'ils parlent
 2. oy, qu'il oye, oyons, oyez, qu'ils oyent.
 3. voy, qu'il voye, voyons, voyez, qu'ils voyent.
 4. dy, qu'il die, disons, dites, qu'ils dient.

Di luy qu'il parle hardiment: puis oyons & voyons, qu'il en adviendra.

A la maniere de Desirer.

Au nombre Sing. *Au nombre Plur.*
 Perf. Je tu il nous vous ils
 { parleroye, parletois, parleroit, parlerions, parleriez, parleroyés }
 { orroye, orrois, orroit, orrions, orriez, orroyés }
 { verroye, verrois, verroit, verrions, verriez, verroyés }
 { diroye, dirois, diroit, dirions, diriez, diroyés }
 { volontiers }

Exemple.
 O que je verroye & parleroye volontiers à mon pere: & que tu orrois & nous dirois volontiers nouvelles du vostre.

Au tems parfaitement passé.

Perf. Je tu il nous vous ils
 { Parlassé, parlassés, parlassé, parlassions, parlassiez, parlassent }
 { ouïssé, ouïssés, ouïssé, ouïssions, ouïssiez, ouïssent }
 { veüssé, veüssés, veüssé, veüssions, veüssiez, veüssent }
 { düssé, düssés, düssé, düssions, düssiez, düssent }

Exemple.
 Pleut à Dieu que tu veüsses, & parlasses à ton pere & que Jean ouïssé, & nous dir nouvelles de son Oncle.

Au tems imparfait.

O que vous volontiers }
 { auroye, aurois, auroit }
 { ouï, aurions, auriez, auroyent }
 { veu, vécus, vécurent }
 { dit, dîtes, dirent }

Exemple.
 O que volontiers il auroit dit la verité, & parlé de chose secrette: & que volontiers nous aurions ouï & veu les merveilles.

Au tems plus que parfait.

O que vous }
 { eüssé eüssés eüssé }
 { ouï eüssions eüssiez eüssent }
 { veu, vécus, vécurent }
 { dit, dîtes, dirent }

Exemple.
 O si nous eüssions dit la verité, & que vous eüssiez parlé à propos! ô s'ils eüssent ouï & veu les prodiges.

Au tems futur.

O que vous }
 { parleye, parleyes, parleye, parleyions, parleyiez, parleyés }
 { oye, oyés, oye, oyions, oyiez, oyés }
 { voye, voyés, voye, voyions, voyiez, voyés }
 { die, diés, die, diions, diiez, diés }

Exemple.
 Dieu veuille que vous düssiez la verité, qu'ils parlent bien & que j'oye & voye les miracles.

Au tems

Et

A la

A la maniere de Conjoindre,

	<i>Au nombre Sing.</i>			<i>Au nombre Plur.</i>		
Perf.	Je	tu	il	nous	vous	ils
	<i>Au present.</i>					
Ver que	parle	parles	parle	parlons	parliez	parlent
	oy	oies	oie	oyons	oyez	oyent
	voys	vois	voit	voyons	voyez	voyent
	dis	dis	dit	disons	direz	disent

Veux qu'ils dient la verité, & parlent rondement: puis qu'aussi j'oy & voy qu'ils sont gens de bien, je les avanceray ou je pourray,

Autrement

Cobie que	parle	parles	parle	parlons	parliez	parlent
	oy	oies	oie	oyons	oyez	oyent
	voys	vois	voit	voyons	voyez	voyent
	dis	dis	dit	disons	direz	disent

Exemple.

Combien que j'edie la verité, & parle en forme ronde: & encorés que tu en oyes & voyes, l'effect, tu n'en crois rié,

A l'imparfait.

Ver que	parleroy	parlerois	parleroit	parlerions	parleriez	parleroyent
	oïroy	oïrois	oïroit	oïrions	oïriez	oïroyent
	verroy	verrois	verroit	verrions	verriez	verroyent
	dirroy	dirrois	dirroit	dirrions	dirriez	dirroyent

Exemple.

Quand tu dirois la verité, & parlerois clairement, Je n'en croirois ou ne te croirois point, quand il ne verroit nul signe,

Dier mocht men ooch segghen si je parloye, voyoye, disoye, oyoye, &c.

Autrement.

En coie q	parlasse	parlassés	parlassé	parlassions	parlassiez	parlassent
	ouïsse	ouïssés	ouïssé	ouïssions	ouïssiez	ouïssent
	veïsse	veïssés	veïssé	veïssions	veïssiez	veïssent
	disse	disés	disé	disions	disiez	disent

Exemple.

Encore que Pierre dit la verité, qu'il parlat en Prophe- te, & que vous ouïssiez & veïssiez chose admirable, si n'y adjoüsteriez vous point de foy.

A la maniere de Conjoindre.

	<i>Au nombre Sing.</i>			<i>Au nombre Plur.</i>		
Perf.	Je	tu	Il	nous	vous	ils
	<i>Au par fait.</i>					
Ver que	ay	as	a	avons	avez	ont
				parlé		parlé
				ouï		ouï
				veu		veu
				dit		dit

Veux que nous avons ait la verité & parlé ouverte- ment, & que vous avez ouï & veu les merveilles, je suis esbahî que ne croyez point.

Autrement.

Cobie que	aye	ayés	ait	ayons	ayez	ayent
				parlé		parlé
				ouï		ouï
				veu		veu
				dit		dit

Exemple.

Combien que vous avez dit la verité, & parlé prudem- ment, voire combien qu'André ait ouï & veu chose ad- mirable, si ne croit-il point.

Auems plus que par fait.

Ver que	avoy	avois	avoit	avions	aviez	avoyent
				parlé		parlé
				ouï		ouï
				veu		veu
				dit		dit

Exemple.

Si ils avoyent dit la verité, & parlé distinctement: si j'avoy ouï & veu les merveilles, j'auroy creu.

Dier mocht men ooch segghen: Quand j'auroy dit, quand tu aurois parlé, &c.

Autrement.

Encore q	eusse	eussés	eust	eussions	eussiez	eussent
				parlé		parlé
				ouï		ouï
				veu		veu
				dit		dit

Exemple.

Encore que j'eusse dit la verité, que Paul eust parlé d'une langue Angelique & que tu eussés ouï & veu les merveil- les, si n'eusses tu point creu.

A la maniere de Conjoindre,

Au nombre Sing. Au nombre Plur.

PerL Je tu il nous vous ils

Au futur.

Quand	parleray	parleras	parlera:	parlerons	parlerez	parleront
	orreray	orreras	orrira:	orrirons	orrerez	orriront
	verray	verras	verra:	verrons	verrez	verront
	dirray	dirras	dirra:	dirrons	dirrez	dirront

Exemple.

Quand tu diras la verité, alors que tu parleras bien: & quand Philippe orra & verra le tout, adonc il croira.

Autrement.

Lors que	auray, auras, aura	parlé ou veu dit	aurons, auroz auront	parlé ou veu dit

Exemple.

Lors qu'il aura dit la verité, quand il aura parlé selon vostre advis & que vous aurez ouï & veu tout ce que vous drez, vous n'en ferez ja plus sage.

Merckt.

Omdat dese twee manieren van Verboeginghen niet verkeerdelijc/maer na behooren te gelycken/sa dient geweten datmen d'eerste altydt besigen moet tot saken die vast en seker zijn/ en d'ander tot onsekeren en twijffelachtigen/ waeromme de teekenen van d'eerste niemmermeer in stede van de tweede/noch de tweede in de plaetsen van d'eerste en moghen ghestelt worden. Doch machmen in d'eerste wyse Veu que ende dier ghelijckie / als Consideré que: Attendu que Lors que: Quand: oock Si: in alle de tijden wel na wille ghebruycken / uytghenomen nochtans den Onvolcomen gheleeden tijdt/die alleene niet Quand gediend woert/se werten/ Quand j'aurai, quand je parlerai, &c. Alsoo machmen oock de teekenen van d'ander wyse gheteeckent niet autrement, als Combien que: Encóre que: saoit que: Comme ainsi soit que: Afin que: De peur que &c. wil d'een booz d'ander/na gheballen/ in alle de tijden van dat tweede verboeginghe ghebruycken behalven in den Futur.

Oock machmen in den Autrement, Si wel besighen totten onvolcomen tijdt/ als Si j'euisse, &c. totten meer dan volcomenen Si j'euisse eu.

Daer zyn oock noch ander teekenen die men tot twijffelachtichept ase bidden in den autrement besicht/ en selve daer inne oock naer alle tijden moghen verandert worden/ als Vous plait il que je face, Si vous me permettez que ie perlasse à elle: Fera il que je l'aye? &c

A la mode Infinitive.

Au tems present.

Parler. Ouir. Veoir. Dire

Exemple.

Mieux vaut ouir. veoir & se faire, que beaucoup dire & parler mal.

Au tems parfaitement passé

A voir parlé. A voit ouï. A voir veu. Avoir dit

Exemple.

Il eust mieux valu, apres avoir veu & ouï le tout, s'en estre teu, qu'en avoir mout dit & parlé in consideremēt.

De boozgaende. Woordt verboeghe by maniere van vraghen/ontkennen/ bevestighen ende loochenen. Les Verbes precedents Coniugez, par maniere d'interrogation, negation, affirmation & renegation.

En demandant, au tems present.

Au nombre Singulier. Au nombre Plurier.

Parle je?	Parlons nous?
Ois-tu?	Oyez-vous?
Void-ils?	Voyent ils?
Dit-elle;	Dient-elles?

En nient.

Je ne parle.	} pas.	Nous ne parlons	} pas
Tu n'ois.		Vous n'oyez	
Il ne void.		Ils ne voyent	
Elle ne dit		Elle ne disent	

En iij En red.

En redemandant.
 Ne parle-je } Ne parlons nous }
 N'ois-tu } N'oyez vous }
 Ne void il pas? } Ne voyent ils, } pas?
 Ne dit-elle } Ne disent ils. }

En Affirmant.
 nombre Singulier. Au nombre Plurier.
 Fay } Faisons,
 Si } fais } faites,
 fait } font.

Enre-niant
 Non } Fay } Faisons,
 } fais } faites,
 } fait } font.

Au tems imparfaitement passe.
 Si } Faisoy } Faisions
 oft } faisois } faissiez
 Non } faisoit } faisoient

Au premier parfait.
 Si } Fei } Feimes
 oft } feis } feites
 Non } feit } feient

Au second parfait.
 Si } Ay } Avons,
 ende } a } avecz,
 Non } e } ont.

Au tems plus que parfaitement passe.
 Si } Avoy } Avons
 ende } avois } aviez,
 Non } avoit } avoyent

Au tems futur ou avenir.
 Si } Feray } Ferons
 ende } feras } ferez,
 Non } fera } feront.

Ende

Endesoo moghen boorts alle Woorden met si fay bevesticht/ende met Non fay benent woord/ ende dat in alle tijden: Besjaven in den volcomen ende meer dā volcoment ijt / daer alstijdt oy passen Si ay; Si avoy. oft Si suis; si estoy, &c.

Derboeginghe van de Lijd-wooyden : Ich worde be mint/ ghezeghent/ ghesten ende gheloost; etc. Die int Vrouwelijck gheslachte veranderen.

La Conjugaison des Verbes Passifs: le suis aimé, benit, veu & creu, &c. Lesquels se changent au genre Feminin

Au tems present.

Au genre Masculin, Au genre Feminin.
 Au Nombre Sing. Au Nombre Sing
 Ie suis } Tu es } aimé.
 Il est } Elle est }

Au Plur. Au Plur.
 Nous sommes } Vous estes } aimés,
 Ils sont } elles sont }

Au tems imparfaitement passé.

Au Sing. Au Sing.
 I'estoy } Tu estois } benit
 Il estoit } Elle estoit }

Au Plur. Au Plur.
 Nous estions } Vous estiez } benits,
 Ils estoient } Elles estoient }

Au premier tems parfaitement passé.

Au Sing. Au Sing.
 Ie fu } Tu fus } veu
 Il fut } Elle fut }

Au genre

Au genre Masculin.

Au Plur.
Nous fumes
Vous futes
Ils furent

Au genre Feminin.

Au Plur.
Nous fumes
Vous futes
Elles furent

Au second tems parfaitement passé.

Au nombre Singulier.
J'ay esté
Tu as esté
Il a esté

Au nombre Plurier.
J'ay esté
Tu as esté
Elle a esté

Au Nombre Plurier.
Nous avons esté
Vous avez esté
Ils ont esté

Au Nombre Singulier.
Nous avons esté
Vous avez esté
Elle ont esté

Au tems plus que parfaitement passé.

Au Sing.
J'avois
tu avois
Il avoit

Au Sing.
J'avois
tu avois
Elle avoit

Au Plur.
Nous avions
Vous aviez
Ils avoyent

Au Plur.
Nous avions
Vous aviez
Elles avoyent

Au tems futur.

Au Singulier.
Je feray
Tu feras
Il fera

Au Sing.
Je feray
Tu feras
Elle fera

A la maniere de Commander.

Au Plur.
Nous serons
Vous serez
Ils seront

Au Plur.
Nous serons
Vous serez
Elles seront

Au genre Masculin.

Au nombre Sing.
Sois
Qu'il soit

Au genre Feminin.

Au nombre Sing.
Sois
Qu'elle soit

Ends

Ende soo boozte in alle d'ander maniere n/volgende
de verboeghinghe van d'woordt Estre. Mijt waer ne-
mende dat het Feminin van het Masculin onderscheyde
woordt met een e daer hy te boeghene/sonder meer.

Ander Doorzboeghinghen met twee Doornamen.
Autres Conjugaisons à double Pronom.

L'Indicatif. Au tems present.

Au nombre Singulier. *Au nombre Plurier.*

Je me Tu te Il se Nous nous Vous vous Ils se
Esmerveille veilles veille: Esmerveillons veillez yeillent
Repen repens repente: repen tous repentez repentent
Sic suis sied: seons secz seent
Tay tais tait: taisons taisiez taisent

Exemple.

Je m'esmerveille que vous vous seiez sans estre las.
Où nous nous taisons, puis qu'ils se repentent d'avoit
commis tel cas.

A l'Imparfait.

Au Sing. *Au Plur.*
Esmerveilloy veillois veilloit Esmerveillions veillez yeilloient
Repentoy repentois repentoit repentois repeniez repentoient

Au premier parfait.

Sci seis seid: seimes seires seirens
Teu teus teut: teumes teutes teutent

Au second parfait.

Sais, es, est { esmerveillè. sommes, estes, sont { esmerveillés
repenti. repentis, repentes, repentes, repentes, repentes

Au plus que parfait.

estoy, estois, estoit { estions estiez, estoient { sis
teu teutions teutes, teutes, teutes

Au tems futur.

Esmerveillejay, veilleras, veillerez veillrons, veillerez veilleront.
Repentiray, repentiras, repentira: repentirons, repentirez, repentiront.

L'imparitif.

Sietoy. Qu'il se sie Seons nous Seez vous Qu'ils se seent.
Taytoy. Qu'il se tais Taisons nous Taisez vous Qu'ils se taisent.
L'Operatif.

In deser manieren woorden ooc verandert alle Onpersoonelike woorden / doch sonder ghetal.
La Conjugaison des verbes Impersonels qui se fait en tous tems sans nombre.

L'Indicatif.

<i>Au tems present</i>	<i>A l'imparfait.</i>
Il neigeoit, pleut, a vesprit ou anuicté.	Il negeoit, plouvoit, a vesprisoit ou anuictoit
<i>Au Premier parfait</i>	<i>Au second parfait.</i>
Il a pleu, a vespru ou anuicté.	Il a neigé, a plu, est a vespru ou anuicté.
<i>Au plus que parfait.</i>	<i>Au futur.</i>
Il avoit neigé, avoit plu, estoit a vespru ou anuicté	Il neigera, plouvera, a vesprira ou anuictera

L Imperatif.

Qu'il neige, qu'il pleuve & a vesprisse, je ne m'en soucie pas
L'Optatif.
Pleut à Dieu qu'il neigeast. Dieu doint qu'il pleuve & a vesprisse.

Le Conjonctif.

Attendu qu'il neige, le soleil ne peut luiré.

L'Infinitif

Il ne fait que plouvoir, neiger & a vesprir.

par Interrogation.

Neige -il; pleut il? ou quel tems fait -il?

par Admiration

O comment -il pleut! He Dieu comment il neiget

Par negation

Non fait. Si fait.

Resposse

Ende alsoos met alle dierghelijcke onpersoonlijke woorden / uptgenomen de ghene die den navolgenden Reghelvolghen

Au tems

<i>Au tems present</i>	<i>A l'imparfait.</i>	<i>Au parfait.</i>
Il fait fort beau, tresford, bien serain.	Il faisoit brun & obscur, frais & morte, sec & poudreux.	Il a fait coy ou calme, treschaud, bien froid.

Mercke.

Desen il woort ober al ghebesicte daer men onsen beemiet is ofe is onpersoonlijk gebuyct / ende daer men van tijdt spreekt. Als het is etens tijdt / of et tems de disaeril est douze heures, C'is twaelf uren / &c. Dese woort by Neutrallijc ghebesicte aldus: Il est vray. Het is waer. Il est beau, bon & doux, C'is schoon / goet en soet / &c. Daer alser eenen ar onder verstaen woort (want t'is woort alsoo wel van dat is als van her is ghesmaect) of dat men op de vraghe Qu'est cela? Wat is dat? antwoort / dat is ofe t'is: Item wanneer daer eenen Substantieen Werck-woort / of het lediken us na come / soo moeten de Pronom, Ce, in stede van il gebuycten.

Exempel.

- C'est chose vraye, Het is een waerachtich dingh.
- C'est une heure qui sonne, C'is een ure dat daer slaet.
- C'est de la neige, Dat is sneeuw
- C'est de l'argent, Die is ghelt.
- C'est par bien faire, ou en bien faisant, qu'on acquiert des amis,
- C'is met wel doen ofe wel doende / dat men vrienden erijghet.
- C'est un homme de bien: est une femme honneste,
- Het is een man van eeren: t'is een degelijcke vrouwe.
- Het welck men oock met Il wel segghen mach / maer dan moet in't Fransois (doch in Duytsch niet) het lediken un achter blijven. Als il est homme de bien: elle est femme honneste. Op is een man / sy is een vrou / etc.

Persoonlijke Woorden onpersoonlijk verandert.
Verbes personels conigez impersonnellement.
A la

A la maniere d'Annoncer.
Au tems present Men moet sycken.
 Il faut parler
A l'imparfait Men moest hooren.
 Il falloit ouïr
Au premier parfait Men heeft moeten seggen.
 Il fallut veoir
Au second parfait Men had moeten beninnen.
 Il a fallu dire
An plus que parfait Men sal moeten zeggenen.
 Il avoit fallu aïmer
Au tems futur Men sal moeten zeggenen.
 Il faudra venir
Par maniere de Desirer. Gabe Godt dat men moeste
 Pleust à Dieu qu'il fallût
Par maniere de Conjoindre. Gheveret dat men ete moet.
 Ven qu'il faut manger
Autrement. Hoevel men d'incien moet.
 Combien qu'il faille boire
L'infinitif. Moeten is swaer.
 Falloit est grier
Par maniere d'interroguer. Moetmen sycken.
 Faut-il parler
En niant. Non fait.
 Il ne faut point chanter
En respondant. Non fait.
 Si fait

Autrement *Au tems present* Men spreekt.
 On parle
A l'imparfait. Men sprack.
 On parloyt
Au premier parfait. Men sprack.
 On parla
Au second

Au second parfait Men heeft ghesproken.
 On a parlé
An plus que parfait. Men had ghesproken.
 On avoit parlé
Au futur. Men sal sycken.
 On parlera
Par maniere de Commander. Datmen sprekē.
 Qu'on perle
Par maniere de Desirer. Men soube gheïen sycken.
 On parleroit volontiers
 Pleust à Dieu qu'on parlast; Gabe Godt datme sprekē
A la maniere de Conjoindre. Gheveret datmen sprekē.
 Veu qu'on parle
 Combien qu'on parle
 Den Infantif is als van de persoonlycke.
 Ouir parler un ignorant est grande fascherie.

Par maniere de Demander. Spreek- menē
 Parle-ont
En niant Non, on ne parle point, Nacu/men sprekēt niet.
En affirmant; Si fait, Men doet ommeys; Non fait, Men doet niet
Exemple
 On disoit bien que la Paix se feroit, & on parloit fort de l'accord mais on n'oit que bruit de guerres, & sine void-on que force soudarts & gens d'armes.
 Merckt.
 Dit boorgaende is al Doender-wijs ghesproken/maer Lidender-wijs sēdmen onpersoonlyck aldus/ Il se dit, Daer wordt gheseydt; Il se disoit, Daer wordt gheseydt; Il s'est dit, Daer is gheseydt gheweest; Il le dira; Daer sal gheseydt worden.
Exemple
 Il se dit que la France & l'Angleterre son t si estroitement cōnfederées, qu'elles n'ont garde d'estre separées.
 Het

Het personel verbum Avoir woijt mede onpersoons
ijch verandert. in deser manieren.

L'Indicatif.

Il y	{ a voit ilycut a eu a voit eu aura }	{ is oft zijn. was oft waren. is oft zjn gheweest was oft waren gheweest. sal zjn oft wesen. }	Daer

L'Imperatif.

Qu'il y aye; Datter zp/ete.

Ende also in alle d'ander maniere ende tijden/so wel
voor het pluriel als voor het Singulier in Fransojs
maer in Duytsch heeft elck ghetal zjn epgen Verbe

Exem ple.

Il y a plusieurs membres & n'a qu'un corps,
Daer zjn veel ledē ende daer en is maer cenlichaem.

Ander Woorden

Om na te voorigaende reghelen te verboeghen/ het
welckmen lichtelijck doen can/ als men d'onderschepe
weert rusthen den jegenwoordigen/ersten en tweede
volcomen tijt/met den Infinitif, als hier volghet. Ende
derst sommighe van der eerster spundinghen in FR.

Tems present. Premier parfait. Second parfait.			Infinitif.
I'apporte	i'apportay	i'ay apporté	Apporter
ie me blesse	ie me blesay	ie me suis blessé	blesser
ie clovs	ie cloiay	i'ay cloüé	ctouër
ie disne	ie disnay	i'ay disné	disner
ie disse	ie disay	i'ay edifié	edifier
ie m'efforce	ie m'efforsay	ie me suis efforcé	efforcer
ie faulle	ie faulday	i'ay faulcé	faulser
ie me fache	ie me fachay	ie me suis faché	facher
ie gaze	ie gageay	i'ay gagé	gager
ie gabe	ie gabay	i'ay gabé	gaber
i'herite	i'heritay	i'ay herité	heriter
			ie jeune

Tems present. Premier parfait. Second parfait. Infinitif.

ie lève	ie levay	i'ay levé	lever
ie mene	ie menay	i'ay mené	mener
ie nte	ie niay	i'ay nit	nier
i'oppress	i'oppressay	i'ay oppressé	oppresser
ie paye	ie payay	i'ay payé	payer
ie quite	ie quittay	i'ay quitte	quitter
ie ronge	ie rongey	i'ay rongé	ronger
ie soupe	ie soupay	i'ay soupe	souper
ie turre	ie turray	i'ay turré	turer
ie voy	i'allay	ie fois allé	aller
nous allons	nous allames	nous sommes allés	irregular ou anomal
il ira y, il iray	va, qu'il aille	ou voits, &c.	

Dan der tweeder spundinghen in FR.

I'acquies	i'acquis	i'ay acquis	Acquiescer
i'adverti	i'advertis	i'ay adverti	advertir
i'adouci	i'adouci	i'ay adouci	adoucir
i'assau	i'assaili	i'ay assailli	assaillir
ie blanchi	ie blanchi	i'ay blanchi	blanchir
ie bou	ie bouli	i'ay bouli	bouillir
ie cour	ie couru	i'ay couru	courir
ie couvre	ie couvri	i'ay couvert	couvrir
ie cueille	ie cueilli	i'ay cueilli	cueillir
ie devien	ie devint	ie suis devenu	devenir
ie dor	ie dormi	i'ay dormi	dormir
ie m'elbahi	ie m'elbahis	ie me suis elbahi	elbahir
ie fau	ie failli	i'ay failli	faillir
ie fier	ie feru	i'ay feru	ferir
ie fui	ie suis	i'ay fui	fuir
ie gemi	ie gemis	i'ay gemi	gemir
ie gi	ie geu	i'ay geu	gefir
ie hai	ie hais	i'ay hai	haïr
ie me honti	ie me hontis	ie me suis honti	hontir
ie meur	ie mouru	ie suis mort	mourir
ie men	ie menti	i'ay menti	mentir
ie nourri	ie nourri	i'ay nourri	nourrir
ie noirci	ie noirci	i'ay noirci	noircir
i'occi	i'occis	i'ay occi	occir
i'offe	i'offri	i'ay offert	offrir
i'ouvre	i'ouvri	i'ay ouvert	ouvrir

F y le per

<i>Tems present.</i>	<i>Premier parfait.</i>	<i>Second parfait.</i>	<i>Infinitif.</i>
ie per,	ie parti,	ie tuis parti,	Partir,
ie parti,	ie parti,	i'ay parti,	partir,
ie peri,	ie peri,	ie suis peri,	perir.
ie pu,	ie pui,	i'ay pui,	puir,
ie puni,	ie puni,	i'ay puni,	punir,
ie quier,	ie quis,	i'ay quis,	querir,
ie voy querre.	i'allay querre,	i'ay este querre,	querir.
ie rosti,	ie rosti,	i'ay rosti,	rostit,
ie sau,	ie sailli,	i'ay sailli,	saillir,
ie sen,	ie senti,	i'ay senti,	sentir,
ie ser,	ie servi,	i'ay servi,	servir,
ie se cure,	ie secouru,	i'ay secouru,	secourir,
ie sor,	ie sorti,	ie suis sorti,	sortir,
ie tien,	ie tin,	i'ay tenu,	tenir,
ie trahi,	ie trahis,	i'ay trahi,	trahir,
ie vest,	ie vesti,	i'ay vestu,	vestir.
ie vien,	ie vin,	ie suis venu,	venir.
ie vomí,	ie vomis,	i'ay vomí,	vomir.

Dan der derde terminaten/in o r.

<i>Tems present.</i>	<i>Premier parfait.</i>	<i>Second parfait.</i>	<i>Infinitif.</i>
I' apparoy,	I' apparu,	I'ay apparu,	Apparoit ou apparoistre.
I' apper, oy,	I' apperceu,	I'ay apperceu,	appercevoir.
I' ars,	I' ardi,	I'ay ardi,	ardoir, ardire.
ie m' assie,	ie m' assí,	ie me tuis assí,	assieir.
il ne me chault,	il ne me chalur,	il ne m'a chalu,	chaloit.
ie che,	ie ch-u,	ie suis cheu,	cheoir.
ie compare,	ie comparu,	i'ay comparu,	comparoir.
ie consoy,	ie conceu,	i'ay con ceu,	concevoir.
ie doy,	ie deu,	i ay deu,	devoir.
il se deult,	il se doulur,	il a dolu,	douloir.
ie deçoy,	ie deceu,	i ay deceu,	decevoir.
ie meu,	ie meu,	i'ay meu,	mouvoir.
ie pris,	ie peu,	i'ay peu,	pouvoir.
ie regoy,	ie receu,	i'ay rec-u,	recevoir.
le souloy,	ie soulu,	le souloy,	souloir.
ie scay,	ie sceu,	i'ay sceu,	scavoir.
ie vau,	ie vally,	i'ay vally,	valoir.
ie vucil,	ie voulu,	i'ay voulu,	vouloir.

Dan de r hierder terminaten/in re, cre, dre, pre, stre, tre, vre.

<i>Tems present.</i>	<i>Premier parfait.</i>	<i>Second parfait.</i>	<i>Infinitif.</i>
ie bray,	ie brai,	i'ay bray	Bratre
ie fay,	ie fei,	i'ay fait	faire
ie ray,	ie rafei,	i'ay rafe	raire
ie boy,	ie beu,	i'ay beu	boire
ie croy,	ie creu,	i'ay creu	croire
ie clo,	ie cloui,	i'ay clos	clorre
ie brui,	ie bru,	i'ay brui	bruire
ie cui,	ie cui sei,	i'ay cuit	cuire
ie nui,	ie nuifi,	i'ay nuit	nuire
ie feri,	ie ferivi,	i'ay e scrit	escrire
ie eli,	ie esleus	i'ay est u	estre
ie li,	ie leu	i'ay leu,	lire
ie fri,	ie fri	i'ay frit	fire
ie ri,	ie ri	i'ay ri	rire
ie vainc,	ie vainqui	i'ay vaincu	vaincre
ie crain,	ie craigni	i'ay crant	craindre
ie plain,	ie plaigni	i'ay plaint	plaindre
ie refrain,	ie refraigni	i'ay refraint	refraindre
ie contrain,	ie contraigni,	i'ay contraint	contraindre
ie fein,	ie feigni	i'ay feint	feindre
ie cein,	ie ceigni	i'ay ceint	ceindre
ie peing,	ie peigni	i'ay peint	piendre
ie descen,	ie descendi	ie suis descendu	descendre
ie fen,	ie fendi	i'ay fendu	fendre
ie deffen,	ie deffendi	i'ay deffendu	deffendre
ie despen,	ie despendi	i'ay despendu	despendre
ie pren,	ie prin	i'ay prins	prendre
ie ren,	ierendi	i'ay rendu	rendre
i' atten,	i' attendi	i'ay attendu	attendre
ie viend,	ie vendi	i'ay vendu	vendre
ie join,	ie joingni,	i'ay joint	joindre
i' oin,	i' oigni	i'ay oingt	oindre
ie poin,	ie poingni,	i'ay poingt	poindre
ie pon,	ie ponu	i'ay ponu	pondre
ie respon,	ie respondi	i'ay respondu	respondre
ie ton,	ie tondu	i'ay tondu	tondre
ie mor,	ie mordu	i'ay mords	mordre

F 10

ie tor,

Il desire & s'efforce de conoistre le bien.
 Hy beghiert ende pooght hem te weten.
 Ende de Depositie a wort altit ghesleit vooz den Insnief die een
 fmael acte betoekent te weten/het werck daerinnen na staet/oft dat
 men soecht te doene. Als te rache a deventu sage, Ick soecke wijs te
 worden; s'estudier a bien dire & faire, S'ich becommeren om wel te
 seggen/ende te doene: Apprendre a parler, Te leeren spreken.
 Men moet hem wachten van eenderley Pronom tweemaal met de
 Conjonctie que in een spreucke te brenghen/ghelick eenige (wiltent
 de her Dmischre nauwe volghen) onbeschedelick doen / als sy in
 stede v in li me commada luy' dire de venir parler a luy, seggen li mo
 commada que je lui dirai qu'il viendroij parler a lui. Al waer den doos
 bein il ser qu'ajick luyde.
 Naer twee verscheiden Pronoms in een spreucke brenghende / soo
 mecken den Hoeghet que daer tusschen schickten.

Exempel.

Inten que vous estudiez en Theologie.
 Ick verstaen dat ghy inder Godheyt studeert.
 Vous voulez qu'il apprenne a parler Francois.
 Ghy wilt dat hy francois leere spreken.
 Hier zijn in deeste Sententie de twee Pronoms, Il est vous verschepe
 den/so zijn in dander que vous ende il: her welck niet qualige en luyde.
 De Passifs begherten eenen Genitif naer hyn.

Exempel.

Je suis aime de toy, Ick worde van u bemint.
 L'homme de bien est haï du meschant,
 De boose wordt van de boose ghehaet.
 La sainte Esriture est leue & feuilletée des fideles &
 craignans Dieu,
 De heplighe Schrift wordt van den gheloobighen
 ende Godbzuchtighen ghelesen.
 Het welck albus ghekeert mach worden.
 Tu m'aimes, Ghy bemint my.
 Le meschant haï l'homme de bien,
 De boose haect den boonen.
 Les fideles lisent la sainte Esriture,
 De gheloobighe lesen de heplighe Schrift.
 De Verbes die van naturen reciproques zijn / ende
 alle andere die de weersp-ichept aenamen/ hepsche
 den Genitif.
 Dieu regarda qu'ils s'estoient desloignez, de leur mau vaise
 voye, & il se repentit du mal qu'il avoit dit leur faire, & ne
 le fit pas. Ion. 3. 10.

Exempel.

Maer als sy hyn van de weersp-ichept afkeren/ soo
 volghen sy den reghel van de Actifs die eenen Accusa-
 tif d'ijben. Als/ Eternel desloigne mes yeux, qu'ils nere-
 gardent a vanité, Pleau. 119. 17.

Men moet hier mercken wanner men seyt Genitif
 oft Datif, datmen alsdan verstaet de Deposieten de, du
 a, au, soo wel vooz de Namen als vooz de woorden

VAN HET VIERDE DEEL.
 Participes Naem-woorden.

Participes zijn segselen die van de Verbes gemacee
 worden/ende also wel Naem-achtich als Woord-
 achtich zijn/wat sy so wel de bediedenisse eens naems
 als eens woords deelachtich zijn/als van parler comt
 parlant, van aimer, aimant, oft amant, &c Bediedende
 niet alleene een doen/maer oot eenen doender/onder-
 schepde woorden niet eenich lediken daer voze te stel-
 len: als le parlant, de spreker: en parlant, al sprekende:
 L'aimant ou l'amant, de minnaer oft liefhebber: en ai-
 mant, minnende oft lievende/ &c.

Ende mogen mede/ ghelijck de Namen ende booz
 namen verbaet worden.

Exempel

Au Sing.		Au plur.	
N.	Le parlant,	De spreker/	Les parlans,
G.	Du parlant,	Des sprekers/	Des parlans.
D.	Au parlant,	Den spreker	Aux parlans.

Mogen oock gelijck de woorden in alle manieren/
 t'iden ende persoonen verboeght worden/doch sonder
 veranderinge haers uptgangs / dat is sans change-
 ment de terminaison, (ten ware datmense van Genre
 oft Nombre veranderen wilde) Als

Exempel.

Je suis aime de toy, Ick worde van u bemint.
 L'homme de bien est haï du meschant,
 La sainte Esriture est leue & feuilletée des fideles &
 craignans Dieu,
 Tu m'aimes, Ghy bemint my.
 Le meschant haï l'homme de bien,
 Les fideles lisent la sainte Esriture,
 Dieu regarda qu'ils s'estoient desloignez, de leur mau vaise
 voye, & il se repentit du mal qu'il avoit dit leur faire, & ne
 le fit pas. Ion. 3. 10.

geen beend.
 deelwoord

<i>au Sing.</i>	Exempel	Indenckel ght
Je suis	} aimant	} Ick ben Du bist Hy is
Tu es		
Il est		

Heffhebbende/
oft minnende.

Telloy aimant: Tufus aimant: Il a esté aimant: Sois aimant, &c.

Alle Naem-woorden die dus in ane eyndigen worden A d'is genoot/ en eynden in onse tale altijt in *de* Dele woorden gemaeckt dooz de veranderinge van oy eyndinge des onbolcomenen geleden woords) in ant: Als Aimoy, aimant, heffhebbende: Beniffoy, beniffant, zghenende: Voyoy, voyant, ffende: Croyyoy, croyant, gheloovende/ &c.

Alle die anders eyndighen woorden Passifs genoomt/ ende hebbe van der eerster Verboeginge een gemeyne eyndinge in é: als aimé, benint/ &c. van de dyp andere herschepden terminatien: als benit, ghezehent: veu, gessen: creu, ghelooft/ &c. De welke ghemaeckt worden van den geledenen Infinitif, Avoir aimé, avoir benit avoir veu: avoir creu: achterlatende het behulpsam-woordt avoir.

Is te merken datter van sommige woorden geen passifs oft ljdende Naem-woorden gemaeckt en worden/ te weten van alsulche welker werck har geen menschenoch van eenich dingh ljdlicher-wijs en word anghenomen / als van: parler, plouvoir, &c. Want men en seyt niet Je suis parle, Ick worde oft ben ghesproken: Il est pleu, Het is oft wordt gheregent/ &c.

Dese voorszde Naem-woorden zijn alle van Manlijchen Ghelachte/ ende moghen Vrouwelijc gemaeckt worden met een e darr by te boeghen/ als parlant, parlante: aimant, aimante: aimé, aimée: veu, veue, &c.

Het welck ghemeenlijck geschiedt wanneer het participium als ren Substantif Feminin ghebruykt wort: **Exempel.** Vne servante me plaic mieux que la gouvernante. **En** die dienstlic is/ is mi lieber dan de hreftende. **Doch** wanneer het van sulken Substantif oft van een pronon

Pronom in de plaetse van dien gheregent wort: want alsoa wort het Participium ghebruykt als A d'jectif, die altijt van Ghelachte ende van ghelate moet zijn als den Substantif.

Exempel.
La Cour fut desplaisante de la promesse qu'auroit faice le Roy.

Van den Pronom.
C'est elle mesme que j'ay tant sollicitée.
Hier wordt het Participium desplaisant geregent ende helnt van Cour, ende fait van promesse, d'welck twee Substantifs Feminins zijn/waeromme men desplaisante ende faice moet segghen.

Doch wordt het Naem-woordt sollicité geregent van elle-mesme, eenen vroulicken Doornaem/ die darron oot a's Feminin moet verandert worden: als oft men seude Elle sollicitée.

Doch soo wanneer het Naem-woordt meer als Verbum dan als Adj. t'is ghebruykt wordt/ oft har en Verbum geregent wort: so blifbet ontherandert al quamer schoon eenen Substantif Feminin wort.

Exempel van d'eerste.
La femme parlant bien & vivant honnestement, reshouit son mari.

Van d'andere.
Lon le cognoistra par ce qu'elle m'a promis.
Hier wordt promis geregent van't Verbum avoir, ende niet van den Pronom elle: want men seyd a promis, ende niet elle promis.

Is noch te weten dat alle de gene die Singulier zijn als de voozgaende/ Plurier moghen gemaeckt worden met een s haer by te boegen / oft met de leste Consonne in eens te verandert: Als parlant, parlants: parlante, parlantes: aimant, aimans: aimante, aimantes: aimé, aimés: aimée, aimées: veu, veus: veue, veues.

V A N

VAN HET VYFDE DEEL

Adverbes Wp-woorden.

A Dverbes zijn seghelen die niet ghedeclineert noch gheronugeert en worden/dienende alleene om by de Verbes ghevoeghet te worden tot een verclaringhe wat oft hoedanich het doen oft lijden des Woords sp: Ehen eens ghelickmen door d'Adjectifs de ghestalte nisse van de Substantifs aenwijst: Als le parle bien, Je s'ayeste mel: Vous aimez peu, Ghy hebt wepnich lief: Pierre fait sagement. Peeter doet wijselijck/ &c. Dese zijn van beeldreley beteeckenissen. Sommighe dienen om tydt te bewijfene/

Aujourd'huy.	Entre-tems.	Ores
Aucunefois.	Hier.	Orprime oft aupri-
Auparavant.	Huy, meshuy.	Pieca. (me.
Au soir.	Ja, desja.	Presentement.
Au vespre.	Iadis.	Rarement.
A la parfin.	Iamais.	Soir.
Apres demain.	Incontinent.	Soudain.
Avant hier.	Iournellement.	Souvent.
Ce tems-pendant.	Lendemain.	Souventefois.
Demain.	Longuement.	Tandis.
De soir.	Lors, alors.	Tard.
Desormais.	Maintenant.	Tempre.
De vespre.	Matin.	Tost, tantost.
Done.	N'agueres.	Toujours.
Donques.	Oncques.	Vespre &c.

Dese bewijfen plaetse		
A dextre.	A fenestre.	Ailleurs.
Ca, deca.	Ci, ceci.	Ceans oft Ciens.
Dedens.	Dehors.	Dont.
Devant.	Derriere.	En oft ens.
Illec.	La, delà.	Leans oft Liens.
Où.	Partout.	&c.

Dese

Dese dienen om yet te bevestighen,		
Affurement	Certainement.	Certain, Certes.
C'est à scavoir.	C'est mon.	C'est mout.
Il est vray.	Il est ainsi.	Sans doute.
Oui, oui-dea.	Voire.	Vrayement.

Dese om te loofhenen oft l'onkenmen.
 Nani oft nenni. Non Ne. Nullement, &c.
 Ne dient oock om te verbieden: Ne faites pas celas

Dese om te vergelijcken.			
Aussi.	Autant.	Davantage.	Mieux.
Moins.	Plus.	Pis.	Pire.

Dese om te begheven.
 A, la mienne volonc Dieu doit. Dieu veuille.
 O que je voudroy. O si, plus à Dieu Volontiers.

Dese om niet voorwaerde te sprekien.
 En cas. Mes que. Pourveu. Si. &c.

Dese bewijfen twijfelinghe.
 D'aventure. Paraventure. Decas fortuit. Fors.
 Fortuitement. Possible. Peut estre. Il se peut faire, &c.

Dese dienen om te vraghen.
 A quelle raison? Comment En quelle maniere? Où?
 D'ou? Dont? Quoy? Pourquoi? Pour quelle cause?
 Qui? Que dites vous? Quand? Quelle part?

Dese om te tellen.
 Vne-fois, deux fois, trois fois, quatre fois, &c.

Dese om t'ordineren oft schikken.
 En premier lieu. Premierement. Secondement. Pour la
 seconde raison. Huitiesme. Dixiesme, &c. Consequem-
 ment. Puis apres. Depuis. Item. Finalement, &c.

Dese bewijfen qualitept oft hoedanichept.
 Bien. Mal. Fort. Mout. Bellemeng.
 Prudemment. Abondamment. Vaillamment, &c.
 Dier is

maer upt zynde/ so quammier al de werelt ghehoopen/
Quand je fus à la maison, il n'y vint personne, mais' estant
sorti, tout le monde y accourut.

Doen wordt oock by ons' soumtjds in den aenbanck
der Spracken gestelt maer moet, als dan int midden
der selber weder herhaelt wordē/ oft in die stede moet
men stellen so oft dan, welck int Fransois soo niet en
gheschiedt.

Exempel.

Doen ick mijn boecken socht/ doen en vande ickse niet
Lors que je cerchay mes livres, je ne les trouvoy pas.

Doen ickse g'revonden hadde/ soo en hoefde ickse niet/
Quand je les eu trouvé, je n'en avoy que faire.

Als ick mijnen brief gheschreven hebbe/ dan sal ick
blijde zyn/ Ayant escrit ma lettre, je seray bien aise, &c.

Van de loocheneude By-woorden

Ne, point, pas, ne, ni, non.

Den Negatif, ne, en wordt by den Fransoisen int
loochenen nemmermeer achter ghelaten sonder laster
oft mistandt maer point ende pas bytans altydts / en
de dat na wille.

Exempel.

On ne peut point ou pas dire tout ce qu'on sçait. Daer
vore machme wel segge/ On ne peut dire tout ce qu'on
sçait. Maer niet On peut point ou pas dire tout ce qu'on
sçait. Want ne (als gheseyt is) macher niet upt bliuen.

Daer reghen mach ons beneenende By-woorden
en, oter al ghesweghen worden/ maer niet onsen niet.
als. Men mach niet al seggen dat men weet. vooz/ Me
en mach niet/ &c. Maer niet/ Men en mach seggen al
dat men weet.

Item Pourquoi ne dites vous ce qui vous fault/ ende
tiset/ Pourquoi dites vous point ce qui vous fault/ waer
ommesen son niet wae u ghebreckende niet/ waer
omme en segge wat u ghebreckte?

Is noch te merken datmer desen Negatif, Ne, ne-
mermeer bupte enige. Sententie en gebuyckte/ maer
altyde

altijt daer binnen. Daer en teghen en bindmen. wennē
nemmermeer binne de spreucke/ maer altijt daer bupte.

Ende aingaeude van Non, hoe wel die oock bupten
de Sprucke ghebesticht wordē/ soo wordē hy nochtans
wel mede daer binnen ghesiet/ ende verselt niet point
oft pas.

Exempel.

Non point à nous Eternel, non point à nous, mais à ton
Nom donne gloire, Niet ons eeuwige Gode/ niet ons
maer dijnē Daer gheest eere. S'il y a du bien en moy, il
vient non pas de moy : alns de Dieu, IJser yet goetē in
my/ dat en comt van my niet/ dan van Gode.

Van d'Adverbe, Dont.

Dont heeft verscheyden verduyschinghen/ als Waer-
as/ waer van, waer mede &c. ende wort meest als Relatif
ghesuyckte.

Exempel.

Voici la plume dont je parloy tantost,
Hier is de penne daer ick schier af sprack.

Voilà le canivet dont elle a esté parée
Daer is het penne. niet waer mede sp' ghesneden is.

Dont vient cela? hoe comt datte? ende niet van waer
comt dat? dat wort vertaelt D'ou vient cela? om dat het
plaetse bediet. Dont je suis bien joyeux ou mari, waer
doze ick seer blijde oft bedroeft ben.

VAN HET SESTE DEEL

Prepositions. Door-setsels.

Prepositions zijn segselen die oock niet ghedeelneerd
noch gheconjugiert en worden/ dienende alleene om
voordel updsels oft seghsels van de voorgaende Deelen
ghesiet ende ghebruyckte te worden/ om de betreeke-
nissen van dien te heranderen / verbulen oft vermits-
deren met d' appositie oft bystellinghen van dien. Als
Je m'en vay à Paris, Ick gae nae Parijs : Pierre s'en va
chez ton Père, Peeter gaet tot uwer Vaders : Va ten aiz
devant de luy, Gaet hem te ghemoet : jusques au marché,
Tot op de Markt : pour luy dire, om hem te seggen : qu'en
parlant

Parlant il use de modestie, dat hy int spreke zedich 3p/ &c
Eenighe hebben tweederley figuren: Simple & compo-
posee. De Simple zijn dese/Riere oft arriere, achter: con-
tre, teghen: devant, voze/&c.

De Composée zijn onder haer selven/oft met een Ver-
bum, verkyocht ende t'samen ghesedt. Als en-arriere,
achterwaerts: encontre, enteghen: Au devant, vooz
waerts oft te ghemoete Refaire, herdoen: sur faire, over-
loben: Sarisfaire, holdoem: Sous-rire, grenken oft heym-
lijck lachen &c.

Dese naer volghende comen gemeynelijck vooz eenen
Nominatif oft Accusatif, als men by exempelen sien sal.

A.	Au.	Aux.	} dese woorden mede vooz } Articulen ghebruykt.
De.	Du.	Des.	
Apres	Avant,	Avec.	Chez.
Contre.	Decà	Dela	Dedans.
Depuis.	Derriere.	Devant.	Dessous.
Dessus.	Devers.	En, es.	En tout.
Entre.	Envers.	Environ.	Ioignant.
Outre.	Par.	Par avant	Pardevant.
Pour.	Pres.	Sans	Selon.
Sous.	Sur.	Sus.	Vers.

Exemple.

Decà les monts on passe la reviere, par vn pont, tout de-
vant la ville.

Men dese zijde des geberghe gaet men ober den bloet/
langhs een Wynghe/rechts vooz de stadt.

Sommighe van dese Prepositien worden niet den
Comparatif plus vergelekt. Als Pres, by plus pres, naerder
Andere worden oock vooz Adverbes ghebruykt/ te we-
ten à ende en, in deser manieren: A l'ancienne, op d'ou-
de wijse: A la moderne, op den nieuwen snof: A la Fran-
coise, op zijn Fransch: A l'Espagnole, op zijn Spaensck
En Gentil-homme, op zijn Edelmans: En preude fem-
me, als een degheelijcke vrouwe.

Dese willen van eenen Genetif oft Ablatif
gheboelge worden.

Arriere

Arriere. En-arriere. Audevant. Apres.
Alencontre. Alentour. Au dessous, Hors, de hors.

Exemple.

Va r'en arriere de moy Sathan, apres de ta sequelle, à len-
tour des porceaux, hors du quartier des Fideles.

Gaet van my Sathan/by dijne volghers ontrent den
zwijnen/buyten der gheloovighe gheweste.

Dese wil eenen Datif hebben.

Jusques à la fin perseverer est chose salutaire,
Tot den epnde toe volghden is een salich dingh.

Merck.

De Prepositie en, betreckenende in, en wordt neer-
mermeer geselt vooz den Artijckel le staende vooz eenen
Substantif. Als vooz in den boeck: inden spiegel: in den
pot: en machmen niet seggen en le livre, en le miroir, en
le pot. men moet seggen au livre: au miroir au pot. Of
wilmer ommeers en besigen/soo moet men vn oft een-
ghen Pronom in stede van d'Artijckel by voeghen/ seg-
gende en vn lievre, en mon miroir, en son pot, Waer vooz
d'eygen namen machmen en sonder eenich toevoeghesel
stellen. Als le m'en vay en Angleterre, Ick gae naer
Enghelant/oft en Franco, na Vlaue krijck: J'ay veu en
Anvers de belles maisons, Ick heb t' hantwerpen schoon
huyzen ghesten: & en la Hay de beaux chevaux, ende in
den Daghe schoon Daerden. Oock soo vooz den Artij-
ckel la ende de siltighe l'. Als en la maison, int huys: en
l'Eglise. in de kercke: l'eau int water. Wel verstaende
daer inne/maer derwaerts gaende so moet men seggen
à Anvers, naer Antwerpen: à la Haye, in den oft na den
Daghe: ende van daer comende/le vien de la Haye, ick
come van den Daghe/de l'Eglise, van der Kercken/ &c.

Vooz het Plurier van en heesemen es, als es Cieux, in
de Hemelen/ es festes, in de feestdagen: es jours Canicu-
laers, in de Onsf-dagen. Want gelijkmen niet en mach
segghen en le livre, soo luttel machmen oock segghen en
les Cieux.

Dees Prepositie ghebruyckten oock vooz de ghe-
propyeteerde Namen die geen en Artijckel Nominatif
en hebben

G. J.

en hebben/als Iean n'a regardé en livre depuis huit jours enca. Jan en heeft in acht daghen herwaerts in geenem boeck ghesien.

Item vooz du, Generif die portte bediet als enveloper quelque chose en du papier, renich dinghen in papier binden.

Doorts moeten ons Duytsche sorghvuldelijck gade staen / dat sy de Prepositien op hare wijze sonder Substantif niet en ghebruycken / ghelijck als sy segghen/ Wilde mede gaen/verstaende mee my gaen/voulez vous venir avec. Men moet seggen voulez vous venir avec moy oft quant er moy. Want als de Prepositie van haer Des berlaten woort/so woort sy onder d'Adverbes gherekent.

Exempel.

Tu me tiens serré par derriere & par devant, & as mis sur moy ta main, Pseau. 139.5.

Ghy besedt my achter ende voze / ende houdet uwe hant over my.

En ander.

Le Dragon se couloit & trainoit dessus & dessous en se roulant. De Dzaerk kroop onder en boven al rollende.

VAN HET SEVENSTE DEEL.

Conjonctions. Voeghers.

Conjonctions zijn luydsels die mede noch ghedecktaeert noch geconjugeert en worden /maec dienen om verscheyden Namen / Woorden / Spreucken ende sinen t'samen te voegghen en by een te schikene: Sommighe worden ghenoeent Copulatives, Coplaers oft Binders : Andere Separatives, Schepders : Adverfatives. Weersegghers: Causales, Oorsakers: ende Rationales, Ver-nghehers.

Copulatives zijn dese : & ende / ausi, doch / que, als. Exempel: Vous & moy sommes bien, Ghy ende ic zijn wel: Et moy & luy le vous promettons, Ick ende sy belovent u: Iean parle bon François. ausi fai-ic, Jan sprece goot

goet François/so doen ic doch: Pierre dit ainsi que vous dites, Peeter sepdit ghelijck ghy seght.

Separatives zijn : ou, oft ne, ni, noch/de welke den sin scheyden/hoe wel sy de woorden by een voegghen : als Iean ou Pierre l'a fait, Jan oft Peeter hebet ghedaen: Lui ne moy ni l'un ni l'autre, ne l'a veu, Hy noch ic/noch d'een noch d'ander en hebet ghesien.

Adverfatives zijn: mais, maer: Toutesfois, nochtans/ Combien, hoe wel : Iagoit, al ist : Aumoins, ommeers : 2 tout le moins, ten minsten : ains, maer oft dan/ aingois, eer oft liever. Dese voegghen twee strydenne sinen t'samen/Als Iagoit que tu ayes esté toujours ingrat, toutesfois te serai-je encore ce plaisir, al ist dat ghy altydt ondanckbaer gheweest hebt/nochtrons sal ick u noch dese bytenschap doen: Je lui fai tout bien, mais il ne le recognoit pas. Ic doe hē alle deucht maer hy en bekennes niet

Hier is te mercken datter groot onderscheyt is tusschen mais ende ains. Daerom moetmen acht nemen wanneer het Verbum van d'eerste deel der Spreucken Negatif is/ ende dat d'ander deel te weten/na den Adverfatif, het selve Verbum herhaelt / oft een ander van ghelijcker bededenissen/in plaetse van dien ghestelt/oft wel / het Verbum verwoyghende / daer ander berstaen woort/soo moetmen daer ains ghebruycken / en niet mais

Exempel.

Ne me donne, ô mon Dieu, ni povreté, ni richesse: ains du pain seulement pour me substantier à l'ordinaire.

En gheeft my / o mijn Godt / noch armoede noch rijkdom / dan alleenlyck broot om my na ghewoonts te voeden.

En ander.

On ne doit point mal dire de gens vertueux: ains en dire tout bien. Men behoort gheen quaet te spreken van byonic lieden: dan liever alle deucht.

En derde.

On ne doit point dire mal de personne, ains du bien. Men moet van niemantē quaet seggē/dan wel deucht Causales

Causales zijn: Car, want/Parquoi, daeromme/Par ce, om dienswile: Dese segghels verklaren den waeromme van het boozgaende/als Je ne veux pas abandonner l'Eglise Apostolique, car elle ne peut errer. Ich en wil d' Apostolische Kercke niet verlaten/ want sy en mach niet Dolen.

Rotinales zijn: donc, doncques, dan/als dan: Or doncques, nu dan. Dese gheben de redene te kennen waeromme men een dinghen doen sal/ als Si vous louëz les ordonances de voz predecesseurs, suivez les donc du tout en tout: Ist dat ghy d'instellinghe uwer Doozvaderen ghyt/volghetse dan heel ende al/&c.

VAN HET ACHSTE ENDE LESTE DEEL.

Interjections. In woepsels.

Interjections zijn luydsels die dooz droefheyt of blijshap/met gramschap of verbaertheyt upt verworberinge of diesghelyc/ na de ghestelentisse des ghevoets of beroeringhe des gheests/van den spreker in zijn redene gheworpen worden. Dese en worden niet vertaelt/dan met eenich ander dierghelijck gheluydt/dat naer der talen aert de selve bewegensse bediedt dan En zijn dese; ha, hai, hau, he, hélas, hei, hoé, phi, phi, ô, &c.

Ha, bewijst somtijds droefheyt/ als Ha quel ennui! Ach wat een verdriet! Soo mede Hei, ende hélas; als Hei quelle tristesse! Och welke droefheyt! Hélas que ferai-je! Plaeg wacharmen wat sal te doen! Somtijts betoonet gramschap/als Ha meschant tu en auras, Ha ghy booswicht ghy sulter af hebben. Daer segghen bewijst oock vrolijckheyt ende lachinghe/Ha, ha, ha, hac, Hai dient om moct te geven/ als hai avant, courage, Wel aen hebt moct.

Hau ende hei dienen om te roepen/ als hau Jean vn mor, Dou Jan een woordt: hola hau, Dou seggh Dou: Dem seggh Dem: Vien ça, hei, comt hier/hy.

Hoé

Hoé sept men als men verbaest / oft verbaert is/als Hoé qu'est cela? Ep wat is datte?

Hai beteekent weedom / als hai, hai, hai, vous m'blesse. ey/ ey / ey ghy doet my seer/ oft ghy quetst my. Phi phi, dient om iet te versmaden/als Phi si, que cela peut! Soep/soep/hoe stincht dat!

O gheblychtmen in verwonderinghe / als O quel a&c Miraculeux! Och wat een wonderbaer werck! O que voila de beaux enfans! Och wat schoone kinderen zijn dat! O quelles grosses bourdes! Och wat groter beuselen.

O dient oock om God den te roepen/als O Seigneur Dieu, garde moi des malins calomniateurs jusques à la fin. O Heere Godt bewaert my booz den boosen lastersaers totten eynde.

Bestuyt deser Acht deelen.

DE Fransosen stellen altyt (gelike boze breeder verclaert is) den Nominatif booz alle d'ander Cas ende schicken dien ooc booz het Verbum. Daer nae stellen sy het gene daer den sin der Spreucken op rust/het welck sy noemen son Regime. Dan volchter meestendeel zijn adverbe ende Prepositie met datter aenclaeft. Wel verstaende in vaste ende volcomene Sententien.

Exempel.

L'homme & la femme sont créés dès le commencement pour servir, louer & honorer Dieu assiduellement.

Maer alstet eenich verbe Impersonel, Imperatf oft Interrogatif te besigent/so salmen de Sententie daer mede beginnen.

Exempel.

Il y a des gens qui monstrent par leur mauvaise qu'ils pensent le contraire. Daer zijn lieden die dooz hert quack leben bewijzen dat zijt anders meynen.

Oft aldus.

Veux-tu vivre sans reproche? Gouverne toi si bien, que Dieu

Dieu en soit honoré & ton prochain edifié.
 Oft indien het werck woort reciproque is so begint
 men se met de Pronoms, me, te, se.
 Exempel.
 Me laisserai-je de bien faire? Dieu m'en garde.

DE ACHT DEELEN RIIM-VVIIS
 INT CORTE VERVAT.

- M**En deyt de Fransche tale in achten met verstande.
- Article,** In neghen deelen doek wan teet mee d'Liit by telc: Naem booz naem/ Woort/ Naem woort/ By woort seer velerhande. (gestelt)
 - Oraison,** Doorzetsel. Voeg'ce/ Inwoy: Glect nae den hepsch. Dolmaecht de ver en goet die by gheleerde ghele: De Naem noemt alle ding daer booz come een of eene
 - Nom.** De Voor-naem is als Naem ofe zyn Die houa veine
 - Pronom.** beft. (reene)
 - Verbe,** D'Woot doet oft lijde met tijt/wijse end' berboegingh
 - Participe** Naem woort heeft val en daet/ geslacht en tal gemeene/
 - Adverbe,** By woort. beclact hoe/ wat end' waer het werc hem
 - Prepositio** Voor-setsel d'ander dient in b'randingh' oft gheene/
 - Conctio** De Voeger bindt end' scheidt Inwoy 'igemoot beheert/
 - Interjectio** Die dat onthouden can/ seer haest de spraek wel leert.

Wel hem die Godt betrouw.

P. H.

Die Godt betrouw, al doet hem clap dick suchten,
 Blijft alijt vroom, wreesend' geen quacy g'ruchten.

Die Godt betrouw, al doet hem clap dick suchten,
 Blijft alijt vroom, wreesend' geen quacy g'ruchten.